הלכות תפילה

ילקוט יוסף

מתוך ילקוט יוסף, מאת הרב יצחק יוסף.
הטקסט נלקח מאתר «ילקוט יוסף חינם – האתר להפצת יהדות» (yalkut.info).
זכויות היוצרים על הטקסט שמורות לבעליהן. הקובץ נועד ללימוד בלבד ואינו למכירה.
geulaquiz.com

הקדמה להלכות תפלה – חיוב תפלה וערכה

א מצות עשה מן התורה להתפלל בכל יום, שנאמר: ועבדתם את ה׳ אלוקיכם. מפי השמועה למדו שעבודה זו היא תפלה, שנאמר ולעבדו בכל לבבכם. אמרו חכמים איזו היא עבודה שבלב זו תפלה. ועזרא ובית דינו תקנו שמונה עשרה ברכות, ג׳ ראשונות שבח להשי״ת ושלש אחרונות הודיה, ואמצעיות יש בהן שאלת כל הדברים, שהן כמו אבות לכל חפצי איש ואיש ולצורכי הצבור כולן, כדי שיהיו ערוכות בפי הכל. ומן התורה אין חיוב להתפלל אלא פעם אחת ביום, אבל מדרבנן חייבים להתפלל בכל יום ג׳ תפלות, כפי הנוסח שתיקנו חכמים. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, תפלה כרך א׳, עמוד כז, סימן פט הערה א׳. שאר״י ח״ב עמוד רלא].

ב נחלקו הראשונים אם החיוב להתפלל הוא מן התורה או מדרבנן, ויש בזה כמה נפקא מינה להלכה, וכגון, לענין חיוב נשים בתפלה, שאם נאמר שחיוב תפלה הוא מן התורה, נשים חייבות להתפלל בכל יום פעם אחת בלבד, אבל אם נאמר שחיוב תפלה הוא מדרבנן, ומשום שאנו צריכים רחמים, גם הנשים צריכות רחמים, לכן הנשים חייבות להתפלל גם שחרית וגם מנחה. וראה להלן בסימן קו היאך ההלכה. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, שם, עמו׳ כט, סי׳ פט הערה ב׳. שאר״י שם].

ג ועוד נפקא מינה אם חיוב תפלה הוא מן התורה או מדרבנן, במי שהיה אנוס ולא התפלל כל מעת לעת עד סמוך לשקיעה, ואחר כך נזדמן לו מצוה דרבנן, אם תפלה היא מן התורה ממילא מצוה של תורה קודמת למצוה של חכמים, אבל אם חיוב תפלה מדרבנן, יכול להקדים איזה שירצה. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, תפלה כרך א׳, עמוד ל, סימן פט הערה ג׳. שאר״י שם].

ד ועוד נפקא מינה בנער בן י״ג שנה שלא נתברר אם הביא ב׳ שערות, אם יכול להוציא ידי חובת תפלה גדול, כל שלא נתברר שהביא ב׳ שערות. דלהסוברים דחיוב תפלה מדרבנן, סמכינן שפיר אחזקה דרבא שהביא ב׳ שערות. [אך גם להסוברים דתפלה מן התורה י״ל דחזקה דרבא מועילה גם לדברים דאורייתא]. [ילקו״י, מהדורת תשס״ד, שם, עמ׳ ל, סי׳ פט הערה ד׳. שאר״י ח״ב עמ׳ רלב].

ה אף על פי שלא נתבאר בתורה בפירוש שחייבים להתפלל בכל יום, מכל מקום דבר מסתבר הוא שחיוב התפלה הוא בכל יום, וכשם שאדם נצרך למאכל ומשתה בכל יום, כך צריך בכל יום לבקש ולהתפלל על צרכיו. [ילקו״י, מהדורת תשס״ד, תפלה כרך א׳, עמו׳ לג, סי׳ פט הער׳ א׳. שאר״י ח״ב עמ׳ רלג].

ו בגמרא ברכות (כו.) אמרו, מעוות לא יוכל לתקון זה שביטל קריאת שמע של ערבית, וקריאת שמע של שחרית, או תפלה של שחרית או תפלה של ערבית. ואף לפי מה שאנו נוקטים דחיוב תפלה הוא מן התורה, ודי בתפלה אחת מן התורה, מכל מקום מדרבנן המבטל תפלת שחרית הרי הוא בגדר מעוות לא יוכל לתקון. ואם היה אנוס, מתפלל תשלומין. [ילקוט יוסף שם עמ׳ לה, סימן פט הערה א׳].

ז יש מי שכתב, דגם להסוברים דחיוב תפלה מדרבנן, אם עומד ומתפלל מקיים בזה מצוה מן התורה ולעבדו בכל לבבכם, אלא שאין זו מצוה חיובית שחייבים לקיימה בכל יום, אלא מצוה קיומית, שאם מתפללים מקיימים מצוה. ויש חולקים ואומרים דלהסוברים דחיוב תפלה מדרבנן הוא גם כשעומד ומתפלל, דגם באופן כזה מקיים מצוה מדרבנן ולא מן התורה. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, תפלה כרך א׳, עמוד לח, סימן פט הערה א׳. שאר״י ח״ב עמוד רלו].

ח אף על פי שמצות התפלה היא מצוה מן התורה, [ולדעת התוס׳ והרמב״ן היא על כל פנים מצוה מדרבנן], מכל מקום לא תיקנו ברכה על מצוה זו, מכמה טעמים. ויש אומרים שהטעם לכך הוא משום שאין לה קבע. ועוד, שאין מברכים על מצוות שחייבים בהם תדיר, ואין לך עיתים להפטר ממנה. ועוד שלא מצינו ברכה על מצוה שהיא ברכה, כשם שאין מברכים על מצות ברכת המזון, ואין מברכים על מצות קידוש והבדלה, שהם עצמם ברכות. ועוד, שהעיקר הוא אצלינו דתפלה בלא כוונה כגוף בלא נשמה, ואף שחייב להוציא בשפתיו, מאחר והעיקר הוא בכוונת הלב, לפיכך לא שייך לברך על דבר שעיקרו כוונת הלב. [ילקו״י, תשס״ד, תפלה כרך א׳, עמוד לה, סימן פט הערה א׳].

ט אף על פי שאין מדת הקדוש ברוך הוא כמדת בשר ודם להתחרט על דברים שנגזרו, מכל מקום בכוחה של התפלה הנאמרת בכוונה לשנות הגזרות, שעל ידי התפלה האדם משתנה ומתקרב להקב״ה, מתקדש ומתעלה לפניו ושם מבטחו בה׳. ואז המזל משתנה, כי לא על אדם כזה נגזרה הגזרה. ובפרט שהקדוש ברוך הוא מתאוה לתפלתן של ישראל. ועוד, כי עיקר התפלה אינה רק כדי שיתברר בשכלו כי הוא בכל דבר ברשות השי״ת, ואז יגיע אליו היראה וההכנעה. וראוי לו לאדם להרבות בתפלה לפני השי״ת שיחזקהו ביראת שמים וביראת חטא. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, תפלה כרך א׳, עמוד לה, סימן פט הערה א׳, שארית יוסף חלק ב׳ עמוד רמג].

י אמרו במדרש תנחומא (פרשת וירא): אמר להם הקב״ה לישראל: הוו זהירין בתפלה, שאין לך מדה אחרת יפה הימנה, ואפילו אין אדם כדאי לענות לתפלתו ולעשות חסד עמו, כיון שמתפלל ומרבה בתחנונים אני עושה חסד עמו. ואמרו עוד במדרש רבה (פרשת ואתחנן), ״אין הקדוש ברוך הוא פוסל תפלת כל בריה״. וגדולה תפלה יותר מכל הקרבנות, ויש להשתדל מאד לכוין בתפלותינו, ולהתפלל אותם בזמנם, שעבודת התפלה מכפרת כל מיני חטאים ועוונות, ואפילו לפשעים שאין להם כפרה בקרבן. והתפלה היא אחת מהדברים שהעולם עומד עליו. וגדולה תפלה יותר ממעשים טובים. וכל

זמן שישראל מתכנסין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ואומרים אמן יהא שמיה רבא מברך בכל כוחם, הקב״ה קורע גזירות רעות על עם ישראל. ולא זכו ישראל לצאת מגלות מצרים אלא בזכות התפלה והצווחה. וגדול כוחה של התפלה שיכולה לשנות ולבטל גזרות רעות, אך צריך שיחזור בתשובה כדי שתפלתו תתקבל. וכל המתפלל בכוונה ובירא זוכה על ידי זה לחיי העולם הבא. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, תפלה כרך א׳, עמוד מ, סימן פט הערה א׳].

יא הרוצה שתפלתו תתקבל יקפיד להתפלל בבית הכנסת, וישתדל לעסוק בתורה, שכל הפותח פיו בתורה ובתפלה נעשים לו כל חפציו, וכן כל המאריך בתפלתו אין תפלתו חוזרת ריקם, ומאריכין ימיו ושנותיו, אפילו אין הוא הגון. וכל המרבה בתפלה, נענה. ואם התפלל ולא נענה, יחזור ויתפלל. וכל שדעתו שפלה ומשים עצמו כבהמה, אין תפלתו נמאסת. וכשיש לו צער גדול צריך להודיע צערו לרבים, ורבים יבקשו עליו רחמים. ואם לא נענה ילך אצל חכם שמחזיק ישיבה שיתפלל עליו. וכל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר, הוא נענה תחלה. והאוהב את שכניו, והמקרב את קרוביו, והנושא בת אחותו, והמלוה סלע לעני בשעת דחקו, תפלתו מתקבלת. ולא יתלה אדם בזכות מעשיו הטובים, אלא יסמוך על חסדי השי״ת. ולשלשה סיבות תתקבל התפלה: האחת, להיות מעביר על מדותיו ועלוב, ושנית, להיותו משבר תאותו לכבוד יוצרו, ושלישית להרבות בתפלה. ויתן צדקה כדי שתפלתו תהיה נשמעת. ויזהר בלשונו מלדבר לשון הרע, ודברי שקר, ודברי נבלה, שאז תפלתו תתקבל. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, תפלה כרך א׳, עמ׳ מא, סי׳ פט הע׳ א׳. שאר״י ח״ב עמ׳ רמח].

יב יש להרבות בתפלה גם חינוך הבנים, שיזכו ליראת שמים ולתורה, ואף שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, ראוי ונכון להתפלל גם על יראת שמים, שלא נבוא לידי נסיון, ונזכה לסייעתא דשמיא. וראוי להתפלל מתוך סידור שנדפס על ידי יראי ה׳. [ילקו״י שם, תפלה א׳, עמוד מא, סימן פט הערה א׳].

סימן פט – מהלכות תפלה וזמנה

א זמן תפלת שחרית מצוה מן המובחר הוא עם הנץ החמה, שנאמר: ״ייראוך עם שמש״. ואף על פי שאין התפלה בהנץ חיוב גמור על פי ההלכה, מכל מקום כבר נודע מעלת התפלה בנץ, שאמרו בגמרא, ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה כדי שיסמוך גאולה לתפלה. ובירושלמי אמרו על רבי יוסי שהיה מתפלל עם דמדומי חמה כדי שיהא עליו מורא שמים כל היום. והריב״ש ציוה בצוואתו, שיזהרו להתפלל בין בקיץ בין בחורף עם הנץ החמה. וכתב ביערות דבש, דהמתפלל בהנץ החמה אינו חוטא כל היום ולכן אינו ניזוק, ועל זה היה שמח רב ברונא. ועוד אמרו בתנא דבי אליהו, דבכל יום ויום מדת הדין מתגברת ומקטרגת על ישראל שמשכימין לשווקים, והקב״ה מדבר טוב על ישראל ואומר למדת הדין, ישראל משכימין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות. ועוד הפליגו בשבח התפלה בנץ, ולכן בודאי שעל כל אחד להתאמץ להתפלל בנץ. אך כבר נתבאר בילקו״י (סי׳ א׳ ס״ה) שבני תורה עדיף שיתפללו אחר הנץ, כדי שיוכלו להתמיד, כל שהדבר מפריע להם להתמיד בתורה. ולכתחלה אין להקדים להתפלל תפלת שמונה עשרה קודם הנץ, אך בדיעבד, או בשעת הדחק אם התפלל משעלה עמוד השחר יצא. [ילקו״י תפלה א׳ עמוד מב].

ב גם בשבת יש מצוה מן המובחר להשתדל להתפלל שחרית עם הנץ החמה. אולם רבים נוהגים לאחר מעט את התפלה בשבתות וימים טובים, ואינם מקדימין להתפלל כמו ימי חול, אך צריך להזהר שלא יעבור זמן ק״ש ותפלה, ואם מאריכים בפיוטים, יקראו ק״ש קודם ״ברוך שאמר״. ומ״מ הנכון להשכים לתפלה בשבת כמו בחול. [ילקו״י שם עמ׳ מז, שאר״י ב׳ עמ׳ רנג].

ג אין לצבור להסתכל למרום ולצפות לזריחה, ולהתפלל מיד, אלא הנכון הוא להתפלל בזמן נץ החמה על פי הלוח ושעון מדוייק. וזמן תפלת ותיקין הוא מיד כשניכרת תחלת זריחת השמש על העולם, ולא כשיוצא כל גלגל החמה. [ואף שבשו״ת איש מצליח ח״א דף סג ע״ב כתב, דזמן הנץ לאחר שכל גלגל החמה יצא על הארץ, הנה מדברי הראשונים מבואר דזמן התפלה הוא כשהתחיל גלגל החמה להיראות, וכלשונו של ספר האשכול (ח״א עמו׳ י)״תחלת הראות פניה״, ולא כתב ״כל פניה״. וכ״ד הרא״ש, ותוס׳ ושטמ״ק וריטב״א ביומא, ותוס׳ ר׳ יהודה החסיד, והטור (סי׳ נח) וע״ש בב״י בשם מהר״י אבוהב, וכ״ד הרמ״ע מפאנו (סי׳ א׳), ובשאגת אריה (סי׳ ה׳) והפר״ח (סי׳ נח סק״א). ואין להידחק בביאור לשונות הראשונים דהיינו לאחר שיצא כל גלגל החמה, אלא הפשט לא יפשט, דהיינו שהתחיל הנץ, וכדברי הראשונים האחרונים הנ״ל להדיא]. **והנכון הוא ללכת אחר הנץ האסטרונומי, כפי שמופיע בלוח ביכורי יוסף, או אור החיים וכדומה, המבוסס על הזריחה המוקדמת ביותר הנראית מעל אופק המזרחי האמיתי.** [ילקו״י מהדורת תשס״ד, תפלה כרך א׳ עמוד מח. שארית יוסף ח״ב עמוד רנג].

ד זמן תפלת שחרית נמשך לכתחלה עד סוף ארבע שעות מהיום, בשעות זמניות. ויש אומרים שמונים השעות זמניות מזריחת השמש ועד שקיעתה, וזמן תפלה הוא ד׳ שעות זמניות מהזריחה. ויש אומרים שמונים שעות אלה מעמוד השחר. ולדינא, בדברים דרבנן כמו ברכות ק״ש וזמן תפלה, אפשר לסמוך למנות השעות מהזריחה. אך לענין ק״ש שהיא דאורייתא, לכתחלה יש להחמיר לקוראה קודם שיעבור ג׳ שעות מעמוד השחר. אך גם בזה בשעת הדחק אפשר לסמוך על הסוברים למנות השעות מהזריחה. [ילקו״י שם עמ׳ נג, שאר״י ח״ב עמ׳ רנה].

ה אם לא התפלל שחרית עד שעברו ארבע שעות מהזריחה, ונתעכב מחמת אונס, רשאי להתפלל תפלת שחרית גם אחר ארבע שעות, עד חצות. אך לא יברך ברכות קריאת שמע, שזמן ברכות קריאת שמע הוא עד ד׳ שעות. אלא יברך ברכות השחר, ברכות התורה, ויאמר ברוך שאמר וכל פסוקי דזמרה,

וכן יברך ברכת ישתבח, ואחר כך יאמר קריאת שמע, ואמת ויציב בלי חתימה, ותפלת שמונה עשרה. ואם הזיד בדבר והתעכב מלהתפלל עד אחר ד׳ שעות, יתפלל שמונה עשרה בתנאי של נדבה. [ילקו״י תפלה כרך א׳ עמ׳ נד, שאר״י ח״ב עמ׳ רנו].

ו הנוהג תמיד להחמיר ולחשב ד׳ שעות של זמן תפלה למנותם מעמוד השחר, ונזדמן למקום שאין שם מנין לתפלת שחרית אלא בתוך ד׳ שעות לשיטת הגר״א, דהיינו ד׳ שעות מנץ החמה, עדיף שיתפלל ביחידות לפי זמן המגן אברהם, ובלבד שיתאמץ לכוין בכל תפלת השמונה עשרה, מתחלתה עד סופה. ואם אינו יכול לכוין בתפלתו, יכול לסמוך על שיטת הגר״א כדי שלא להפסיד תפלה בצבור. [ילקו״י תפלה כרך א׳ עמוד סא. שאר״י ח״ב עמוד רנח].

ז אב שרגיל להקפיד לקרוא קריאת שמע בזמן קריאת שמע ותפלה לשיטת המגן אברהם, והבן רואה שאביו ישן ויאחר זמן זה, צריך להקיצו. ואם לפי שיקול דעתו של הבן אביו לא יצטער כשיספיק על כל פנים לזמן הגר״א, שפעמים והוא סומך על שיטה זו, אין לו להקיצו אלא אם כן ציוהו לכך בפירוש שיעירו כדי שיספיק לקרוא קריאת שמע כשיטת המגן אברהם. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, תפלה כרך א׳, עמוד סב, סימן פט הערה ז׳. ילקו״י על הל׳ כיבוד אב ואם פרק ט].

ח המתפלל שחרית אחר חצות היום [לפי חישוב מהנץ החמה], לדעת מרן ורוב הפוסקים הרי הוא כמברך ברכות לבטלה. ואפילו לדעת החולקים שסוברים שתפלתו תפלה, מודים הם שאם התפלל שחרית אחר שש שעות ומחצה, שאז הגיע זמן תפלת מנחה, ברכותיו לבטלה. ואלו המצדיקים את עצמם באיחור זמן תפלתם מעבר לחצות היום, בטענה שהצדיקים למעלה מן הזמן, התנצלותם קשה מן החטא, ועוברים בשאט נפש על דברי רבותינו הפוסקים אשר מפיהם אנו חיים. ה׳ הטוב יכפר בעד ונראה שאם עבר והתפלל שחרית, והיה שוגג או אנוס בשהייתו, יחזור ויתפלל תשלומין (אחר תפלת המנחה) בתנאי דנדבה, שאם לא יצא ידי חובת תפלת שחרית הרי הוא מתפלל תשלומין לשם חובה, ואם יצא כבר ידי חובה, תהיה תפלתו לנדבה. אבל אם היה מזיד אין לו תקנה. [שאר״י ח״ב עמ׳ רנט. ילקוט יוסף, סימן פט הערה ח׳. במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד סב].

ט הנקלע בשבת למקום שמתעכבים ומתאחרים להתפלל, ואין שם מנין בשעה אחרת, והתחיל להתפלל עם הצבור כשעדיין הוא זמן תפלה, ותוך כדי התפלה רואה שהם מאריכים באופן שעד שיגיעו לברכת גאל ישראל כבר יעבור זמן ברכות קריאת שמע ותפלה, [אחר ד׳ שעות מהזריחה], יזדרז בתפלתו ויעמוד בצד ויתפלל שמונה עשרה ביחידות, וימתין לשמוע את החזרה ואת קריאת התורה. ועדיף לנהוג כן מאשר להמתין ולהתפלל עם הצבור. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, תפלה כרך א׳, עמוד סז, סימן פט הערה ט׳].

י המתפלל קודם עמוד השחר לא יצא ידי חובת תפלת שחרית, וצריך לחזור ולהתפלל. ומכל מקום טוב שכאשר יחזור ויתפלל יאמר בדרך תנאי: ״אם אני חייב להתפלל שנית, תהיה תפלה זו תפלת חובה, ואם לאו תהיה תפלת נדבה״. אבל המתפלל אחר עמוד השחר, יצא ידי חובתו. ושיעור מהלך מיל הוא שמונה עשרה דקות. לפיכך זמן עמוד השחר הוא שיעור שבעים ושתים דקות קודם הנץ החמה בשעות זמניות. [ילקו״י סי׳ פט הערה י׳, במהדורת תשס״ד, תפלה א׳, עמוד סח, שאר״י ח״ב עמוד רנט].

יא יש להזהר בחג שבועות ובהושענא רבא שהצבור יתפללו עם הנץ החמה, והיינו שיגיעו לשמונה עשרה בנץ. ואם קשה להם להמתין עד הנץ, ויש חשש שהצבור יתפזר, יתפללו אחר עמוד השחר. וכן פועלים שעליהם להופיע במקום עבודתם בשעות המוקדמות של הבוקר, מותר להם להתפלל לכתחלה אחר עמוד השחר. ובפרט בחורף שהשעה דחוקה להם. [ואם הקדימו והתפללו שמונה עשרה קודם עמוד השחר, יחזרו להתפלל בתנאי של נדבה]. ואם יש להם פנאי לבוא להתפלל בבית הכנסת, ינהגו כך: יתחילו העקדה וסדר הקרבנות כתשעים דקות לפני הנץ החמה, באופן שיתחילו ברוך שאמר לאחר עמוד השחר, (שהוא שבעים ושתים דקות קודם הנץ החמה), וכאשר יסיימו ברכת ישתבח (שבינתים עברו לפחות ו׳ דקות אחר עמוד השחר), יתעטפו בציצית ויניחו תפילין בברכותיהן, ויאמר השליח צבור קדיש וברכו. (וטוב שיאמר בלחש שלשה פסוקים ה׳ צבאות עמנו וכו׳, לפני שיאמר הקדיש). ויתחילו יוצר אור והלאה. וכאשר יגיעו לשמונה עשרה, יתפלל השליח צבור בקול רם ג׳ הברכות הראשונות, והצבור יתפלל עמו מלה במלה, עם הקדושה, עד האל הקדוש, ואחר כך יסיימו התפלה בלחש. ואין צורך להתפלל חזרה, מאחר שהפועלים ממהרים למלאכתם. ואם יש להם עוד פנאי מועט, יאמרו וידוי, י״ג מדות, ונפילת אפים. ואם לאו ידלגו הוידוי ונפילת אפים, ויאמרו חצי קדיש, ולאחר מכן יאמרו אשרי ובא לציון, וקדיש תתקבל, ויחלצו הטלית והתפילין תוך כדי אמירת שיר של יום ועלינו לשבח, ויצאו לעבודתם. ובימי שני וחמישי כשהזמן מצומצם, יש להעדיף קריאת התורה על הוידוי והתחנונים שעם אל מלך וכו׳. ובדרך הליכתם לעבודה יסיימו שאר התפלה. ואם יש עוד פנאי, יאמרו תפלת שמונה עשרה עם החזרה, וכן ישלימו במדת האפשר שאר התפלה. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, תפלה כרך א׳, עמ׳ סט, סי׳ פט הערה יא. שאר״י ח״ב עמ׳ רס].

יב אין לסמוך על זמני ״עמוד השחר״ שמתפרסמים בהרבה לוחות שונים, שרובם ככולם מיוסדים על חשבון המנוגד לדעת מרן שקבלנו הוראותיו. [זולת איזה לוחות שיצאו לאור בשנים האחרונות על פי דעת מרן]. אלא יש לחשב תמיד זמן ״עמוד השחר״ שבעים ושתים דקות, זמניות, קודם הנץ החמה. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, תפלה כרך א׳, עמוד עא, סימן פט הערה יב].

יג פועלים משכימי קום שממהרים בתפלתם לצורך פרנסתם, ואינם עושים חזרה [כמבואר בסעיף הקודם], יש מי שכתב שאחד מהקהל יתפלל כל תפלת שמונה עשרה בקול רם, והצבור יאמר עמו בלחש מלה במלה, וכשיגיע לכהנים, ישאו הכהנים את כפיהם, שאין החזרה מעכבת בנשיאות כפים. ויש

חולקים על זה, ולכן אין להתפלל בקול רם כדי לומר נשיאת כפים, ושב ואל תעשה עדיף. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, תפלה כרך א׳, עמוד עא, סימן פט הערה יג].

יד מי שאפשר לו להתפלל עם הנץ או לאחר מכן, אינו רשאי להקדים להתפלל עם מנין של פועלים אחר עמוד השחר. כי לא הותר לפועלים להתפלל בזמן כזה, אלא מפני שהוא שעת הדחק להם, וכדיעבד דמי, אבל מי שאפשר לו להתאחר ולהתפלל עם הנץ החמה או לאחר מכן, אינו רשאי להתפלל תפלה של דיעבד. ואפילו אם הם זקוקים לו להשלים המנין, די לו להצטרף אליהם לענות קדיש וקדושה וברכו, אבל התפלה יתפלל לאחר מכן תפלה בזמנה. ואפילו אם אין שם מנין אלא המנין של הפועלים, מוטב לו להתפלל ביחידות תפלה בזמנה, מאשר להתפלל בצבור תפלה שיוצאים בה ידי חובה רק בדיעבד. [ילקו״י שם, סימן פט הערה יד. בתשס״ד עמ׳ עב. שאר״י ח״ב עמ׳ רסא].

טו למרות שלפי ההלכה עדיף להתפלל ביחידות באופן המועיל אף לכתחלה, מאשר תפלה בצבור באופן המועיל רק בדיעבד, מכל מקום עדיף להתפלל בצבור מנחה גדולה, מאשר להתפלל ביחידות מנחה קטנה. שאף על פי שדעת מרן הש״ע דלכתחלה צריכים להתפלל מנחה קטנה, מכל מקום מאחר ורבו הראשונים הסוברים שאפשר להתפלל לכתחלה מנחה גדולה, לפיכך אין להתפלל מנחה קטנה ביחידות, ולוותר על תפלה בצבור במנחה גדולה. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, תפלה כרך א׳, עמוד עו, סימן פט הערה טו. שארית יוסף ח״ב עמוד רסב].

טז והוא הדין במי שנתעכב מלהתפלל מנחה עד סמוך ממש לשקיעה, ויודע שאם ימתין למנין יצטרך להתפלל אחר השקיעה, בזמן בין השמשות, יש לו להמתין להתפלל בצבור, ולא להתפלל ביחידות קודם השקיעה. אך אם התעכב מלהתפלל מנחה, ועד שיהיה מנין יגיע זמן צאת הכוכבים לפי הגאונים, בודאי שאין לו להמתין כדי להתפלל בצבור, אלא יתפלל ביחידות קודם צאת הכוכבים. ולא יסמוך על סברת רבינו תם ודעימיה. [ומה שאותו צבור מתפלל אחר צאת הכוכבים של הגאונים, לא טוב הם עושים] ומי שאינו משיג מנין לתפלת ערבית אלא אחר חצות לילה, יש מי שאומר שעדיף לו להתפלל ביחידות קודם חצות, מאשר להתפלל בצבור אחר חצות, שהרי לכתחלה צריך לקרות קריאת שמע מיד בצאת הכוכבים, וזמנה עד חצות לילה, ורק בדיעבד אם איחר יכול לקרוא קריאת שמע לבדו, ויתפלל עם הצבור אחר חצות. [ילקוט יוסף, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד עז. שארית יוסף חלק ב׳ עמוד רסג].

יז וכן מי שנצרך לנקביו ויכול להעמיד עצמו שעה וחומש, אלא שאם ילך לנקביו יפסיד תפלה בצבור, יש אומרים שיתעכב וילך לנקביו, אפילו שעל ידי זה יפסיד תפלה בצבור, שהרי אין תפלתו של הנצרך לנקביו תפלה אלא בדיעבד, ואפילו אם יכול להעמיד עצמו שעה וחומש. ויש אומרים שאין להפסיד תפלה בצבור כל שיכול להעמיד עצמו כדי פרסה, מאחר שבאופן כזה אין תפלתו תועבה. והעיקר לדינא כסברא ראשונה, שיש לו לוותר על תפלה בצבור, כדי להתפלל בגוף נקי, אף ביכול להעמיד עצמו שיעור פרסה. אולם אם יעבור זמן תפלה לגמרי, בכהאי גוונא שעת הדחק כדיעבד דמי, וכל שיכול להעמיד עצמו שיעור פרסה יתפלל. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה יז, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד עז].

יח כשאין מנין לתפלה בנץ החמה, אין ליחיד להתפלל עם הנץ, אפילו אם הוא רגיל להתפלל בכל יום עם הנץ החמה. אלא אם כן הוא מכוין יפה בתפלתו, שאין הדבר תלוי אם הוא רגיל להתפלל בנץ או לא, אלא אם יכול לכוין בכל תפלת שמונה עשרה, או לא. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה יח, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד פ].

יט מי שנהג להתפלל בקביעות עם הנץ החמה, ובאופן חד פעמי מבטל את מנהגו ומתפלל אחר הנץ, וכגון כשיש לו שמחה משפחתית, או באופן הנזכר בסעיף הנ״ל, אין צריך התרה על מנהגו. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה יט, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד פד].

אמירת שלום קודם התפלה

כ כיון שהגיע עמוד השחר, אסור לו לאדם שיקדים לפתח חבירו ליתן לו שלום קודם התפלה, ואפילו הוא אביו או רבו, אבל מותר לומר לו צפרא דמרי טב. ואפילו זה אינו מותר אלא כשהוצרך ללכת לעסק מעסקיו או לשום ענין, ואגב זה נכנס אצלו ליתן לו שלום. [משנ״ב סק״ב]. אבל אם אינו הולך אלא להקביל פניו קודם התפלה, אפילו זה הלשון אסור. ואם פגע בו בדרך מעיקר הדין מותר לומר לו שלום. אך טוב לומר גם בזה בלשון אחר, כגון בוקר טוב, וכדומה. [שארית יוסף ח״ב עמ׳ רסו. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן פט, הערה כ, תפלה כרך א׳, עמוד פד].

כא מותר להקיץ את חברו ששמו שלום ולקרוא לו בשמו, אף שהוא קודם התפלה. [שאר״י ח״ב עמוד רסו. ספר ילקוט יוסף, סימן פט, הערה כא, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד פה].

כב כל מה שאמרנו שאין להקדים שלום לחבירו הוא דוקא קודם תפלת שחרית, אבל אחר תפלת שחרית, כל היודע בחבירו שהוא רגיל ליתן לו שלום ואינו נותן לו שלום, נקרא גזלן, כמבואר בגמרא. ואמרו על רבי יוחנן בן זכאי שלא הקדימו אדם שלום מעולם, ואפילו נכרי בשוק. ויש אומרים דלמי שאינו רגיל ליתן לו שלום, אין להקדים לו שלום, דשמא לא יחזיר לו וייקרא גזלן ועובר על לפני עור. אך אין זה אלא ממדת חסידות בעלמא. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה טז, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד פז].

כג מותר לצאת לשדה התעופה קודם התפלה כדי להפרד מאביו או רבו היוצאים לארץ אחרת. אך לא יפרד מהם בלשון "שלום", אלא בלשונות אחרים, כמו נסיעה טובה, וכדומה. וכל שכן שמותר כשמלווה אותו לדרך. ואם יארגנו מנין להתפלל שחרית בשדה התעופה, מותר לנסוע לשדה התעופה להתפלל שם ואחר כך להפרד מאביו או רבו. [שארית יוסף חלק ב׳ עמוד רסח. ספר ילקוט יוסף, סימן פט, הערה טז, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד פז].

כד אם חבירו עומד לצאת לדרך רחוקה בבוקר השכם, וכבר הגיע זמן תפלה, אסור לחבירו שעדיין לא התפלל להשכים לביתו להפרד ממנו ולברכו בברכת נסיעה טובה. אבל מותר ללכת לבית חבירו קודם התפלה ולהמתין לו עד שיצא מביתו, כדי ללוותו לדרכו בנסיעתו, דיש בזה משום מצות גמילות חסדים. [שאר״י ח״ב עמ׳ רסט. ספר ילקוט יוסף, סי׳ פט, הער׳ טז, תשס״ד, תפלה כרך א׳, עמ׳ פט].

כה אין להשכים לפתח חבירו קודם התפלה כדי ליתן לו מתנות. אבל אם הגיע מארץ אחרת, וחוזר לביתו, ובני הבית הקטנים עדיין לא התפללו שחרית, והם מבקשים ומפצירים בו לקבל המתנות שהביא עמו מחוץ לארץ, יש להקל בזה אף שהוא קודם התפלה. [שאר״י ח״ב עמו׳ רע. ספר ילקוט יוסף, סימן פט, הערה כה, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד צ].

כו מותר לנשק ידי רבו או אביו קודם תפלת שחרית. אלא שנכון שהחכם לא יושיט את ידו לנשקה קודם התפלה. ורק אם באו לנשק את ידו יניח להם, אף שהוא קודם התפלה. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה כו, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד צא. שאר״י ח״ב עמו׳ רע].

כז שליח צבור הקורא בתורה לפני שהוא עצמו התפלל, נכון שאחר יאמר את ה״מי שברך״ לעולה, מאחר שהוא קודם תפלה. ומכל מקום שליח צבור שנוהג לומר בעצמו את המי שברך לעולים, רשאי להמשיך במנהגו, כי מעיקר הדין אין בזה שום פקפוק. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה כז, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד צב. שאר״י ח״ב עמוד רעא].

כח מותר להשכים לפתח חבירו ליתן לו שלום כשהגיע זמן תפלת ערבית, שלא אסרו לומר שלום קודם התפלה אלא קודם תפלת שחרית, אבל קודם מנחה או ערבית לא אסרו. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה כח, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד צג. שאר״י ח״ב עמוד ערב].

להתעסק בצרכיו קודם התפלה

כט אסור לאדם לעסוק בצרכיו קודם תפלת שחרית. ולכן אסור לנסוע מעיר לעיר קודם שחרית. ומכל מקום מותר לנסוע מעיר לעיר קודם שחרית כשהוא לצורך תפלה, כגון נסיעה לירושלים כדי להתפלל בכותל המערבי, וכדומה, ולא חשיב כעוסק בצרכיו קודם התפלה. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה כט, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד צד. שאר״י ח״ב עמו׳ רעג].

ל מותר להתרחץ קודם שהגיע זמן תפלת שחרית, שלא גזרו בזה אלא סמוך למנחה שהוא דבר המצוי. ויש אומרים דהיינו קודם עמוד השחר, אבל אחר שהגיע עמוד השחר, אין לאדם להתרחץ קודם התפלה, דסוף סוף נחשב כמו שהגיע זמן תפלה, וממילא הרחיצה הויא בכלל עשיית צרכיו קודם התפלה. ואמנם אם הרחיצה מאפשרת לו להתפלל בכוונה ובנקיות הגוף, אחר שהזיע הרבה בלילה וכדומה, יש להחשיב את הרחיצה כחלק מההכנות לתפלה, ומותרת. אך לא ירבה לרחוץ עצמו בסבון, אלא ירחץ גופו מעט, ויעשה כפי ההכרח רק להסיר הזיעה והלכלוך. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה ל, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד צו. שאר״י ח״ב עמו׳ עדר].

לא מותר לטבול במקוה או בנהר קודם התפלה, כיון שהוא לצורך טהרה לתפלה, והוא בכלל חפצי שמים. אך אין לבטל תפלה בצבור לצורך טבילה במקוה, שאין הטבילה חיוב מצד ההלכה, אלא מנהג חשוב שנהגו בו חסידים ואנשי מעשה. [ואם נצרך לרחוץ קודם הטבילה, רשאי, כיון שהוא לצורך הטבילה]. וכבר ביארנו לעיל שראוי לשליח צבור לטבול קודם התפלה היכא דאפשר, אך אין זה חיוב מן הדין כלל, ולכן אין להעביר שליח צבור ממשרתו אם אינו טובל לקריו. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה לא, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד צח].

לב אין להתגלח [במכונת גילוח] קודם תפלת שחרית, דהוי בכלל עשיית צרכיו קודם התפלה. אולם הרגילים להתגלח בכל יום עם הקיצם משינתם, קודם שיתפללו, יש להם על מי שיסמוכו, ואין למחות בידם, שיש לומר דחשיב בכלל הכנה לתפלה, ויש בזה משום הכון לקראת אלקיך ישראל. אבל יותר נכון לכתחלה שלא להסתפר ולהתגלח קודם התפלה, אחר שהגיע זמן תפלה. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה לב, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד צט. שאר״י ח״ב עמוד רעז].

לג מותר לאדם לסדר את מטתו קודם תפלת שחרית, דאין זה בכלל עשיית צרכיו, כי זה שייך לעניני דרך ארץ, ואינה מלאכה. ובפרט אם יהיה ביטול תורה אם יצטרך לחזור לחדרו ולסדר את מטתו אחר התפלה. וכן במוסדות חינוך יש להתיר דבר זה משום חינוך הילדים. והמחמיר לסדר את מטתו אחר התפלה, תבא עליו ברכה. [ילקוט יוסף, שם, הערה לג, כרך א׳, עמוד קא. שאר״י ח״ב עמוד רעח].

לד אף על פי שאסור להתעסק בצרכיו קודם התפלה, מכל מקום טיפול בילדים וכיבוד אב ואם, וחינוך הילדים, חשיבי כצורך מצוה. ולעסוק בצרכי מצוה מותר קודם התפלה. וכמו שכתב הפרי חדש. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה לד, במהדורת תשס"ד: תפלה כרך א', עמוד קא. שאר"י ח"ב עמוד רעט].

לה מי שממהר בבוקר לעבודתו, ואינו יכול להמתין להתפלל במנין, כי במנין מתפללים מאוחר יותר, ואינו יכול להתעכב, ורוצה ללכת בבוקר למקום עבודתו, ואחר כך יעשה הפסקה ויתפלל במנין קודם שיעבור זמן תפלה, לכתחלה אין לעשות כן, דמאחר ואלמלא שאותו מקום הוא מקום עבודתו, לא היה נוסע לאותו מקום, ממילא ניכר הדבר שנוסע לצורך עבודתו קודם התפלה, והוי בכלל להתעסק בצרכיו שאסור קודם התפלה. ולכן יתפלל ביחידות בביתו קודם שילך לעבודתו, ובשעת ההפסקה ילך [היכא דאפשר] לשמוע קריאת התורה ויענה לקדיש וקדושה. אולם אם יהיה לו יישוב דעת יותר בתפלה עם הצבור, מותר שיסע מחוץ לעיר למקום עבודתו להתפלל שם. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה לה, במהדורת תשס"ד: תפלה כרך א', עמוד קא. שאר"י ח"ב עמוד רעט].

איסור אכילה ושתיה קודם התפלה

לו אסור לאכול ולשתות קודם תפלת שחרית, משום שנאמר לא תאכלו על הדם, ודרשו חז"ל, לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם. וכן נאמר אצל ירבעם, ואותי השלכת אחרי גויך, אל תיקרי גויך אלא גאיך, אמר הקדוש ברוך הוא, לאחר שנתגאה זה באכילה ושתיה בא לקבל עליו עול מלכות שמים (ברכות י:). ומכל מקום מותר לשתות מים קודם התפלה, שאין שייך בהם גאוה. וכן מותר לשתות קפה או תה גם עם סוכר קודם התפלה. [ובפרט סכרין שאינו מזין ואין בו משום גאוה כלל]. ואפילו בשבת מותר לשתות קפה או תה עם סוכר קודם תפלת שחרית, מפני שעדיין לא חלה חובת קידוש, שהרי אין קידוש אלא במקום סעודה, ואי אפשר לסעוד קודם תפלת שחרית. וכן המנהג פשוט אצל העומדים בבית ה' בלילות שבת לומר בקשות או תהלים, לשתות תה או קפה עם סוכר, אף לאחר עלות השחר. וכן בימי הסליחות שותים תה או קפה עם סוכר קודם תפלת שחרית. ויש להם על מה שיסמוכו. ואם הלכה רופפת בידיך צא וראה היאך הצבור נוהגים ונהוג כן. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה לו, במהדורת תשס"ד: תפלה כרך א', עמוד קז. שאר"י ח"ב עמ' רפב].

לז רבים מהאחרונים מקילים לשתות קפה המזוג עם מעט חלב, שדוקא לשתות כוס חלב בעין יש להחמיר, מה שאין כן בקפה שיש בו מעט חלב יש להקל. ויש חולקים ומחמירים בזה. ונראה שיש להקל בזה לאדם חלש. ומכל מקום ראוי שקודם לכן יברך ברכות השחר וברכות התורה, ופרשת העקידה, וקצת מסדר הקרבנות, ואז ישתה הקפה במזיגת חלב. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה לז, במהדורת תשס"ד: תפלה כרך א', עמוד קיז. שאר"י ח"ב עמ' רפח]..

לח אוכלים ומשקים לרפואה, מותר לאוכלם ולשתותם קודם התפלה, שהרי אינו עושה זאת דרך גאוה, אלא לרפואה בעלמא. ואף על פי שאינו חולה גמור מותר. והצמא והרעב הרבה הרי הם בכלל החולים, שאם יש בהם יכולת לכוין דעתם יתפללו קודם שיאכלו, ואם לאו אם ירצו אל יתפללו עד שיאכלו וישתו. אולם חולה שקשה לו ללכת להתפלל בבית הכנסת בלא שיטעם משהו קודם שיצא, ואם יתפלל בביתו יוכל להתפלל בלא שיאכל קודם התפלה, עדיף שישאר בביתו ויתפלל ביחידות, מאשר יאכל קודם התפלה. וחולה שיכול להתפלל גם בלי לאכול, אבל אינו יכול לכוין בתפלתו אלא אם כן יאכל קודם התפלה, ועושה כן רק לצורך הכוונה, יש מי שאומר שבזמן הזה עדיף שיתפלל בלי כוונה, ובלבד שלא יצטרך לאכול קודם התפלה, [מאחר שיש אומרים שאיסור אכילה קודם התפלה הוא מן התורה]. ולדינא אם ירצה לאכול כדי לכוין, גם בזמן הזה רשאי לאכול לצורך הכוונה. ואם ירצה להתפלל בלא אכילה גם כן רשאי. [אך כל זה באופן שיודע בבירור שמניעת האכילה היא הגורמת לו שאינו יכול לכוין, אבל אם בלאו הכי אינו רגיל לכוין, ואכילתו לא תעזור לו לכוין, בודאי שאין להקל בזה]. [ילקו"י, סי' פט, הע' לח, במהדורת תשס"ד: תפלה כרך א', עמ' קיח. שאר"י ח"ב עמ' רפו].

לט מותר לשליח צבור לגמוע ביצה חיה קודם תפלת שחרית של יום שבת, כדי לצחצח את קולו שיהיה צלול, כיון שאין דרך רוב העולם לגמוע אותה חיה, ואין עליה תורת אוכל כל כך, ולא שייך בזה גאוה. ומכל מקום צריך לברך עליה ברכת הנהנין. [ואין צריך לבודקה אם יש בה דם או לא, ורשאי לגומעה בלי בדיקה]. וטוב שקודם לכן יברך כל ברכות השחר וברכות התורה ופרשת העקדה וקצת מסדר הקרבנות. [ילקוט יוסף, סי' פט, הער' לט, תשס"ד: תפלה כרך א', עמ' קכא. שאר"י ח"ב עמ' רפט].

מ מותר לתת לקטן שלא הגיע לי"ג שנה עוגה וחלב קודם צאתו לבית הכנסת להתפלל תפלת שחרית, בין בחול בין בשבת. [ילקו"י, סי' פט, הע' מ, במהדורת תשס"ד: תפלה כרך א', עמ' קכב. שאר"י ח"ב עמ' רפט].

מא יש אומרים שקודם תפלת שחרית אסור גם לטעום דברי מאכל, דטעימה בכלל איסור אכילה. ויש חולקים ואומרים שאין טעימה בכלל איסור אכילה. ונכון להחמיר גם בטעימה. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה מא, במהדורת תשס"ד: תפלה כרך א', עמוד קכב. שאר"י ח"ב עמוד רצ].

מב מי שהיה אונן בשעת שחרית, ומתו נקבר אחר חצות היום, שאז כבר אינו יכול להתפלל שחרית, מותר לו לסעוד סעודת הבראה קודם מנחה. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה מב, במהדורת תשס"ד: תפלה כרך א', עמוד קכד. שאר"י ח"ב עמוד רפט].

מג לא אסרו חכמים לאכול קודם תפלה אלא כשהגיע זמן תפלה. אבל קודם עמוד השחר, אפילו לאחר שישן שינת קבע על מטתו, מותר לאכול. ואמנם כל זה לפי הפשט, אך בזוהר הקדוש (פר' ויקהל דף רטו ע"ב) החמיר מאד בדבר, וכל שישן שינת קבע בלילה, אסור לו לאכול אפילו קודם עמוד השחר, עד

שיתפלל שחרית. והואיל ובתלמוד ובפוסקים מבואר להקל, יש להורות הלכה כדבריהם אף נגד הזוהר. וכמו שכתב הרדב״ז (חלק ד׳ סי׳ פ׳) שכל דבר שנתבאר היתרו בש״ס ובפוסקים, אף על פי שבספרי הקבלה מבואר להיפך, יש להורות בו היתר כדברי התלמוד והפוסקים. וכן דעת מרן הב״י (סי׳ קמא). וכן הסכימו גדולי האחרונים. ולכן הנוהגים לקום בלילי שבת לומר בקשות ופזמונים ושירות ותשבחות עד אור הבוקר, ומחלקים להם עוגות ומיני מתיקה, בטרם יעלה עמוד השחר, רשאים להקל בזה כפי עיקר ההלכה, והנח להם לישראל. שהרי עדיין לא הגיע זמן תפלה. ומכל מקום הצנועים מושכים את ידיהם ומונעים עצמם מלטעום עוגות או מיני מתיקה, כדי לחוש לדברי הזוהר. ורק לגבי תה או קפה אפילו עם סוכר נוהגים להקל, שאף הזוהר לא החמיר בשתיה. וכן בערב תענית צבור, באופן שקשה לו להתענות מבלי שיאכל קודם עמוד השחר, אפשר להקל לאכול קודם עמוד השחר אפילו לאחר שישן שינת קבע. [ויתנה קודם שישן, שבדעתו לקום קודם עמוד השחר לאכול]. [ילקו״י, סי׳ פט, הע׳ מג, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד קכו. שאר״י ח״ב עמו׳ רצא].

מד מי שטעה ובירך ברכת הנהנין על איזה דבר מאכל קודם תפלת שחרית, יש מי שכתב שיטעם מעט כדי שלא תהיה ברכתו ברכה לבטלה. ויש מי שאומר שיכול אף לאכול שיעור כזית. ויש מי שכתב שלא יטעם כלל, אף שתהיה ברכתו ברכה לבטלה. אולם לדינא צריך שיטעם מעט כדי שתחול ברכתו. דלא שייך איסור גאוה [באכילה קודם התפלה] בכהאי גוונא שניכר שטועם כדי שלא תהיה ברכתו ברכה לבטלה. ובפרט שדעת מרן הב״י דאיסור אכילה קודם התפלה הוא מדרבנן, ואילו איסור ברכה לבטלה לדעת הרמב״ם ומרן הש״ע נראה שהוא מן התורה. [ילקו״י, סי׳ פט, הע׳ מד, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד קכח. שאר״י ח״ב עמו׳ רצא].

מה בעל מסעדה, שבא אליו חילוני ומבקש לקנות דברי מאכל, והוא יודע שהקונה אינו מתפלל שחרית ונמצא שיאכל קודם התפלה, אף על פי כן מותר למכור לו ולהגיש בפניו דברי מאכל, אף שאוכל מיד בפניו, ואין בזה איסור משום מסייע בידי עוברי עבירה. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה מה, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד קמט].

מו אם התחיל לאכול קודם שעלה עמוד השחר, והגיע זמן עמוד השחר, צריך להפסיק. דכיון שאיסור אכילה קודם התפלה אסמכוה אקרא דלא תאכלו על הדם, לכן החמירו בזה להצריך להפסיקו מאכילה כשהגיע זמן תפלה. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה מה, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד קנד. שאר״י ח״ב עמו׳ רפד].

מז אפילו ללמוד אסור משיגיע זמן תפלה [עמוד השחר], והיינו מי שרגיל להתפלל בבית מדרשו ואינו רגיל לילך לבית הכנסת, שאז יש לחוש שמא ימשך אחר לימודו ויעבור זמן קריאת שמע ותפלה. אבל מי שרגיל ללכת לבית הכנסת מותר. ואם הוא מלמד לאחרים, אפילו אם אינו רגיל ללכת לבית הכנסת, מותר, כיון שהשעה עוברת, דזכות הרבים הוא דבר גדול ואם לא ילמדו עכשיו יתבטלו ולא יוכל ללמוד. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה מו, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד עז].

מח מותר להתחיל ללמוד קודם שהגיע זמן תפלה [עמוד השחר], וכל שכן שאם היה לומד שאין צריך להפסיק. שכל האיסור הנ״ל הוא להתחיל ללמוד אחר שהגיע זמן תפלה. [ילקוט יוסף, סימן פט, הערה מז, במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד קנו].

סימן צ׳ – מקום התפלה

א אין לעמוד להתפלל שמונה עשרה על גבי כסא, ולא על גבי ספסל, ולא על גבי מקום גבוה, לפי שאין גבהות לפני המקום, שנאמר: ממעמקים קראתיך ה׳. ומכל מקום אם עבר והתפלל על מקום גבוה, בדיעבד יצא ידי חובת תפלה ואין צריך לחזור ולהתפלל. אולם מקום גבוה עשרה טפחים, ורחב ד׳ אמות על ד׳ אמות, מותר להתפלל על גביו. ולכתחלה אין ראוי להתפלל על גבי כרים וכסתות אף שאינן גבוהים ג׳ טפחים מהקרקע. אבל פשוט דעל גבי שטיח עבה, אפילו אם אינו דבוק לקרקע, מותר להתפלל שמונה עשרה. וכן ביום הכפורים כששוטחים שמיכות דקות על הרצפה [כדי להשתחוות עליהם באמירת ״הכהנים והעם״ בסדר העבודה], מותר לעמוד על גביהם ולהתפלל. ולא דמי לכרים וכסתות. [ילקוט יוסף, סימן צ׳, הערה א׳. במהדורת תשס״ד: תפלה כרך א׳, עמוד קנז].

ב חולה או זקן בא בימים, מותר להם להתפלל על גבי כסא או מטה. ובריא שעבר והתפלל על גבי כסא וכדו׳, בדיעבד אין צריך לחזור ולהתפלל. שיצא ידי חובת תפלה. [שארית יוסף ח״ב עמ׳ רצו. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ׳, הערה ב׳. תפלה כרך א׳, עמוד קסא].

ג וכן אם היה בכוונתו להשמיע לצבור, מותר לו להתפלל על גבי מקום גבוה. [שארית יוסף ח״ב עמ׳ רצו. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה ג, תפלה כרך א׳, עמוד קסב].

ד אם היה המקום הגבוה מוקף במחיצות מד׳ רוחותיו, שפיר דמי להתפלל שם לכל אדם. וכל זה דוקא כשיש צורת הפתח ברוח רביעית, ודלא כמי שאומר שדי במחיצה בג׳ רוחות. [שארית יוסף ח״ב עמ׳ רצו. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה ד, תפלה כרך א׳, עמוד קסב].

ה אף על פי שאין להתפלל במקום גבוה, מכל מקום בונים בית כנסת בגובהה של עיר, שהרי כל הצבור עומדים גבוה. ואין בזה כל חשש. ומה שנהגו כיום לבנות בניני מגורים וכדו' גבוהים יותר מבית הכנסת שבעיר, יש להם על מה לסמוך, אחר שהדבר בא לחיזוק העיר, ולהרבות בדיורים. [שאריית יוסף ח"ב עמ' רצז. ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, סימן צ, הערה ה, תפלה כרך א', עמוד קסג].

ו צריך לפתוח פתחים או חלונות כנגד ירושלים כדי להתפלל כנגדן. ודין זה הוא בין כשמתפלל בבית [כשהוא אנוס ומוכרח להתבטל מתפלה בצבור], ובין כשהוא מתפלל בבית הכנסת. וטוב שיהיו בבית הכנסת י"ב חלונות. [שאריית יוסף ח"ב עמ' רצח. ילקו"י, תשס"ד, סי' צ', הע' טז, תפלה כרך א', עמ' קסד].

ז גם סומא ראוי לו שיתפלל בבית שיש בו חלונות. [אף על פי דלא שייך בו הטעם דרואה השמים ומתעורר לכוין בתפלתו]. [שאר"י ח"ב עמ' רצט. ילקו"י, מהדורת תשס"ד, סי' צ, הערה ז, תפלה כרך א', עמ' קסה].

ח לכתחלה טוב לעשות חלונות בצד מזרח, [והיינו בצד שהצבור מתפללים כנגדו]. אך אין לגרום למחלוקת בשביל זה. [שאר"י ח"ב עמ' ש'. ילקו"י, מהדורת תשס"ד, סי' צ, הער' ח, תפלה כרך א', עמ' קסו].

ט המנהג פשוט שאין מקפידים להתפלל דוקא כנגד החלונות, ודי במה שיש חלונות בבית זה, או בבית כנסת זו. [שאריית יוסף ח"ב עמ' ש'. ילקו"י, מהדורת תשס"ד, סי' צ, הערה ט, תפלה כרך א', עמ' קסו].

י יש לקבוע זכוכית בחלונות, וכדומה, כדי שלא יהיו החלונות פרוצים. ואם מותר להתפלל כנגד חלון בלילה, ראה להלן סעיף לז. [שאר"י ח"ב עמ' ש'. ילקו"י, תשס"ד, סימן צ, הערה י, תפלה כרך א', עמוד קסז].

יא לא יתפלל במקום פרוץ, כמו בשדה, מפני שכשהוא במקום צניעות חלה עליו אימת המלך ולבו נשבר, ואם עבר והתפלל במקום פרוץ יצא ידי חובת תפלה. אולם מקום מוקף מחיצות אך אינו מקורה, אין מניעה להתפלל שם. [שאר"י ח"ב עמ' ש'. ילקו"י, תשס"ד, סי' צ, הע' יא, תפלה כרך א', עמ' קסז].

יב ואמנם מותר להתפלל בחצרות בתי כנסת, וכן המנהג פשוט להתפלל ברחבת הכותל המערבי, אף לאחר שהרחיבו את המקום ונראה קצת כמקום שאין בו מחיצות. וכן מותר להתפלל במערת המכפלה, ובפרט כיום שיש שם מקום מיוחד לישראל להתפלל שם, ואין שם אלא ס"ת וספרי קודש. ולכן אין מקום להחמיר שלא להתפלל שם. וכן מותר להתפלל בקבר רשב"י במירון, ובקבר רחל, ובקבר רבי מאיר בעל הנס, ובקבר שמעון הצדיק, ובקבר שמואל הנביא, ומוהר"ן, ליד המצבה, וכל כיוצא בזה. [שאריית יוסף ח"ב עמוד שב. ילקוט יוסף, תשס"ד, סי' צ, הערה יב, תפלה כרך א', עמ' קסח].

יג הולכי דרכים מותר להם להתפלל בשדה. [ואף שאינו מקום מקורה, אין איסור להתפלל במקום שאינו מקורה]. וכשיש שם אילנות טוב יותר שיעמוד להתפלל בין האילנות. ועל כל פנים צריך לנטות לצידי הדרך כדי שלא יפסיקוהו עוברי דרכים. [שאריית יוסף ח"ב עמ' דש. ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, סימן צ, הערה יג, תפלה כרך א', עמוד קעו].

יד כשיש לפניו ברירה להתפלל במקום פרוץ, או בבית שאין בו חלונות, עדיף להתפלל בבית שאין בו חלונות, אף שהוא אפל. [שאריית יוסף ח"ב עמ' שד. ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, סימן צ, הערה יד, תפלה כרך א', עמוד קעז].

טו מצוה לרוץ כשהולך לבית הכנסת, וכן לכל דבר מצוה, שנאמר, נרדפה לדעת את ה'. ואפילו בשבת שאסור לפסוע פסיעה גסה. וכל שכן שיש ליזהר שלא לעמוד באמצע הדרך לשוחח עם חבירו באיזה חפצי עצמו, כי על ידי זה מצוי שיאחר לבית הכנסת. ויש אומרים שעיקר הריצה היא כשהוא קרוב לבית הכנסת, ולא כשיוצא מביתו, דאז ניכר שרץ לצורך המצוה. ויש אומרים שירוץ כבר משעה שיוצא לביתו, וכשיגיע קרוב לבית הכנסת ימהר יותר. [שאריית יוסף ח"ב עמ' שה. ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, סימן צ', הערה טו, תפלה כרך א', עמוד קעז].

טז לא יכנס לבית הכנסת בריצה, אלא יעצור בכניסה וילך באימה כנכנס לפני המלך. [שאריית יוסף ח"ב עמ' שה. ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, סימן צ, הערה טז, תפלה כרך א', עמוד קעט].

יז היוצא מבית הכנסת אסור לו לרוץ, או לפסוע פסיעה גסה, שמראה עצמו שעיכוב בית הכנסת דומה עליו כמשאוי. [שאריית יוסף ח"ב עמ' שה. ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, סי' צ, הע' יז, תפלה כרך א', עמ' קעט].

יח אם יוצא מבית הכנסת על מנת לחזור, מצוה לרוץ כדי למהר לחזור, אף שהרואים אינם יודעים את סיבת הריצה. [שאריית יוסף ח"ב עמ' שו. ילקו"י, מהדורת תשס"ד, סי' צ, הערה יח, תפלה כרך א', עמ' קפ].

יט וכן היוצא מבית הכנסת על מנת ללכת לבית המדרש, מותר לו לרוץ מבית הכנסת מיד, ואין צריך שיתחיל במרוצתו במחצית הדרך. [שאריית יוסף ח"ב עמ' שז. ילקוט יוסף, מהדורת תשס"ד, סימן צ, הערה יט, תפלה כרך א', עמוד קפא].

כ יש אומרים שאין יוצאים ידי חובת מצות ריצה לבית הכנסת בנסיעה במכונית, ועל כן טוב לחנות בסמוך לבית הכנסת, ולקיים משם את המצוה ברגליו. [שאריית יוסף ח״ב עמ׳ שז. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה כ, תפלה כרך א׳, עמוד קפא].

כא הרץ לבית הכנסת בשבת והזיק לחבירו דרך ריצתו, יש אומרים שחייב לשלם, שלא פטרו את הרץ לדבר מצוה אלא כשהוא רץ בערב שבת בין השמשות, שהוא טרוד ונחפז להכנת צרכי שבת, אבל בשאר ריצות חייב לשלם את הנזק. [שאריית יוסף ח״ב עמ׳ שט. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ׳, הערה כא, תפלה כרך א׳, עמוד קפג].

כב ישכים אדם לבית הכנסת כדי שימנה עם עשרה הראשונים. וכל זה דוקא כשהוא מתפלל עמהם, אבל כשהתפלל כבר ומגיע לבית הכנסת לצורך איזה ענין, אין צריך להקפיד להגיע מעשרה הראשונים המתפללים במקום באותה שעה. וכן אם יודע שאם יגיע מעשרה ראשונים יטרידו אותו בדיבורים קודם התפלה, עדיף שימנע מלהגיע בין עשרה ראשונים. [שאריית יוסף ח״ב עמ׳ שט. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה כב, תפלה כרך א׳, עמוד קפג].

כג היכא דאפשר מצוה לבוא לבית הכנסת כשהוא עטור בטלית ותפילין, ויש אומרים שמצוה זו קודמת למצות עשרה ראשונים. [ולכן האר״י ז״ל לא היה נכנס עם עשרה הראשונים, מאחר שהיה צריך להניח תפילין קודם, ועדיין לא הגיע זמן הנחת תפילין]. ויש חולקים ואומרים דמצות עשרה ראשונים קודמת למצוה לבוא לבית הכנסת כשהוא מעוטר בתפילין. ולדינא נראה יותר כסברא ראשונה, כמבואר בילקוט יוסף על הלכות תפילין, סימן כה. [שאריית יוסף ח״ב עמ׳ שיא. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ׳. הערה כג, תפלה כרך א׳, עמוד קפו].

כד יש שמקפידים להתאסף עשרה ביחד ולהכנס יחד לבית הכנסת, והוא על פי המבואר בזוהר הקדוש. ותבוא עליהם ברכה. [שאריית יוסף ח״ב עמ׳ שיא. ילקו״י שם סי׳ צ, הע׳ טז, תפלה כרך א׳, עמ׳ קפז].

כה אף אם היו כבר עשרה בבית הכנסת, כל המקדים לבוא אחריהם מעלתו גדולה. [שאריית יוסף ח״ב עמ׳ שיא. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה כה, תפלה כרך א׳, עמוד קפז].

כו מי שקשה לו להשכים מוקדם, ישתדל להיות מעשרה ראשונים לכל הפחות בתפלת מנחה וערבית. [שאריית יוסף ח״ב עמ׳ שיב. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה כו, תפלה כרך א׳, עמוד קפח].

כז כל הקובע מקום לתפלתו אלהי אברהם בעזרו, ומעלה גדולה יש בדבר, שזוכה שתפלתו מתקבלת יותר. ולכן נכון שיקבע לעצמו בית כנסת קבוע שבו יתפלל בקביעות, וגם לקבוע מקום בבית הכנסת עצמו, שאז תפלתו מתקבלת יותר, ואלהי אברהם בעזרו וכו׳. [שאריית יוסף ח״ב עמ׳ שיב. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה כז, תפלה כרך א׳, עמוד קפט].

כח עיקר קביעות מקום לתפלה היינו לתפלת שמונה עשרה. ודין זה של קביעות מקום לתפלה, הוא בין בתלמיד חכם ובין בשאר בני אדם. ואין לשנות את מקומו אלא לצורך מצוה, או מפני שיושבים בסביבתו אנשים המטרידים אותו בתפלתו, וכל שכן אנשים רשעים שיש לו להתרחק ולהשתדל שלא לשבת לידם. [אך ינהג בחכמה באופן שלא יעורר מחלוקת, או שח״ו שלא יבוא להרחיקם מלבוא לבית הכנסת]. וראוי לכל תלמיד חכם לקבוע מקום גם לתורתו, ושלא ישנה את מקומו מחדר לחדר או אפילו ממקום למקום באותו חדר, וכן שלא ישנה את סדר לימודו בענינים הרבה ליום, ואפילו בענין אחד לא ישנה מדפוס לדפוס. [שאר״י ח״ב עמ׳ רסו. ילקו״י, תשס״ד, סי׳ צ׳, הע׳ כח, כרך א׳, עמ׳ קצג].

כט אף אם נאנס ומתפלל בביתו, יקבע מקום מיוחד לתפלתו באחת מפינות הבית. וגם הנשים טוב שיקבעו מקום קבוע לתפלתם בבית, ולא יתפללו פעם אחת במקום זה ופעם אחרת במקום אחר. [שאריית יוסף ח״ב עמ׳ שטו. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה כט, תפלה כרך א׳, עמוד קצה].

ל תוך ד׳ אמות למקומו נחשב כמקומו הקבוע. והיינו תוך 1.92 מטר. ולהחזון איש הוא 2.30 מטר. ועל כן אם אורח התיישב במקומו הקבוע, לא יתקוטט עמו חלילה, אלא ישתדל לשבת בסמוך למקומו אם אפשר. וגם אם יצטרך לשבת בריחוק מקום, לא יתקוטט בעבור זה. [שאריית יוסף ח״ב עמ׳ שטז. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה ל, תפלה כרך א׳, עמוד קצז].

לא מצוה יותר להתפלל בבית כנסת שיש בו רוב עם, מאשר להתפלל במקום שיש מנין מצומצם. או אפילו קצת יותר ממנין, כי ברוב עם הדרת מלך, כמבואר בראש השנה (לב:). ורק אם היה המנין של בני תורה שמתפללים יותר בכוונה, או שהשליח צבור הגון יותר, או שהשליח צבור מתפלל במבטא ובשפה ברורה ובדקדוק נכון ובנעימה יתירה, אז עדיף שיתפלל שם, שאין אדם מתפלל אלא במקום שלבו חפץ. וכשיש כמה מנינים וחלק מהם רוצים להפרד ולעשות מנין בחדר הסמוך כדי שיוכלו להתפלל ביישוב הדעת יותר, או לצורך מי שיש לו חיוב לעבור לפני התיבה, אין למנוע מהם לעשות כן, ופוק חזי מאי עמא דבר. אבל הא לאו הכי פשוט דברוב עם הדרת מלך, וכל מה שמתפללים ועושים מצוה מרובים עדיף יותר ממעטים, וממילא אין להתחלק לכמה מנינים אם אין הסיבות הנ״ל. [שאריית יוסף ח״ב עמ׳ שטז. ילקו״י, מהדורת תשס״ד, סי׳ צ, הע׳ לא, תפלה כרך א׳, עמ׳ קצח].

לב גם מי שיש לו בית כנסת בשכונתו, רשאי ללכת להתפלל בבית כנסת המרוחק מביתו, ואין בזה משום "אין מעבירין על המצות", אלא אדרבה יש לו שכר פסיעות. ואף על פי שאין לו טעם מיוחד במה שמעדיף ללכת אל בית הכנסת הרחוק מביתו. ומכל מקום תלמיד חכם השוקד על לימודו, נכון יותר שיתפלל בבית הכנסת הסמוך לביתו, כדי שלא יתבטל מלימודו, שלימוד תורה חשוב הרבה יותר משכר פסיעות בעלמא. וכבר אמרו במשנה (פאה פרק א׳ משנה א׳, ושבת קכז.)"ותלמוד תורה כנגד כולם". וכן אם צריך ללכת דרך רחובות העיר שמצויות שם נשים בבגדים לא צנועים, עדיף לקצר דרכו, ולא יצטרך לעצום עיניו מראות ברע, וכמו שאמרו בכיוצא בזה (בבא בתרא נח:). וכבר אמרו (באבות פרק ב׳ משנה א׳), והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה וכו׳, ונאמר: פַּלֵּס מעגל רגליך, וכל דרכיך יכונו. [שאר״י ח״ב עמ׳ שיז. ילקו״י, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה לב, תפלה כרך א׳, עמוד ר׳].

לג יש אומרים שאין שכר פסיעות אלא כשהולך רגלי, ולא כשנוסע ברכב. ולכן הנוסע ברכב לבית הכנסת, נכון שיחנה במקום קצת מרוחק מבית הכנסת, כדי שילך מעט לבית הכנסת. [כמבואר לעיל סעיף כ׳ אודות שכר ריצה לבית הכנסת]. אך בן ישיבה או תלמיד חכם שהליכתו ברגל גורמת לו לביטול תורה, אין לו להקפיד בזה. [שאריית יוסף ח״ב עמ׳ שיח. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה לג, תפלה כרך א׳, עמוד רב].

לד מי שהיה הולך להתפלל בבית כנסת שיש בו רוב עם, ונזדמן לו בדרכו בית כנסת שמצפים שם למנין עשרה, עדיף יותר שישלים להם מנין ויתפלל עמהם, ויוותר על מצות "ברוב עם הדרת מלך". [שאריית יוסף ח״ב עמ׳ שיט. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה לד, תפלה כרך א׳, עמוד רג].

לה מי שהיה רגיל ללכת להתפלל בבית הכנסת שהיה רחוק מביתו, משום שכר פסיעות, ועתה עבר לדירה אחרת שהיא בסמיכות לבית הכנסת שבו היה רגיל להתפלל, אין להצריכו לעבור להתפלל בבית כנסת מרוחק יותר. ומכל מקום רשאי לקבוע מקום תפלתו בבית כנסת מרוחק יותר, ואין בזה משום אין מעבירין על המצוות, ואדרבה יש לו שכר פסיעות. [שאריית יוסף ח״ב עמ׳ שיט. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה לה, תפלה כרך א׳, עמוד רג].

לו מי שיש לו מנין מצומצם במקום עבודתו, ויכול להתפלל מאוחר יותר ברוב עם, יש מי שאומר שעדיף שיתפלל עם המנין המצומצם, בפרט אם עושה כן כדי לזכותם במנין קבוע. ואמנם בתפלת מנחה אם המנין המצומצם מתפלל מנחה גדולה, והוא נוהג להתפלל לכתחלה מנחה קטנה, כדעת מרן השלחן ערוך, אינו חייב להתפלל עמהם. אלא יכול להמתין להתפלל מנחה קטנה. אך יצטרף עמהם למנין, בלא שיתפלל עמהם, כדי לזכותם במנין. [שאריית יוסף ח״ב עמ׳ שכב. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה לו, תפלה כרך א׳, עמוד רו].

לז לכתחלה צריך שלא יהיה דבר חוצץ בינו ובין הקיר, כמו שהחציצה פוסלת בקרבן. וכן כדי שלא יתבטל מכוונה בתפלה. אבל דבר קבוע כגון ארון ותיבה אינם חוצצים. וכל זה בתפלת שמונה עשרה, אבל בקריאת שמע אין צריך לאומרה סמוך לקיר. [שאריית יוסף ח״ב עמ׳ שכב. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה לז, תפלה כרך א׳, עמוד רח].

לח וכל זה אינו אלא למצוה מן המובחר, ולכן אם אינו יכול להתפלל כנגד קיר מחמת דוחק המקום, כגון שמתפללים בעשרה בחדר קטן, ודאי שלא ימנע עצמו מלהתפלל עמהם ויחפש מנין אחר, אלא יעצום עיניו ויתפלל אפילו באמצע החדר וכדומה, או שיתן עיניו בסידור, כדי שלא יתבטל מהכוונה בתפלה על ידי הדבר החוצץ בינו לבין הקיר. [שאריית יוסף ח״ב עמ׳ שכד. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה לח, תפלה כרך א׳, עמוד רט].

לט סטנדר [עמוד תפלה] המשמש לצורך התפלה, אינו חוצץ, אף אם הוא גבוה עשרה ורחב ד׳ טפחים. וכל שכן שיש להקל בזה במי שרגיל להתפלל ליד הסטנדר. [שאריית יוסף ח״ב עמ׳ שכד. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה לט, תפלה כרך א׳, עמוד רט].

מ בעלי חיים אינם חוצצים, ואפילו אדם אינו חוצץ. ואמנם יש מי שאומר שיש ליזהר מלהתפלל אחורי שום אדם, וטוב לחוש לדבריו. וכל זה הוא זהירות בעלמא, דיש ליזהר בזה היכא דאפשר, אבל בבית הכנסת דאי אפשר בענין אחר פשיטא דמותר לכתחלה להתפלל אחורי אדם, אלא שהמדקדק במעשיו יראה שיהיה לו מקום קבוע כנגד הכותל. [שאריית יוסף ח״ב עמ׳ שכד. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה מ, תפלה כרך א׳, עמוד רי].

מא יש להקל להתפלל שמונה עשרה כנגד חלון סגור אף בשעות הלילה, ורק כנגד ראי אין להתפלל. ואם יכול לסגור הוילון, עדיף טפי. [ואין לקבוע ראי בבתי הכנסת. ואם תרמו ראי לבית הכנסת, יתלו אותו מעל הכיור שנוטלים שם ידים, מחוץ לבית הכנסת]. [שאריית יוסף ח״ב עמ׳ שכו. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה מא, תפלה כרך א׳, עמוד ריא].

מב מותר לקבוע לוח שויתי המוסגר בזכוכית, ולתלותו בכותל שכנגד המתפללים, ומותר להתפלל כנגדו תפלת שמונה עשרה. וכן במקומות שקובעים בקירות בית הכנסת שיש מבריק, וצורת האנשים שכנגדו נראית בשיש, אפילו הכי מותר להתפלל שמונה עשרה כנגד השיש, ואין בזה חשש כמו המתפלל כנגד המראה. [שאר״י ח״ב עמ׳ שכו. ילקו״י, מהדורת תשס״ד, סי׳ צ, הע׳ מב, תפלה כרך א׳, עמ׳ ריג].

מג ואמנם אין לתלות תמונות של גדולי ישראל בכותלי בית כנסת, כדי שלא לבלבל כוונת המתפללים, ואם תלו תמונות של רבנים על כותלי בית הכנסת, נכון להסירם משם, או שלכל הפחות יסבירו לגבאים שיש לתלות תמונות אלה בכותל שמאחרי המתפללים, ולא כנגד פניהם. [שאריית יוסף ח״ב עמ׳ שכו. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה מג, תפלה כרך א׳, עמוד ריג].

מד וכן יש להמנע מלצייר על חלונות בית הכנסת, או על הכתלים, או על הבגדים [והשטיחים] הפרוסים כנגד המתפללים, בין ציורים בולטים בין ציורים שאינם בולטים. וכן אין לצייר על הכתלים דגלי שנים-עשר השבטים, כגון אריה, נחש, וכדו׳. וכן אין לקבוע זכוכית אומנותית בחלונות בגובה שכנגד המתפללים, באופן מפריע לכוונת המתפללים. אולם הנכנס להתפלל בבית כנסת שכבר עברו וציירו על קירותיו תמונות וכדו׳, או שיש שם תמונות של רבנים, יעצום את עיניו או יסתכל בסידור, ויתפלל תפלת שמונה עשרה, אפילו היו ציורים בולטים. ומכל מקום המקילין לצייר על חלונות וכתלי בית הכנסת דגלי השבטים, למעלה מקומת אדם, יש להם על מה שיסמוכו, ואין צריך להעיר להם. [ואמנם אם יודע שישמעו לו להסיר הציורים, טוב שיעירו להם להסיר הציורים, אף אם הציורים הם למעלה מקומת אדם]. [שאר״י ח״ב עמ׳ שכו. ילקו״י, תשס״ד, סי׳ צ, הע׳ מד, תפלה כרך א׳, עמ׳ ריג].

מה אין לתלות פרוכת שמצוייר בה אריות על ההיכל של ארון הקודש מבחוץ. שמלבד שהדבר אסור על פי ההלכה, עוד בה שמבלבל דעת המתפללים כנגד הפרוכת. וכן יש לאסור להקים צורת אריות מברונזא או שיש וכיוצא בזה מעל לארון הקודש. ואם כבר תרמו פרוכת כזו לבית הכנסת, יש להסיר צורת האריות מעליה. ויעשו הכל בחכמה ובשלום שלא לגרום ח״ו למחלוקת. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה מה, תפלה כרך א׳, עמוד ריז].

מו מותר לתת סמל ״מגן דוד״ מעל ארון הקודש, או בפרוכת, וכן מותר לארוג צורת שני לוחות הברית על הפרוכת, או לתת צורה זו מעל ארון הקודש, גם אם כתוב בהם ראשי עשרת הדברות [כגון: אנכי ה׳, לא יהיה, לא תשא וכו׳]. וכן המנהג. ומותר לפתוח דלתות ארון קודש בשבת, אף שכתוב עליהם איזה פסוק, ועל ידי פתיחת הארון האותיות נשברות לשנים, ואין לחוש בזה לאיסור מוחק בשבת. [וכן מותר לחתוך בשבת עוגה שכתוב עליה אותיות, ואין בזה חשש מוחק, וראה באורך בהערה]. [ילקו״י, מהדורת תשס״ד, סי׳ צ, הער׳ מו, תפלה כרך א׳, עמ׳ רכא].

מז בתי כנסת שבחוץ לארץ שמציבים לצד ארון הקודש את דגלי המדינה, אין לעורר על זה מחלוקת, שיש להם על מה שיסמוכו. [ילקו״י, תשס״ד, סי׳ צ, הע׳ מז, תפלה כרך א׳, עמ׳ רכח].

מח מי שתרם פרוכת של ארון הקודש לבית הכנסת, לזכר קרובי משפחתו, וכתב את שמו באותיות גדולות באמצע הפרוכת באופן שההקדשה מופיעה בגובה חזה המתפללים מול ארון הקודש, העיקר להקל בזה. ועל המתפללים העומדים מול ארון הקודש להעלים עיניהם מן ההקדשה שבפרוכת, ולכוין לבם בתפלה. וטוב שיעיינו בסידור שבידיהם בעת התפלה. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה מח, תפלה כרך א׳, עמוד רכח].

נ כשעורכים בר מצוה בבית הכנסת, יש להזהיר את הצלמים שלא יפריעו למהלך התפלה ולמתפללים, ויש שאסרו להכניס את הצלמים לבית הכנסת בכלל, ואף שהמנהג להקל בזה, מכל מקום יש להסביר להם שלא יפריעו למהלך התפלה. [ילקו״י, תשס״ד, סי׳ צ, הע׳ נ, תפלה כרך א׳, עמ׳ רכט].

נא אין לנשק את הילדים בבית הכנסת, כדי לקבוע בלבו שאין אהבה כאהבת המקום ברוך הוא. ואמנם מה שנהגו חלק מיוצאי עדת מרוקו, לנשק את העולים לספר תורה, אחר ירידתם מהתיבה, אין צריך למונעם מכך בתוקף, אחר שעושים כן לכבוד, ולא לשם חיבה. אך במקום שדברי החכם נשמעים, ראוי להסביר להם שאף על פי כן ראוי ונכון להמנע מכך כאן בארץ הקודש, שמאחר ובארץ ישראל לא הכל נהגו בזה, נראה הדבר כמי שמראה חיבה בבית הכנסת, ולכן ראוי להמנע מכך. ומכל מקום מותר לנשק ידי אביו או ידי רבו בבית הכנסת לכבוד והכנעה, אפילו בבית הכנסת. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה נא, תפלה כרך א׳, עמוד רל].

נב אין ראוי לערוך חופה וקידושין בבית הכנסת, מאחר שכיום בעוה״ר אין מקפידים כל כך בצניעות, ואין שומרים על הפרדה בין הנשים לאנשים, ועל הרב מרא דאתרא בכל מקום ומקום לאזור כגבר חלציו, ולא להרשות בשום אופן עריכת נישואין בבית כנסת כלל. ומה׳ ישא ברכה. ואמנם במקומות שגם הנשים יראות ה׳ מקפידות מאד על הצניעות, ושומרים על הפרדה מוחלטת בין הגברים לנשים, לבלתי היות שם ערוב, מעיקר הדין אין מניעה לערוך חופה וקידושין בבית הכנסת. והכל לפי הענין. [ילקו״י, מהדורת תשס״ד, סי׳ צ, הע׳ נב, תפלה א׳, עמ׳ רל].

נג מותר לערוך סעודה שלישית בבית הכנסת, ובפרט כשהרב המרא דאתרא אומר שם שיחה מוסרית ודברי חיזוק לצבור הרחב, או שמוסר שם שיעור בהלכה. [ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה נג, תפלה כרך א׳, עמוד רלא. שובע שמחות חלק א׳ (חופה וקידושין, תשס״ה) עמוד קלב].

נד לא יתפלל אדם בצד רבו מובהק, ולא אחורי רבו מובהק ולא לפניו, וכן לא בצד אביו ולא אחריו ולא לפניו, אלא יתרחק מהם ד׳ אמות, שהוא 1.92 מטר. ואם התרחק ד׳ אמות מותר להתפלל לפני רבו אפילו שאחוריו כלפי רבו. והדין כן גם כשמתפללים בצבור. ויש אומרים שאם כך הוא סדר ישיבתם, מותר להתפלל בצד רבו או אחוריו וכו׳, אך לדעת מרן הבית יוסף גם באופן כזה אין להתפלל בצד רבו וכו׳. ואם רבו מתפלל במקום מוגבה, כמו על בימה, מותר לעמוד אפילו בסמוך לו ממש. [שארית יוסף ח״ב עמ׳ שכח. ילקוט יוסף, מהדורת תשס״ד, סימן צ, הערה נד, תפלה כרך א׳, עמ׳ רלב].

נה היה עומד בתפלה ותינוק הטיל מים בבית הכנסת, ישתוק עד שיביאו מים להטיל על המי רגלים, או יהלך לפניו ד׳ אמות, או לצדדיו, או יצא מבית הכנסת ויגמור תפלתו. ואם המתין ושהה כדי לגמור את כולה, חוזר לראש התפלה. ואין הבדל אם המתין בשתיקה או שהפסיק בדיבור, כל ששהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש. ויש אומרים שיותר טוב לילך למקום אחר ולא לשתוק, שמא ישהה כדי לגמור את כולה ויצטרך לחזור לראש. ולדינא לדידן אין לנו לגזור ולחוש לכך, אלא יכול להמתין עד שיביאו מים לשפוך על המי רגלים וכדו׳. [ילקו״י שם, תשס״ד, סי׳ צ, הע׳ נה, עמוד רלד].

סימן צ׳ סעיף ט׳ – דין תפלה בצבור

א צריך להתפלל בכל יום ויום במנין עשרה, אלא אם כן הוא אנוס, שאז יתפלל בשעה שהצבור מתפללים. ויש אומרים שחיוב תפלה בצבור הוא חיוב גמור, שהרי צריך לטרוח עד ד׳ מילין להולך בדרך כדי למצוא מנין להתפלל בצבור. ויש אומרים שתפלה בצבור היא בכלל חובת השתדלות לאחר שחז״ל הפליגו בחשיבות הדבר. ומכל מקום לכל הדעות אם אין לו אונס, צריך להתפלל בצבור. ומכאן תוכחת מגולה לבעלי חנויות או לשאר אנשים שדרים רחוק מבית כנסת, ומזלזלים בתפלת מנחה וערבית להתפלל ביחידות בחנויותיהם או בבית, דמאחר שבזמנינו מן הנמנע הוא לכוין בכל התפלה, אין לנו על מה להשען אלא על תפלת הצבור, שכבר הבטיחנו: הן אל כביר ולא ימאס, ולכן ראוי לכל אחד להשתדל מאד כדי להתפלל בצבור כל זמן שהוא בעיר. [שאר״י ח״ב עמוד שכט. ילקו״י סימן צ הערה א׳, במהדורת תשס״ו עמוד רלה].

ב זקן או חולה שקשה להם להתפלל בבית כנסת בצבור מבלי שיאכלו קודם התפלה איזה דבר מאכל, אין להם לעבור על איסור אכילה קודם התפלה, כדי להתפלל בצבור. ולכן יתפללו ביחידות בביתו, כדי שלא יצטרכו לאכול קודם התפלה. [ובשבת אחר התפלה אם יוכל ילך לבית כנסת לשמוע קריאת התורה]. [ילקו״י סימן צ הערה ב׳, במהדורת תשס״ו עמוד רמח].

ג מי שנאנס ואינו יכול להתפלל עם הצבור, יתפלל בשעה שהצבור מתפללין, והיינו שישער שתפלת שמונה עשרה שלו תהיה בשעה שהצבור מתפללין שמונה עשרה. ואין מעלה זו אלא כשהצבור בעירו. והדין כן גם בעשרת ימי תשובה. וכל זה דוקא שיש לו טורח לאסוף עשרה ולהתפלל בצבור, הא לאו הכי יאסוף לביתו עשרה ויתפלל בעשרה. ומכל מקום אין צריך להטריח אנשים לזה. והמתפלל בשעה שהצבור מתפללין תפלתו מתקבלת ברצון למעלה, ויקבל עליה שכרו כמו שמקבל שכר על כל מצות ה׳, אבל אין ממלאין את בקשתו שהתפלל עליה לגמרי. ואם על ידי כך שיתפלל בשעה שהצבור מתפללין יצטרך להתפלל בביתו ולא בבית כנסת [ביחידות] אפילו הכי יתפלל בביתו בשעה שהצבור מתפללין. [שאר״י ח״ב עמו׳ שלה. ילקו״י סי׳ צ הערה ג׳ במהדורת תשס״ד עמוד רמט].

ד מי שהיה סבור שאין לו מנין להתפלל שחרית, והתפלל ביחידות בבית הכנסת, ואחר כך הגיעו צבור ומתפללין, נכון שימתין לומר וידוי עם הצבור, ולשמוע קדיש וקדושה. [וקריאת ספר תורה בשני וחמישי]. [ילקו״י סי׳ צ הערה במהדורת תשס״ד עמו׳ רנ].

ה אם מתפלל מוסף בשעה שהצבור מתפללין שחרית לא מיקרי בשעה שהצבור מתפללין. ויש אומרים שכל זה דוקא במוסף של ראש השנה, אבל במוסף של שבת ויום טוב אם מתפלל מוסף עם צבור שמתפלל שחרית, נחשב כתפלה בצבור. [שאר״י ח״ב עמ׳ שמג. ילקו״י סי׳ צ הע׳ ה׳, במהדור׳ תשס״ד עמו׳ רנ].

ו יש אומרים שהמתפלל בביתו כשיש לו בית כנסת בעירו, לא קיים מצות תפלה, אחר שנקרא שכן רע, וגורם גלות לו ולבניו, וממילא אין תפלתו תפלה. דדוקא אנוס שאינו יכול לבוא לבית הכנסת יכוין בשעה שהצבור מתפללים, אבל הא לאו הכי אין תפלתו תפלה. ולדבריהם המתפלל ביחידות בביתו צריך להתפלל תשלומין. אולם לדינא תפלה ביחיד חשיבא תפלה, רק שמאבד החשיבות של תפלה בצבור. [שאר״י ח״ב עמ׳ שלח. ילקו״י סי׳ צ הערה ו׳, במהדורת תשס״ד עמו׳ רנב].

ז אם הצבור מאחרים זמן תפלת שחרית, אין לו להמתין להתפלל עם הצבור, אלא יתפלל ביחידות. והדין כן גם בשבת ויום טוב. אך נכון שימתין לשמוע קריאת התורה מהצבור. ואם מאחרים זמן קריאת שמע בלבד, יקרא קריאת שמע קודם התפלה, ויתפלל עם הצבור. [ויאמר תנאי קודם שקורא קריאת שמע, כפי המבואר לעיל בהלכות קריאת שמע]. ומי שהולך בשבת ויום טוב בהשכמה להתפלל במנין עשרה, כי רוב הצבור מאחרין תפלתן, אך באותו מנין של המאחרים מתפללין גם תפלת מוסף תיכף אחר תפלת שחרית, יותר טוב להתפלל מוסף עם הצבור בבית הכנסת, דברוב עם הדרת מלך. [ילקו״י סי׳ צ הערה ז׳, במהדורת תשס״ד עמו׳ רנד].

ח מי שיש לו שנאה או מריבה עם הצבור, ואם יתפלל עמהם יטרד במחשבתו ולא יוכל לכוין, יש אומרים שרשאי להפרד מהם ולהתפלל ביחידות, באופן שיכול לכוין היטב בתפלה ביחידות, מתחלת תפלת שמונה עשרה עד סופה. ומיהו כל זה כשעושה כן באופן עראי, אבל לא ירגיל עצמו בכך. [ילקו״י סי׳ צ הערה ח׳ במהדורת תשס״ד עמו׳ רנה].

ט כשעומד עם הצבור אסור לו להקדים תפלתו לתפלת הצבור אלא אם כן השעה עוברת, ואין הצבור מתפללין לפי שמאריכין בפיוטים או לסיבה אחרת. [אבל בלא שעה עוברת יתפלל הפיוטים והתחנות עם הצבור ולא יפרוש מן הצבור, אפילו לעסוק בדברי תורה]. ויש אומרים שהטעם שאסור להקדים תפלתו לתפלת הצבור הוא משום שתפלת הרבים רצויה. ויש אומרים שהטעם הוא משום שהוא כמבזה את הצבור. ונפקא מינה באם יוצא מחוץ לבית הכנסת, דלטעם השני אסור גם באופן כזה. ועל כל פנים לכולי עלמא אם יוצא לחוץ להתפלל, לאו שפיר עבד דמפסיד מיהא תפלה בצבור, דמצוה גדולה היא להתפלל בצבור. ועוד שאינו מתפלל בבית הכנסת שהוא מקום המיוחד והמקודש לתפלה [ילקו״י סי׳ צ הערה ט׳. במהדורת תשס״ד עמו׳ רנו].

י תלמיד חכם שבא למושבים [וכדומה] כדי לחזק את הצבור ולעודדם לקבוע עיתים לתורה ולירא שמים, או לרישום הילדים לתלמודי תורה, יש אומרים שפטור מתפלה בצבור, כדי שיוכל לזכות את הרבים בבתי כנסת רבים. ומן הראוי שישכים קום ויתפלל בצבור עם הנץ החמה, ומיד אחר התפלה יצא ללכת מבית כנסת לבית כנסת לעורר את הרבים. [ילקו״י שם הערה י׳. עמו׳ רנז].

יא בן ישיבה שחוזר מביתו לבית המדרש בשעות הערב, וביקשוהו להשלים מנין לתפלת ערבית, אף על פי שעל ידי כך מפסיד מעט מסדר לימודו, יצטרף עמהם להשלים להם מנין, ויעיין באיזה ספר באותה עת. אבל אם ממהר ללכת למסור שיעור לרבים, אין לו לבטל תורה דרבים בשביל להשלים להם מנין, ויסביר להם זאת כדי למנוע חילול ה׳ שיסברו שאינו חש לתפלה בצבור. [ילקו״י סי׳ צ הערה יא. במהדורת תשס״ד עמו׳ רנח].

יב מי שאין לו תפילין בעת שהצבור מתפללים, ומצפה שיביאו לו תפילין, אם הוא מכוין היטב בתפלתו, מתחלה ועד סוף, עדיף שימתין עד שישיג תפילין, ויקרא קריאת שמע ויתפלל עם התפילין, אפילו שעקב כך יתפלל ביחידות. אבל אם אינו מכוין היטב בכל תפלתו, עדיף שיתפלל עם הצבור בלי תפילין, ואחר כך כשישיג תפילין יניחן ויקרא בהן קריאת שמע. [ילקו״י סי׳ צ הערה יב. במהדורת תשס״ד עמו׳ רנח].

יג כל המשכים ומעריב לבית הכנסת זוכה לאריכות ימים, שנאמר: אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום, וכתיב אחריו, כי מוצאי מצא חיים. וכל מי שיש לו בית כנסת בעירו ואינו נכנס בו להתפלל, נקרא שכן רע, וגורם גלות לו ולבניו. אבל אם מתפלל בביתו בעשרה אינו נקרא שכן רע, אך אין מתקיים בו הנאמר, אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת. זולת כשקבע אותו מקום שמתפללין בו לקדושה כבית כנסת. [שאר״י ח״ב עמו׳ שלט. ילקו״י סי׳ צ הער׳ יג. במהדורת תשס״ד עמו׳ רס].

יד המתפללים במנין שיש בו ששה או שבעה אנשים שמתפללים ביחד, והיתר שמצטרפים התפללו כבר, אף על פי כן נחשבת תפלתם תפלה בצבור, ורשאים גם לומר חזרה עם קדושה וברכת כהנים, שרוב המנין ככולו, וכאילו היו כל העשרה מתפללים יחדיו. ויש אומרים שצריך שיהיו עשרה שלא התפללו כדי שתפלתו תיחשב לתפלה בצבור. ובמקום שיש ביטול תורה אין להחמיר בזה. ועשרה שהתפללו יחד תפלת שמונה עשרה בלחש, אף אם אירע שלא עשו חזרה, נחשבת תפלתם לתפלה בצבור. [שאר״י ח״ב עמו׳ שמא. ילקו״י סי׳ צ הערה יד. במהדורת תשס״ד עמו׳ רסה].

טו מי שבא לבית הכנסת סמוך לקדיש, ואם יתחיל מיד להתפלל יבטל אמן יהא שמיה רבה, ואם ימתין עד אחר הקדיש לא יוכל להתפלל ערבית עם הצבור, ואין לו מנין אחר להתפלל ערבית, תפלת צבור עדיפא. [ילקו״י סי׳ צ הערה טו. במהדורת תשס״ד עמו׳ רסח].

טז יחיד המתפלל תפלת שמונה עשרה בלחש עם חזרת השליח צבור, נחשבת תפלתו כתפלה בצבור, שעיקר תפלה בצבור היא על תפלת שמונה עשרה. [שאר״י ח״ב עמו׳ שמד. ילקו״י סי׳ צ הערה טז. במהדורת תשס״ד עמו׳ רסח].

יז מי שהתחיל להתפלל קודם תפלת הצבור, ובתוך שהוא עומד בתפלתו התחילו הצבור תפלתם, יש אומרים דלא חשיב כתפלה בצבור. ויש אומרים דסגי בהכי כשמתחיל או מסיים עם הצבור. וכן עיקר. ומי שלא הספיק להתחיל להתפלל תפלת שמונה עשרה עם הצבור, והתחיל תפלתו כשהצבור באמצע, כל שלא עקרו הצבור רגליהם ועוסקים בתפלה, יחיד המתפלל עמהם הוי תפלה בצבור. ואולם לכתחלה לא יעשה כן, מאחר ויש אומרים דלא חשיב כתפלה בצבור ממש, ורק יש לתפלה זו חשיבות יותר מתפלה ביחידות, דסוף סוף אמר חלק מתפלתו עם הצבור. [שאר״י ח״ב עמו׳ שמד. ילקו״י סי׳ צ הערה יז. במהדורת תשס״ד עמו׳ רע].

יח המתפלל תפלת שמונה עשרה בלחש עם חזרת השליח צבור, והקדים באיזו ברכה וחתם בה קודם השליח צבור, לא יענה אמן אחר השליח צבור, משום הפסק. אבל כשמגיע לקדושה אומר כל נוסח הקדושה עם הצבור, ובברכת כהנים יאזין וישמע הברכה מהכהנים, ויענה אחריהם אמן. [שאר״י ח״ב עמו׳ שמד. ילקו״י סי׳ צ הערה יח. במהדורת תשס״ד עמו׳ רעב].

יט המתפלל תפלת שמונה עשרה בלחש עם חזרת השליח צבור, כשמגיע למודים יאמר עמו מודים הרגיל ולא מודים דרבנן. ואם השליח צבור מוציא אחר השומע את כל החזרה ממנו, היחיד יאמר רק תיבות מודים אנחנו לך, וישמע כל היתר מהשליח צבור. [שאר״י ח״ב עמו׳ שמה. ילקו״י סי׳ צ הערה יט. במהדורת תשס״ד עמו׳ רעג].

כ אם המנין מצומצם, ואחד מהם בא מאוחר, ומתכונן להתפלל שמונה עשרה עם חזרת השליח צבור מלה במלה עם הקדושה, שפיר דמי לצרפו לעשרה כדי לומר החזרה עם הקדושה וברכת כהנים, אף על פי שאין שם אלא שמונה אנשים העונים אמן אחר השליח צבור. [שאר״י ח״ב עמו׳ שמה. ילקו״י סי׳ צ הערה כ. במהדורת תשס״ד עמו׳ רעג].

כא מנין שיש שם תשעה ישראלים ואחד כהן, ויש מת בבית, צריך הכהן לצאת לחוץ אף שהמנין יתבטל על ידי זה. [שאר״י ח״ב עמו׳ שמה. ילקו״י סי׳ צ הערה כא. במהדורת תשס״ד עמו׳ רעה].

כב מי שהיה חבוש בבית האסורים, ואין שם מנין יהודים להתפלל בצבור, ונתנו לו זכות לבחור חופשה ליום אחד כדי להתפלל בצבור, ויש בידו האפשרות לבחור לצאת לחופשה ביום הכפורים, או בפורים, או בשבת זכור, יש לו להעדיף לצאת מיד לחופשה, וילך להתפלל בצבור ולשמוע קריאת התורה [בשני וחמישי]. כי מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה, ואי אתה יודע שכרן של מצוות. [שאר״י ח״ב עמו׳ שמו. ילקו״י סי׳ צ הערה כב. במהדורת תשס״ד עמו׳ רעה].

כג חולה שאינו יכול לצאת מביתו על פי הוראת רופא אלא לחצי שעה, יעדיף להתפלל בצבור, ולא להמתין לקריאת ספר תורה. [שאר״י ח״ב עמו׳ שמו. ילקו״י סי׳ צ הערה כג. במהדורת תשס״ד עמו׳ רעו].

כד אין לצרף למנין מי שמחלל שבת בפרהסיא. ויש שמקילים בזה בשעת הדחק, ומכל מקום אם האומרים קדיש הם בחזקת מחללי שבת בפרהסיא, צריך השליח צבור או ישראל כשר אחר לומר עמהם את הקדיש. [שאר״י ח״ב עמו׳ שמז. ילקו״י סי׳ צ הערה כד. במהדורת תשס״ד עמו׳ רעו].

כה מי שאינו מניח תפילין, [אבל אינו מחלל שבת בפרהסיא], בשעת הדחק אפשר לצרפו למנין. [שאר״י ח״ב עמו׳ שמח. ילקו״י סי׳ צ הערה כה. במהדורת תשס״ד עמו׳ רעח].

כו מי שאינו מניח למול את בניו, יש אומרים שאין לצרפו למנין, והוא הדין בבן עצמו אם לא ימול את עצמו בגדלותו. ויש אומרים דאינו אלא כמומר לעבירה אחת, ומצטרף למנין. [שאר״י ח״ב עמו׳ שמח. ילקו״י סי׳ צ הערה כו. במהדורת תשס״ד עמו׳ רעט].

כז אין ספק שממזר וכל שאר פסולי קהל מצטרפים למנין. [ילקו״י סי׳ צ הע׳ כז. במהדורת תשס״ד עמו׳ רעט].

כח יש אומרים שאף שאין האשה מצטרפת למנין, מכל מקום יש לה מצוה להשתדל להתפלל במנין. אך אם הליכתה לבית הכנסת גורמת לדיבורים והפרעות במהלך התפלה בבית הכנסת, וכיו״ב, על האשה להמנע מללכת לבית הכנסת במשך כל ימות השנה. וכן אם על ידי הליכתה לבית הכנסת הדבר גורם הפרעה לצרכי הבית לבעלה, או לילדיה, עדיף שלא תתפלל בבית הכנסת, ותבשל לבעלה, ותטפל בילדיה. וכל שכן שאין לאשה להזניח את בני ביתה ולנסוע מידי פעם לקברות צדיקים, שיש לאשה שיעבודים כלפי בעלה, ואם אינו מוחל אינה רשאית לבטל מעצמה שיעבודים אלה. [שאר״י ח״ב עמו׳ שמט. ילקוט יוסף סימן צ הערה כח. במהדורת תשס״ד עמוד רעט].

כט צריכים כל העשרה המתפללים לעמוד במקום אחד. ואלו העומדים בחדר סמוך, אפילו רואים אלו את אלו, אינם מצטרפים למנין [ומכל מקום אם רואים אלו את אלו נחשבת תפלתם לתפלה בצבור]. וגם מחיצה של זכוכית מעכבת את העומדים משני צידיה מלהצטרף. [שאריית יוסף חלק ב׳ עמוד שנ. ילקוט יוסף הלכות תפלה, סימן צ הערה כט. במהדורת תשס״ד עמוד רפא].

ל ומכל מקום העומד בעזרת נשים ובמחיצה המפסקת יש חלון ומראה להם פניו משם, מצטרף עמהם לעשרה, ואם יש שם עשרה ומתפלל עמהם בעזרת נשים, נחשבת תפלתו לתפלה בצבור. אבל אם בנקל יכול לרדת לבית הכנסת, עדיף שירד, מאחר שיש פוסקים החולקים על הדין הנ״ל. וכהן שנמצא בעזרת נשים אינו יכול לישא את כפיו משם. [שאריית יוסף חלק ב׳ עמוד שנא. ילקוט יוסף הלכות תפלה, דיני תפלה בצבור, סימן צ הערה ל. במהדורת תשס״ד עמוד רפג].

לא המתפללים בשדה פתוח מצטרפים למנין, אם שומעים את השליח צבור ורואים זה את זה. ומיהו צריכים להתפלל [חוץ מהדרך] במקום שלא יפסיקו אותם עוברי דרכים. [שאריית יוסף חלק ב׳ עמוד שנב. ילקוט יוסף הלכות תפלה, סימן צ׳ הערה לא. במהדורת תשס״ד עמוד רפד].

לב יש להזהר שלא לעמוד משני צידי רשות הרבים, שאז אין העשרה יחד בצד אחד, מפני שהכביש מפסיק ביניהם. [ולענין גדר שבצידי רשות הרבים, ראה בהערה הנ״ל]. [שאריית יוסף חלק ב׳ עמוד שנג. ילקוט יוסף סימן צ הערה לב. במהדורת תשס״ד עמוד רפה].

לג שליח צבור שעומד על תיבה גבוהה עשרה ורחבה ד׳ אמות על ד׳ אמות, ותשעה עומדים על גבי רצפת בית הכנסת, מצטרפים למנין. [שאר״י ח״ב עמ׳ שנג. ילקו״י סי׳ צ הע׳ לג. במהד׳ תשס״ד עמ׳ רפה].

לד בית כנסת שחילקוהו לשנים על ידי מחיצה גבוהה עשרה טפחים, וחלק מהעשרה עומדים בצד השני, ורואין אלו את אלו, מצטרפים אלו לאלו למנין עשרה. [שאר״י ח״ב עמו׳ שנה. ילקו״י שם עמו׳ רפז].

לה המתפללים ברכבת או במטוס, אף שהספסלים גבוהים ומפרידים, הנוסעים מצטרפים למנין עשרה. וכל המנין יתרכז במקום אחד, כדי שישמעו את השליח צבור. ואמנם אם התפלה בצבור במטוס או ברכבת מפריעה לשאר הנוסעים, או שגוזלת להם את שינתם, וגם העוברים ושבים שם מפריעים לכוין בתפלה, באופנים כאלה עדיף להתפלל ביחידות במיתון, מתוך כוונה, מאשר לארגן מנין במטוס ולגרום להפרעה ולגזל שינה לאחרים. ובפרט אם הדבר מפריע לו לכוין בתפלה. והמתפלל במטוס או ברכבת, יתפלל לכיוון ירושלים. ואם אינו יודע כיוון ירושלים, שהרי אין הרכבת או המטוס נוסעים בקו ישר, אם יודע כיוון נסיעתו הכללית, יתפלל לכיוון ירושלים, אחר שברוב הפעמים מתפלל לכיוון ירושלים. ולכן כשיוצא מהארץ לחוץ לארץ יכוין

פניו כנגד זנב המטוס, והוא הדין באניה, ובכל אופן יכוין לבו לשמים. [שאריית יוסף חלק ב׳ עמוד שנה. ילקוט יוסף הלכות תפלה סימן צ הערה לה. במהדורת תשס״ד עמ׳ רפח].

לו השוכח להזכיר יעלה ויבא בתפלת ראש חודש [שחרית ומנחה], או בחול המועד [גם בערבית], וחוזר להתפלל כדין, יש אומרים שאינו מחוייב לטרוח ולילך עד מהלך מיל כדי להתפלל בצבור. וגם אינו חייב להדר אחר תפלה בצבור. ויש חולקים. ולכן אם יכול לחזר אחר צבור בנקל בלא שיגרום לו ביטול תורה, נכון שיחזור את תפלתו עם הצבור, ותבוא עליו ברכה. והמחוייב להתפלל תשלומין, יתפלל מיד אחר תפלת העמידה של החיוב, ואינו צריך לחפש אחר מנין להתפלל שוב עם הצבור, דחשיב כהמשך לתפלתו הראשונה. [שאריית יוסף ח״ב עמ׳ שנו. ילקו״י סי׳ צ הע׳ לו. עמוד רפח].

לז המסוגל לכוין פירוש המילים בבית הכנסת בצבור, יתפלל שם, אף אם בביתו [ביחידות] הוא מסוגל לכוין כוונות עמוקות יותר. [שאר״י ח״ב עמו׳ שנו. ילקו״י סי׳ צ הערה לז. במהדורת תשס״ד עמ׳ רפט].

לח מי שאינו יכול להתפלל בצבור בבית הכנסת, כגון זקן וחולה, אם יכול לאסוף מנין בביתו ולהתפלל הנה מה טוב, ויעשה כן. ואותם הבאים אצלו להתפלל אף שמבטלים על ידי כך מצות ברוב עם הדרת מלך, מכל מקום כדי לזכות את אותו שאינו יכול להתפלל בבית הכנסת, עדיף שיתפללו עמו. [שאריית יוסף חלק ב׳ עמוד שנו. ילקוט יוסף סימן צ הערה לח. במהדורת תשס״ד עמוד רצ].

לט תלמיד חכם שהליכתו לבית הכנסת בשעה מאוחרת להתפלל יש בה חשש לחילול ה׳, יש מי שאומר שעדיף שיתפלל בביתו. [שאר״י ח״ב עמו׳ שנז. ילקוט יוסף סי׳ צ הערה לט. במהדורת תשס״ד עמ׳ רצ].

מ גם תלמיד חכם שתורתו אומנותו אין לו להקל להתפלל ביחידות, גם אם מתפלל בחדר או בבית המדרש שבו הוא לומד בקביעות. אולם היכא שהוא אנוס שאינו יכול ללכת להתפלל בבית הכנסת, יש להקל לו להתפלל בבית מדרשו ביחידות, ויכוין להתפלל בשעה שהצבור מתפללים. [כי בלאו הכי באנוס יש להקל בכל אדם להתפלל ביחידות]. וגם הרגיל לכוין בכל תפלתו, לא ירגיל עצמו להתפלל ביחידות כדי שלא ילמדו עמי הארץ ממנו ויתבטלו מבית הכנסת. וכל שכן היכא דאינו בטוח בעצמו שיוכל לכוין בכל תפלת השמונה עשרה שאין לו להתפלל אלא בצבור. וכל הנאנס ומתפלל ביחידות צריך להתאמץ לכוין בכל תפלתו כדי שתפלתו תתקבל. [שאריית יוסף חלק ב׳ עמוד שנז. ילקוט יוסף הלכות תפלה סי׳ צ הערה מ. במהדורת תשס״ד עמו׳ רצ].

מא מי שתורתו אומנותו ומתגורר סמוך לבית כנסת, ובו חלון גדול הפונה לבית הכנסת, ובאותו בית, נמצא בית מדרשו שבו הוא יושב ולומד, יש אומרים שיותר טוב שיתפלל בבית מדרשו מאשר ילך לבית הכנסת, דאיכא תרתי לטיבותא, שהוא מקום קביעות תלמודו, וגם מתפלל עם הצבור בקדיש ובקדושה ועונה אמן. אך אם יש חשש שילמדו ממנו עמי ארצות להתפלל ביחידות, ימנע מלעשות כן. [שאריית יוסף חלק ב׳ עמוד שסב. ילקוט יוסף סימן צ הערה מא. במהדורת תשס״ד עמוד רצו].

מב המתאחר לבוא לבית הכנסת, ויודע שלא יוכל להספיק להתפלל תפלה עם הצבור, וגם לא יוכל להגיע להתפלל תפלת הלחש עם חזרת השליח צבור, עדיף שידלג בזמירות [כפי המבואר לעיל בילקוט יוסף סי׳ נב] כדי שיתפלל עם הצבור, ולכל הפחות עם חזרת הש״צ, ולא יתפלל כסדר בלא דילוגים, ולהתפלל ביחידות. ויש מי שאומר שאם קרא קריאת שמע קודם התפלה [וכגון שחשש שיעבור זמן קריאת שמע], ובעת התפלה חושש שלא יספיק להתפלל עם הצבור אם יאמר קריאת שמע, יכול לדלג קריאת שמע, כדי שיוכל להתפלל תפלה בצבור. [ילקו״י סי׳ צ הערה מב. עמו׳ רצז].

מג מי שמאריך בתפלתו לצורך הכוונה, [וכגון שהצבור ממהרים, והוא מכוין כוונה הכרחית בביאור המלים, או מי שהוא עוסק בקבלה ורגיל לכוין כוונות וייחודים], ועל ידי זה מפסיד עניית קדושה, רשאי לעמוד בתפלת שמונה עשרה כשהצבור נמצא באמצע ברכת אמת ויציב, בכדי שיוכל להספיק להגיע לקדושה עם גמר תפלתו, וזה יותר נכון ממה שימהר בתפלתו, דאתי למיטרד, ויש בזה עירבוב הכוונה, ואפשר גם כן שיבואו לבלע את הקודש בהבלעת תיבות ואותיות. והקדמת שתים או שלש ברכות בלבד מותרת, מאחר שרוב תפלתו היא עם הצבור. ומכל מקום אין הכרח לעשות כן, ורשאי להתחיל ביחד עם הצבור. ואם יפסיד מלענות קדושה או קדיש מפני שעדיין הוא נמצא באמצע תפלתו, אין בכך כלום, שהרי אנוס הוא. ועל כל פנים בתפלת מנחה אינו רשאי להקדים תפלתו, שאין להקדים ולהתפלל לפני הקדיש, שאדרבה הקדיש עדיף יותר מהקדושה. [ילקו״י סי׳ צ הערה מג, במהדורת תשס״ד עמו׳ רצז].

מד המאחר לתפלה ורואה שאם ימתין להתפלל בצבור יעבור זמן תפלת שחרית לדעת המגן אברהם, יש אומרים שעדיף להתפלל ביחידות מאשר להמתין לתפלה בצבור כפי זמן הגר״א. אך לדינא נראה להורות שיתפלל בצבור אחר זמן המגן אברהם, ויסמוך על זמן הגר״א. וגדולה מזו, אפילו אם יעבור זמן קריאת שמע גם לדעת הגר״א, אין לו להתפלל ביחידות כדי לומר קריאת שמע בזמן הגר״א, אלא יקדים לקרוא קריאת שמע בזמנה, ויתפלל בצבור אפילו אחר זמן קריאת שמע של הגר״א. [ובלבד שעדיין לא עבר זמן תפלה גם אליבא דהגר״א]. ובכל אופן נכון שיקרא קריאת שמע קודם שיעבור זמן המגן אברהם. [שאר״י ח״ב סי׳ צ׳. ילקו״י סי׳ צ הע׳ מד. במהדורת תשס״ד עמו׳ רצט].

מה יש להשתדל להתפלל תפלת ערבית בתחלת הלילה, קודם חצות לילה, ולא לקבוע מנין בתמידות אחר חצות לילה, שאין לעכב אמירת קריאת שמע לאחר חצות. אולם אם נתעכב מלהתפלל ערבית בתחלת הלילה, ואין לו מנין אלא אחר חצות, לא יתפלל ביחידות קודם חצות לילה, אלא יקרא קריאת

שמע קודם חצות, ויתפלל ערבית בצבור אחר חצות לילה. דתפלה בצבור חשובה, שאם מתפלל ביחידות צריך שיתאמץ הרבה לכוין בכל התפלה מתחלה ועוד סוף, ובכל הברכות, ואילו תפלה בצבור מתקבלת גם אם אינו יכול לכוין בכל התפלה. [ילקו״י סי׳ צ תשס״ד עמו׳ ש׳].

מו מי שיש לו מנין לתפלת ערבית קודם צאת הכוכבים, ואין לו מנין להתפלל אחר צאת הכוכבים, יש לו להעדיף להתפלל ערבית עם הצבור מבעוד יום, ויחזור ויקרא קריאת שמע אחר צאת הכוכבים, מאשר להתפלל ביחידות אחר צאת הכוכבים. [ילקוט יוסף סי׳ צ הע׳ מו. במהדורת תשס״ד עמוד שה].

מז בערב שבת חנוכה, נכון להקדים להתפלל מנחה מבעוד יום, כדי שהדלקת נר חנוכה תהיה לאחר תפלת מנחה. אולם אם אין לו מנין להתפלל בצבור מבעוד יום, ידליק נר חנוכה, ואחר כך יתפלל מנחה בצבור סמוך לשקיעה. ואין להתפלל ביחידות לצורך זה. [ילקוט יוסף סי׳ צ הע׳ מז. עמו׳ שז].

מח מוהל שהזמינוהו למול את הבן, ויצטרך לנסוע ולהפסיד תפלה בצבור, אם אין שם מוהל אחר יש לו לבטל תפלה בצבור כדי למול את הבן. דאף שאין החיוב אלא על אבי הבן, מכל מקום כיון שהוא עשה שיש בו כרת חמיר טפי, וראוי שיבטל תפלה בצבור [שהיא מדרבנן] ולא יגרום שאחר יבטל מצוה יקרה זו. [ילקו״י סי׳ צ הערה מח, במהדורת תשס״ד עמו׳ שח].

סימן צא – לאזור מתניו ולכסות ראשו בעת התפלה

א אף על פי שטוב ונכון לחגור חגורה קודם שיתפלל תפלת שמונה עשרה, משום הכון לקראת אלוהיך ישראל, מכל מקום כיום סומכים על המכנסיים המהודקות, או על הגומי שבתוך המכנס התחתון, ובפרט שיש אומרים דמי שהולך כל היום בלי חגורה, גם בשעת התפלה אין צריך לחגור. ובן שהתחיל לחגור גרטל בתפלה, והאב מתבייש מזה שלועגים לו שבנו נעשה משונה, וכגון שהוא מעדות המזרח שכל גדולי הספרדים לא היו עושים כן, יש לחוש בזה משום מורא אב, אם יש בדבר בזיון לאב, ולכן נכון שישמע לאביו. וכל דין חגורה הוא רק בתפלה, אבל בשאר ברכות אין צריך לחגור. [שאר״י ח״ב עמו׳ שסג. ילקו״י סי׳ צא הערה א׳, במהדורת תשס״ד תפלה א׳ עמוד שט].

ב אין להתפלל בבתי ידים (כפפות) דהוי כיוהרא ובזיון, וגם אין דרך לעמוד כך בפני גדולים. כל שכן שאין להניח לשליח צבור להתפלל עם כפפות. אבל ברטייה ותחבושת לית לן בה, כיון שהוא אנוס ומוכרח בהן, וההכרח לא יגונה. [שאר״י ח״ב עמו׳ שסו. ילקו״י סי׳ צא הער׳ במהדורת תשס״ד עמו׳ שיג].

ג חייל שנושא עמו נשק, מן הראוי שקודם שיכנס לבית הכנסת יכסה את נשקו תחת בגדיו, שלא יראה לחוץ. [או שיסיר את הנשק ויסגור אותו באיזה ארון]. ואם אי אפשר לו לכסותו, כגון רובה גדול, והחייל צריך לישא את נשקו עליו מסכנה בטחונית, מותר לו להתפלל כשנשקו עליו. [ילקוט יוסף על הל׳ קריאת התורה ובית הכנסת, דיני קדושת בית הכנס, וילקו״י סי׳ צא הע׳ ג׳, במהדורת תשס״ד עמ׳ שיג].

ד מותר למי שהוא חולה, או אנוס, להתפלל עם פיג׳מה [בגד שינה]. ובלבד שזרועותיו מכוסות. אבל בלא אונס כנז׳ אין ראוי להתפלל עם פיג׳מה. ולכן ילבש חלוק על הפיג׳מה. [שארית יוסף חלק ב׳ עמוד שסו. ילקוט יוסף הלכות תפלה, סימן צא הערה ד׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמוד שיד].

ה מי שהוא חולה מותר לו להתפלל עם נעלי בית לרגליו, ואין צריך שינעל את מנעליו קודם התפלה. [שארית יוסף ח״ב עמו׳ שסו. ילקו״י סי׳ צא הערה ה׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמו׳ שטו].

ו אין ראוי להתפלל תפלת שמונה עשרה כשהוא יחף, ובפרט כשהוא בלי גרביים. ולכתחלה ינעל את מנעליו קודם התפלה, ואם הדבר קשה לו מאיזה אונס, רשאי להתפלל עם נעלי בית. וכן בתשעה באב וביום הכפורים מותר להתפלל עם נעלי בית [שאינם עשויים מעור]. [שארית יוסף חלק ב׳ עמוד שסז. ילקוט יוסף סי׳ צא הערה ו׳. במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמוד שטו].

ז המתפלל שחרית בבית הכנסת, רשאי להסיר את המגבעת מעל ראשו, ולהשאר עם כיפה, כדי שהתפילין של ראש יהיו מונחים במקומם הראוי. ואדרבה טוב ונכון לעשות כן. וכן המנהג אצל רבים וכן שלמים. אבל בתפלת שמונה עשרה של מנחה, או בשעת קריאת שמע ותפלה של ערבית, שמקבל עליו עול מלכות שמים, אין נכון להסיר הכובע או המגבעת ולהתפלל בכיפה שעל ראשו בלבד. ולא עוד אלא שנראה כחוצפא כלפי שמיא. אלא יתפלל עם הכובע והמגבעת, משום הכון לקראת אלהיך ישראל. וכל שכן בברכת המזון, שראוי ונכון ללבוש כובע או מגבעת לראשו, וכמו שאמרו בברכות (נא.) שצריך עיטוף בברכת המזון. וההולך תמיד עם כיפה בלבד, יזהר שתהיה הכיפה מכסה את רוב הראש, ואז יוכל לקרוא קריאת שמע ולהתפלל בכיפה. [ושלא לצורך תפלה א״צ שהכיפה תכסה את רוב הראש]. ומי שנמצא במקום שאי אפשר לו לכסות ראשו, וזמן תפלה עובר, רשאי לכתחלה להתפלל בראש מגולה. [שאר״י ח״ב עמו׳ שסח. ילקו״י סי׳ צא הע׳ ד׳. במהדו׳ תשס״ד עמו׳ שטז].

ח נערות רווקות שהולכות בלי כיסוי ראש אף ברשות הרבים, ונוהגות להתפלל ולברך בלי כיסוי ראש, וכן מנהגן גם בבית הספר החרדי ״בית יעקב״, אף על פי שאין למחות בידן, שיש להן על מה שיסמוכו, מכל מקום לכתחלה יש להורות להן לכסות ראשן בעת שמברכות ומתפללות, ובעת שלומדות תנ״ך בהזכרת שם ה׳. ולכן חובה קדושה על ראשי ומנהלי בית הספר בית יעקב ושאר בתי הספר החרדים לדבר ה׳, לעמוד על המשמר ולהורות

לתלמידות לכסות את ראשן בעת שמברכות ומתפללות ולומדות תנ״ך. ובמיוחד יש להקפיד על כך בשעת התפלה, ודברי חכמים בנחת נשמעים, כדי שימצאו אוזן קשבת לדבריהם. וישאו ברכה מאת ה׳. אך אין למחות ביד המקילות בזה, שיש להן על מה שיסמוכו. ועל כל פנים נשים נשואות שחייבות לכסות ראשן כשיוצאות לרשות הרבים, אסור להן לברך ולהתפלל בביתן בלי כיסוי הראש. וגם בשעה שקוראות בתנ״ך וכיוצא בזה, צריכות לכסות ראשן. ועליהן תבוא ברכת טוב. [שאר״י ח״ב עמו׳ שסח. ילקו״י סי׳ צא הערה ח׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳, עמו׳ שיח].

ט אסור לברך או להוציא מפיו הזכרת השם בגילוי הראש. ומכל שכן שאסור להתפלל תפלת שמונה עשרה בגילוי הראש. ומכל מקום אם נפלה הכיפה שעל ראשו באמצע התפלה ולא הרגיש בדבר עד לאחר שסיים תפלתו, בדיעבד תפלתו תפלה, ואינו צריך לחזור ולהתפלל שנית. ואף שלא בשעת התפלה אין ללכת ד׳ אמות בגילוי ראש, ואף אם אינו הולך אסור לשהות שיעור מהלך ד׳ אמות בגילוי ראש. ויש אומרים שהוא איסור מעיקר הדין, ויש אומרים שאינו אלא ממדת חסידות. ואף על פי שכן הוא העיקר, מכל מקום בזמן הזה יש להחמיר בזה יותר, כי כיסוי הראש מעיד על שייכותו למחנה שומרי תורה ומצוות, ולא להיפך ח״ו. ולכן כל מי שהוא ירא שמים צריך להזהר לכסות את ראשו כשהולך ברשות הרבים, שיהיה היכר בין עובד אלקים לאשר לא עבדו, ויש בזה יותר ממדת חסידות, והכיפה שעל ראשו של אדם ירא שמים היא לסמל ולמופת, שהוא שייך למחנה הדתי, ומורא שמים עליו. ומי שהולך בגילוי ראש אדרבה יש בו משום מראית העין, שיחשדוהו שהוא אדם חפשי פורק עול מלכות שמים מעליו. [שארית יוסף חלק ב׳ עמוד שע. ילקוט יוסף סי׳ צא הערה ט׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמו׳ שכ].

י מי שמוכרח לישב בגילוי הראש, כגון בבית משפט של גוים, מותר לו להרהר בדברי תורה. ואם שמע ברכה מחבירו, מותר לו לענות אמן בגילוי הראש. [שאר״י ח״ב עמו׳ שע. ילקו״י שם, תשס״ד עמו׳ שכא].

יא מותר להקדים שלום לחבירו, גם כשחבירו בראש מגולה, ואף על פי שאמרו חז״ל (שבת י:) ששמו של הקדוש ברוך הוא שלום, שנאמר ויקרא לו ה׳ שלום, מכל מקום אינו כנותן מכשול לחבירו במה שיצטרך לענות לו שלום בגילוי הראש, שדוקא אזכרת ה׳ או אלהים אסור להזכיר בגילוי הראש, אבל ״שלום״ מותר מן הדין לומר בגילוי הראש. [ובזמן הזה יש להקדים שלום לכל אדם, אפילו למי שחונך בבתי ספר חילוניים ומחלל שבת, דכיון שחינכו אותם כך, חשיבי כתינוקות שנשבו שיש לקרבם במאור פנים]. [שאר״י ח״ב עמו׳ שעא. ילקו״י סי׳ צא הע׳ יא, במהדור׳ תשס״ד תפלה א׳ עמו׳ שכב].

סימן צב – הנצרך לנקביו – והכנות קודם התפלה

א המתפלל צריך ליזהר שיהיה גופו נקי, לפיכך אם היה נצרך לנקביו, אף שיכול להעמיד עצמו עד כדי שיעור פרסה, לכתחלה לא יתפלל תפלת שמונה עשרה עד שיתפנה לנקביו. ואם עבר והתפלל והיה צריך לגדולים, ומשער שיכול היה להעמיד עצמו עד שיעור הליכת פרסה [שבעים ושתים דקות], יצא בדיעבד, ואינו חוזר להתפלל. אבל אם משער שלא היה יכול להעמיד עצמו עד כשיעור זה, הרי תפלתו נחשבת לתפלת תועבה, וחוזר ומתפלל. ואם הזמן קצר ואם ימתין להתפלל עד שיתפנה יעבור זמן תפלה, או קריאת שמע, מותר לו לכתחלה להתפלל, כל שיכול להעמיד עצמו כשיעור פרסה. והנצרך לנקביו קטנים והתפלל תפלתו תפלה, אפילו אם לא היה יכול להעמיד עצמו שיעור פרסה, ואין צריך לחזור ולהתפלל. ואם ירצה רשאי לחזור ולהתפלל בתנאי של נדבה. אבל לכתחלה אפילו יכול להעמיד עצמו שיעור פרסה, כיון שמרגיש שהוא נצרך לנקביו לא יתפלל. [שארית יוסף ח״ב עמו׳ שעא. ילקו״י סי׳ צב הערה א׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמו׳ שכג].

ב מי שנצרך לנקביו ויכול להעמיד עצמו שעה וחומש, אלא שאם ילך לנקביו יפסיד תפלה בצבור, [אבל עדיין לא יפסיד זמן תפלה], יש אומרים שרשאי להתעכב אפילו אם יפסיד על ידי זה תפלה בצבור. ויש אומרים שאין להפסיד תפלה בצבור כל שיכול להעמיד עצמו כדי פרסה, מאחר שבאופן כזה אין תפלתו תועבה. וכמו שנתבאר לעיל. והעיקר כדעה ראשונה, שלא יתפלל כשהוא צריך לנקביו, אפילו יכול להעמיד עצמו שיעור פרסה, אף שעל ידי כך יפסיד תפלה בצבור. [ואחר שיעשה צרכיו יתפלל ביחיד בגוף נקי]. [שאר״י ח״ב עמו׳ שעד. ילקו״י סי׳ צב הע׳ ב׳, תשס״ד עמו׳ שכט].

ג שיעור הליכת פרסה שנקטו חכמים בדין זה, היינו לענין שיעור הזמן, ולאו דוקא מהלך ממש. ולכן אם יודע בעצמו שאם יישב יוכל להעמיד עצמו עד שיעור פרסה, והתפלל, יצא ידי חובה בדיעבד. וכן אם רואה שעומד לעבור זמן תפלה, רשאי להתפלל בכיוצא בזה אפילו לכתחלה. [ילקוט יוסף סימן צב הערה ג׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמו׳ שכט].

ד שליח צבור הנצרך לנקביו בין לחש לחזרה, מותר לו להמשיך בתפלת החזרה מפני כבוד הבריות. וכן הדין בקראוהו לעלות לתורה והוא נצרך לנקביו, שמותר לו לעלות לתורה ואחר כך ילך ויפנה לצרכיו. וכל זה כשיכול להעמיד עצמו עד פרסה, אבל אם אינו יכול להעמיד עצמו עד פרסה יש להסתפק אם רשאי להתפלל לכתחלה כשליח צבור. [ילקו״י סי׳ צב הערה ד׳, תשס״ד עמו׳ של].

ה רחץ ידיו שחרית והסיח דעתו, צריכים נטילה לתפלה אם יש לו מים, אף על פי שאינו יודע שום לכלוך, ולא יברך. ואם אין לו מים מזומנים לפניו, אין צריך לחזור וליטול ידיו. [ילקו״י סי׳ צב הערה ה׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמו׳ של].

ו טוב ליתן צדקה קודם התפלה, דכתיב, אני בצדק אחזה פניך. ומנהגינו ליתן צדקה בעת שאומר ויברך דוד, כשאומר ואתה מושל בכל. ובמקומות שנוהגים לקבץ נדבה באמצע קריאת שמע או באמצע קריאת התורה, לא יפה הם עושים, שמפריעים לצבור לכוין בתפלתם. [שאר״י ח״ב עמו׳ שעה. ילקו״י סי׳ צב הערה ו׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמו׳ שלא].

ז קודם התפלה צריך להסיר כיחו וניעו וכל דבר הטורדו מלכוין. ויקנח צואת החוטם, כדי שיוכל להתרכז בתפלתו. [ילקוט יוסף סימן צב הערה ד׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמוד שלב].

ח העומד בתפלת שמונה עשרה ונזכר שנגע במקומות המכוסים, או שחיכך בראשו תחת הכיסוי שבראש, או במקום מטונף, די בנקיון במידי דמנקי, או שישפשף ידיו בכותל. ומכל מקום צואת החוטם והאף אינה כמו צואה, אך לכתחלה יש ליזהר בזה, ובפרט באמצע התפלה והלימוד. [ילקוט יוסף החדש, מהדורת תשס״ד, סימן צב הערה ח׳, עמו׳ שלב].

סימן צג – הכנות לתפלה

א כתב מרן בשלחן ערוך: ישהה שעה אחת קודם שיקום להתפלל, כדי שיכוין לבו למקום. ושעה אחת אחר התפלה, כדי שלא תהא נראית עליו כמשאוי שממהר לצאת ממנה. ע״כ. ויש אומרים שדי שיעשה כן זמן מועט, כדי שישים אל לבו לפני מי הוא מתכונן להתפלל. ויש מי שכתב, דבזמן הזה שקודם התפלה אומרים פרשיות התורה, ומשניות ושירות ותשבחות, זה עולה לשהיית שעה אחת קודם התפלה, ואחרי התפלה אומרים אשרי וקדושה דסידרא וכו׳, ויעלה לשעה אחר התפלה. [שארית יוסף חלק ב׳ עמוד שפ. ילקוט יוסף סי׳ צג הערה א׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳, עמו׳ שלג].

ב מצוה מן המובחר שלא לעמוד להתפלל אלא באימה והכנעה, ואם אינו יכול להכניס בלבו אימה והכנעה, על כל פנים לא יעמוד להתפלל מתוך שחוק וקלות ראש ודברים בטלים. ולא מתוך כעס, אלא מתוך שמחה, כגון דברי תנחומין של תורה סמוך לגאולת מצרים, או סמוך לתהלה לדוד שכתוב בו: רצון יראיו יעשה וגו׳, שומר ה׳ את כל אוהביו. [שארית יוסף חלק ב׳ עמוד שעו. ילקוט יוסף סימן צג הערה ב׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמו׳ שלד].

ג לכתחלה אין לעמוד להתפלל מתוך פלפול של הלכה כשאין הדברים ברורים אצלו, כדי שלא יטרד בתפלתו. ומכל מקום אם התחילו הצבור להתפלל יתפלל עמהם, ובפרט עכשיו שאין אנו מכוונים כל כך בתפלה. [שארית יוסף ח״ב עמו׳ שעו, שפא. ילקו״י סי׳ צג הערה ג׳ במהדורת תשס״ד עמו׳ שלח].

ד כבר נתבאר לעיל [סימן ע׳] שהעוסק בצרכי רבים פטור מקריאת שמע ותפלה, לפיכך אם היה עוסק בצרכי רבים והגיע זמן קריאת שמע ותפלה, לא יפסיק, אפילו כשרואה שיעבור זמן קריאת שמע ותפלה, אלא יסיים עסקיו, ואחר כך אם נשאר עוד זמן יקרא קריאת שמע ויתפלל, ואם עבר הזמן יש אומרים שהוא פטור מתפלת תשלומין בתפלה הסמוכה, ויש חולקים. ולכן יתפלל תפלת תשלומין עם התפלה הסמוכה בתנאי של נדבה. [שאר״י ח״ב עמו׳ שעט. ילקו״י סי׳ צג הערה ד׳ תשס״ד עמו׳ שלח].

ה כבר נתבאר לעיל [סימן ע׳] מחלוקת האחרונים בשליחי מוסדות תורה העסוקים בגביית כסף למוסדותיהם, אם הם פטורים מתפלה ומק״ש, בעת שהם טרודים בגביית תרומות למוסדותיהם. או לא. ויש שפטרום מחיובים אלה, ורק לאחר שגמרו עסקיהם, יקראו ק״ש ויתפללו, אם נשאר עת לקרוא. ויש שכתבו שכל זה היה דוקא בדורות הראשונים שהיו עוסקים עם הצבור לשם שמים. אבל אם אין גביית התרומות נעשית כולה לשם שמים, אין לפוטרם מקריאת שמע ותפלה. ויש פוטרים גם כשאינו כולו לשם שמים. וכגון שמקבל אחוזים מהכסף שאוסף לישיבות, ומכווין לשתי הכוונות בשוה. ועל כל פנים גם להפוטרים אותו מקריאת שמע ותפלה אם השליח ישתדל שלא לפטור עצמו מחיוב תפלה, ע״י כך יצליח יותר בשליחותו הקדושה. [ובכל אופן אין לשליח לגרום ח״ו לחילול ה׳, ויזהר לנהוג כפי ההלכה שלא לדבר באמצע החזרה וכדו׳]. [ילקו״י סי׳ צג הער׳ ג׳ מהדו׳ תשס״ד עמ׳ שמ].

סימן צד – לכוין כנגד ארץ ישראל – ודין סומא

א בקומו להתפלל תפלת שמונה עשרה, אם היה עומד בחוץ לארץ, יחזיר פניו כנגד ארץ ישראל, ויכוין גם לירושלים ולמקדש ולבית קדש הקדשים. היה עומד בארץ ישראל יחזיר פניו כנגד ירושלים, ויכוין גם למקדש ולבית קדש הקדשים. היה עומד בירושלים יחזיר פניו למקדש, ויכוין גם כן לבית קדשי הקדשים. היה עומד אחורי הכפורת, מחזיר פניו לכפורת. ומי שאינו יכול לכוין הרוחות יכוין לבו לאביו שבשמים. ומי שעבר והתפלל לצד מערב, וסיים תפלתו, בדיעבד יצא ידי חובת תפלה. [שאר״י ח״ב עמו׳. ילקו״י סי׳ צד הערה א׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמו׳ שמא].

ב המתפלל במטוס, אם המטוס נוסע לכיוון ארץ ישראל, יתפלל כנגד פני המטוס [החרטום], ואם המטוס טס מהארץ, יכוין פניו כנגד זנב המטוס. [ילקו״י סי׳ צד הע׳ ב׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמו׳ שמא].

ג אם טעה והתחיל להתפלל כשפונה לצד צפון או דרום, והרגיש בדבר באמצע תפלתו, יטה פניו כלפי מזרח, אף על פי שכל גופו לצד צפון או דרום. אבל אם טעה והתחיל להתפלל לצד מערב, ומפנה אחוריו אל המזרח ואל ארץ ישראל וירושלים ובית המקדש, צריך לעקור רגליו ולהפנות גופו ופניו

כלפי מזרח, בין כשהוא בבית הכנסת ובין כשהוא בביתו. והרואה את חבירו שמתפלל לצד מערב, צריך להפסיקו באמצע תפלתו ולהורות לו הצד הנכון. [ילקו״י סי׳ צד הערה ג׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמו׳ שמב].

ד לכתחלה ראוי לקבוע את מקומו של חכם הקהל לצד ימין של ארון הקודש במזרח, ומכל מקום אין לאף חכם להקפיד בענינים אלה, כי לא המקום מכבד את האדם, אלא האדם מכבד את מקומו. [ילקו״י סי׳ צד הערה ד׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמו׳ שמב].

ה סומא חייב בכל המצוות שבתורה. ואם היה הסומא מתפלל לצד שאינו נכון, אם היה הדבר בציבור, צריך הרואה אותו להטותו ולהעמידו כנגד הצד הנכון, אף על פי שבזה הוא עוקר רגליו. אולם אם לא היו שם מתפללים באותה שעה, אם היה הסומא פונה לצד צפון או לצד דרום, באופן שבנקל יכול להטותו לצד מזרח, נכון שיעשה כן, אבל אם היה עומד לצד מערב, אין צריך להפסיקו ולעקור רגליו ולהטותו לצד מזרח, מפני שבכיוצא בזה יש לחוש להפסק. ויסמוך על דברי האומרים שהשכינה בכל מקום. [ילקו״י סי׳ צד הערה ה׳, תפלה כרך א׳ במהדורת תשס״ד עמו׳ שמג].

ו הנוסע באוטובוס או ברכבת, והגיע זמן מנחה, ואי אפשר לו להתפלל בכוונה לכל הפחות באבות, ואם ימתין מלהתפלל עד שיגיע למחוז חפצו, יעבור זמן התפלה, אם הוא רגיל לכוין בתפלתו לכל הפחות בברכת אבות, רשאי למנוע עצמו מלהתפלל מנחה, ובבואו לביתו יתפלל ערבית שתים. אבל אם אינו רגיל לכוין כל כך בברכת אבות, יתפלל באוטובוס או ברכבת. ולא מיבעיא היכא שהתחיל לנסוע קודם זמן תפלה, שאז רשאי להתפלל תשלומין, משום דהוה ליה אונס גמור, אלא גם אם נסע לאחר שהגיע זמן מנחה, כל שהיה סבור שיוכל להגיע למחוז חפצו קודם שיעבור זמן תפלה, או שחשב שיוכל להתפלל תוך כדי נסיעה, ואחר כך נתברר לו שאינו כן, לא חשיב מזיד, ויש לו תשלומין. ועל הצד היותר טוב, נכון להתנות באופן שהתחיל בנסיעתו אחר שהגיע זמן מנחה, שאם אינו חייב בתשלומין תהיה תפלתו נדבה. וכל זה כשאינו יכול לכוין באוטובוס גם אם יתפלל בישיבה, אבל אם יכול לכוין בישיבה, עדיף להתפלל מיושב בכוונה מאשר להתפלל בעומד בלי כוונה. אבל לדחות תפלתו בכדי להתפלל מעומד אינו רשאי, שעמידה אינה מעכבת כל כך. [ילקו״י סי׳ צד הערה ו׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳, עמו׳ שמד].

ז יש ליזהר שלא לסמוך עצמו לעמוד או לחבירו בשעת התפלה. וכן לא ישען על הסטנדר, ולא יהיה מוטה לצדדין, מפני שהוא דרך גאוה. ואל יפשוט רגליו, ואל ירכיבם זו על גבי זו, שכל זה דרך גאוה. [ילקו״י סי׳ צד הערה ז׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳, עמו׳ שמה].

סימן צה – לכוין את רגליו בתפלה

א יכוין רגליו זו אצל זו עד שיהיו נראים כרגל אחת לגמרי, ואין די במה שרגליו נוגעות זו בזו בעקב. ובדיעבד אפילו לא כיון רגליו כלל יצא. וטוב לכוין רגליו גם בשעה שאומר קדושה עם השליח צבור. ואמנם זקן או חולה שקשה להם מאד לכוין רגליהם זו אצל זו, יכולים להתפלל אף לכתחלה בלא שיכוונו רגליהם כרגל ישרה. והמתפלל ברכבת או תוך כדי נסיעה, לכתחלה יצמיד את רגליו זו אצל זו ויתפלל, ואם אינו יכול לעשות כן, לא יבטל התפלה בגלל זה, שעדיף שיתפלל ברגלים פתוחות בעמידה, מאשר ברגלים צמודות אבל בישיבה. [שאר״י ח״ב עמו׳ שפב. ילקו״י סי׳ צה הערה א׳, במהדורת תשס״ד תפלה א עמו׳ שמו].

ב בעת תפלת שמונה עשרה יניח ידיו זו על זו על לבו, יד ימין על יד שמאל, ועומד כעבד לפני רבו, באימה, ביראה ובפחד. ולא יניח ידיו על חלציו, מפני שהוא דרך יוהרא. [ולדעת רבינו האר״י ז״ל יהיו פני כף ימין על גבי אחורי כף שמאל, ויהיה הפרק האמצעי משתי הזרועות כנגד פני המתפלל. ולדעת הרמ״ק יכניס אגודל יד שמאל לתוך כף יד שמאל]. ואמנם כיום רבים לא נהגו בהנחת הידים על הלב, ויש להליץ על מנהגם, שיש להם על מה שיסמוכו, ובפרט בעת שאוחזים בסידור. ועל כל פנים יש ליזהר שלא להניח את ידיו שלובות מאחוריו, שאין דרך לעמוד כך בפני נשיאים גם בזמן הזה. [שארית יוסף חלק ב׳ עמו׳ שפג. ילקו״י סי׳ צה הערה ב׳, במהדורת תשס״ד תפלה א עמו׳ שמח].

ג יש נוהגים שכשעומדים להתפלל הולכים לאחריהם ג׳ פסיעות וחוזרים לפניהם ועומדים להתפלל. ומן הדין אין צריך לנהוג כן. [שארית יוסף חלק ב׳ עמוד שפה. ילקו״י במהדורת תשס״ד תפלה א עמו׳ שנ].

ד צריך שיכוף ראשו מעט באופן שיהיו עיניו למטה לארץ, ויחשוב כאילו עומד בבית המקדש, ובלבו יכוין למעלה לשמים. [שארית יוסף ח״ב עמו׳ שפה. ילקו״י סימן צה הערה ד׳, במהדורת תשס״ד תפלה א עמ׳ שנ].

סימן צו – למנוע טרדות כדי שיכוין

א כשהוא מתפלל או קורא קריאת שמע, לא יאחוז בידו תפילין וספרי קודש, מפני שלבו עליהם שלא יפלו ויבואו לידי בזיון, וממילא אינו יכול לכוין. [ואפילו אם הספר נדפס בדפוס שלנו, גם כן האוחזו בו דואג שלא יפול מידו ויבוא לידי בזיון]. וכן לא יאחז דבר שאם יפול מידו ישבר או יתקלקל, כגון כלי העשוי להשבר אם יפול, או ככר לחם. והעושה כן אין תפלתו נשמעת. ועל כל פנים בדיעבד אם עבר והתפלל כשתפילין בידו, יצא ידי חובת התפלה, ואין

צריך לחזור ולהתפלל. ואמנם אם עבר והתפלל כשספר קודש בידו, וכדומה, ובגלל זה לא יכל לכוין בתפלה אפילו לא בברכה הראשונה, ויודע שאם יחזור עתה להתפלל יוכל לכוין, רשאי לחזור ולהתפלל, ויאמר קודם שהוא מתפלל בתנאי של נדבה. [שאר״י ח״ב עמו׳ שפו. ילקו״י סימן צו הערה א׳, במהדורת תשס״ד תפלה א עמו׳ שנא].

ב המתפלל ברכבת וכדו׳ וירא פן יגנבו לו התפילין, אפשר להקל שיתפלל ויאחז את התפילין בידו. ואמנם אם הדבר מפריע לו לכוין, יתפלל מיושב, ויאחז התפילין בידו. שבכהאי גוונא יכול לכוין יותר. ואם חושש שיגנבו ממנו את התיק של הטלית והתפילין, או איזה חפץ שיש אצלו, יקשרם בחגורתו. [ילקו״י סי׳ צו הערה ב׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמו׳ שנב].

ג אסור לאחוז תינוק בידיו בשעת תפלת שמונה עשרה. ומכל מקום מנהג טוב להביא קטנים לבית הכנסת להתפלל. ורק קטנים יותר מדאי יש להמנע מלהביאם, כדי שלא יבלבלו את השומעים. ואם עבר והביא את התינוק לבית הכנסת, יש לו להשגיח עליו שלא יפריע למתפללים. [ילקו״י סי׳ צו הערה ג׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ שנג].

ד מותר לאחוז בידו סידור תפלה או מחזור בעת שמתפלל, הואיל ואוחז את הסידור לצורך תפלה עצמה לא נטרד מכוונתו. והדבר דומה לנוטל בידו לולב [בסוכות] ומתפלל, דמאחר ונטילת הלולב היא לשם מצוה, אינו נטרד בכך. ואמנם כיום המנהג פשוט שאין אוחזים בלולב בעת תפלת שמונה עשרה. [שאר״י ח״ב עמו׳ שפז. ילקו״י סי׳ צ הערה במהדורת תשס״ד תפלה א עמו׳ שנד].

ה מה שהמציאו לאחרונה, שיש את כל נוסח התפלה בתוך מחשב כיס קטן, מעיקר הדין מותר להתפלל תפלת שמונה עשרה מתוך מחשב זה, ואין חוששין שלא יוכל לכוין בגלל שחושש על המחשב שיפול מידיו, שעד כאן לא אסרו להתפלל כשיש חפץ יקר בידיו אלא באופן שהחפץ מפריע לו בכוונה, אבל אם מתפלל מתוך אותו חפץ, אף שהוא יקר וחושש פן יפול מידו, מכל מקום אין זה שונה מהמתפלל מתוך סידור עור יקר ערך, דכיון שעוסק בתפלה מתוך חפץ זה אין בזה חשש שימנע מלכוין. [ילקו״י סי׳ צו הערה ה׳, במהדורת תשס״ד תפלה א עמו׳ שנה].

ו אם נפל ספר קודש לארץ והדבר מטרידו לכוין בתפלה, רשאי לעקור ממקומו אף באמצע תפלת שמונה עשרה ולהגביה את הספר מהארץ. וכן אם ראה התפילין של חבירו ביד תינוק ועומד להפילם, ואינו יכול לכוין, יכול להפסיק ולפסוע לפניו לקחת מידיו את התפילין ולחזור למקומו. אבל לא יפסיק בדיבור. [שאר״י ח״ב עמו׳ שפז. ילקו״י סי׳ צו הערה ו׳, במהדורת תשס״ד תפלה א עמו׳ שנה].

ז וכן אם התחיל להתפלל בעל פה ובאמצע תפלתו התבלבל ואינו יכול להמשיך, מותר לו לעקור ממקומו ליקח סידור ולהמשיך התפלה מתוך הסידור. וכן אם באמצע התפלה הוצרך ליקח את משקפיו לצורך התפלה, רשאי להתעסק בזה ולהרכיב את משקפיו. אולם לכתחלה קודם התפלה יסדר מקומו ומשקפיו, כדי שלא יצטרך להפסיק באמצע תפלת שמונה עשרה. [ילקו״י שם עמו׳ שנה].

ח סומא המתפלל תפלת שמונה עשרה, ובאמצע התפלה הרגיש שנפל ספר קודש לארץ, אף שאינו רואה את הספר, אם הדבר מבטלו מלכוין בתפלה, מותר לו לעקור ממקומו כדי להרים את הספר.

ט המתפלל וכובעו נפל באמצע תפלת שמונה עשרה, ונשאר בכובע קטן, אלא שמתבייש ברבים להשאר כך, גדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה, ומותר לו ללכת וליטול הכובע וללובשו. ובפרט אם הדבר מפריע לו לכוין בהמשך התפלה. [ילקו״י סי׳ צו הער׳ ט׳, תשס״ד תפלה א עמו׳ שנו].

סימן צז – שלא לגהק בתפלה

א אם נתעורר לגהק או לפהק או להתעטש באמצע תפלתו, יניח כף ידו על פיו שלא תראה פתיחת הפה. [וכן ראוי לנהוג בכל משך היום כשהוא מפהק]. [שאר״י ח״ב עמו׳ שפח. ילקו״י סי׳ צז הערה א׳, במהדורת תשס״ד תפלה א עמו׳ שנו].

ב אם נשמטה טליתו מעליו באמצע התפלה, יכול למשמש בה ולהחזירה. אבל אם נפל כולה אינו יכול לחזור ולהתעטף בה, משום דהוי הפסק. אבל אם הוא נטרד על ידי זה ואינו יכול לכוין בתפלה, ילבשנה בין ברכה לברכה. [שאר״י ח״ב עמו׳ שפח. ילקו״י סי׳ צז הע׳ ב׳, תשס״ד תפלה א עמ׳ שנו].

ג מי שמרכיב משקפיים והם רפויין בחוטמו שקרובים ליפול על ידי כריעות והשתחויות, וכן החובש כובע לראשו ויש חשש שישמט מראשו בעת ההשתחויות, מותר לו לאוחזם בעת שמשתחוה. [שאר״י ח״ב עמו׳ שפח. ילקו״י סי׳ צז הערה ג׳, במהדורת תשס״ד תפלה א עמו׳ שנז].

ד כבר נתבאר שנכון לדקדק לקנח את האף במטפחת אף [אם נצרך לזה] קודם התפלה. אבל אם הוצרך לזה באמצע התפלה, מותר לו לקנח באמצע התפלה. [שאר״י חלק ב׳ עמו׳ שפח. ילקו״י סי׳ צז הער׳ ד׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ שנז].

ה יש ליזהר שלא לסמוך עצמו לעמוד או לחבירו בשעת תפלת שמונה עשרה. ואם הוא חולה רשאי לסמוך עצמו על התיבה או על הסטנדר וכדומה, ואם אינו יכול להתפלל גם בסמיכה, יתפלל אפילו כשהוא שוכב על צדיו. וכן זקן שאינו יכול לעמוד, ישב במקומו ויתפלל. ואם אינו יכול להתפלל

כלל, יהרהר התפלה בלבו, שנאמר: אמרו בלבבכם על משכבכם. [שאר״י ח״ב עמ׳ שפח. ילקו״י סי׳ צז הערה ה׳, במהדורת תשס״ד תפלה א עמ׳ שנז].

ו כבר ביארנו לעיל [בסימן מח] שיש נוהגים להתנועע בשעת התפלה על פי האמור במדרש על הפסוק: כל עצמותי תאמרנה ה׳ מי כמוך. ויש אומרים שאין נכון לעשות כן אחר שהוא עומד בפני מלך מלכי המלכים. ומכל מקום אם על ידי הנענוע יכוין יותר בתפלתו, ועל ידי כך יסיר את מחשבותיו הזרות, מותר להתנועע בשעת התפלה. [שאר״י ח״ב עמ׳ שצ. ילקו״י סי׳ צז הע׳ ו׳. תפלה א עמ׳ שנט].

סימן צח, קא – דיני כוונה בתפלה

א התפלה היא במקום קרבן, לפיכך צריך להזהר שתהיה התפלה בכוונה טהורה דוגמת הקרבן, ולא יערב שום מחשבה אחרת בתפלתו. דכשם שהמחשבה פוסלת בקרבן, כך החושב בתפלתו מחשבות זרות שאינם מענין התפלה. וכל תפלה שאינה בכוונה אינה תפלה. וכן אמרו: תפלה בלא כוונה כגוף בלא נשמה. ולכן צריך המתפלל לכוין בלבו פירוש המלות שמוציא בשפתיו, ויחשוב כאילו שכינה כנגדו, ויסיר ממנו כל המחשבות המטרידות אותו עד שתשאר מחשבתו וכוונתו זכה בתפלתו. ויחשוב אילו היה מדבר עם מלך בשר ודם כמה היה משתדל לסדר דבריו ולכוין בהם יפה לבל יכשל, קל וחומר לפני מלך מלכי המלכים הקב״ה, שהוא בוחן לבות וכליות וחוקר כל המחשבות. ולכתחלה צריך לכוין בכל הברכות שבתפלת שמונה עשרה, ואם אינו יכול לכוין בכולן, יכוין לפחות בברכה הראשונה, שהיא ברכת ״אבות״. ואם לא כיון באבות וסיים תפלתו, דעת מרן השלחן ערוך שצריך לחזור ולהתפלל. אבל אין המנהג בזה כדברי מרן, שסומכים על דברי הטור והרמ״א, שבזמן הזה אין לחזור להתפלל בשביל חסרון כוונה, שהרי אף אם יחזור קרוב הדבר שלא יכוין. [שאר״י ח״ב עמ׳ שצב. ילקו״י סימן צח-קא הערה א׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמוד שסא].

ב ומכל מקום מי שרגיל תמיד לכוין בתפלתו, ועל כל פנים באבות, ויקר מקרהו שפעם אחת לא נתכוון אפילו באבות, רשאי לחזור ולהתפלל בכוונה. ועל צד היותר טוב יעשה כן בדרך תנאי, ויאמר: ״אם אני חייב לחזור ולהתפלל, תהיה תפלה זו לחובתי, ואם לאו תהיה תפלה זו לנדבה״. ואין צריך לחדש בה דבר. ויתאמץ לכוין בתפלה, ולכל הפחות ב״אבות״. [שארית יוסף חלק ב׳ עמוד שצה. ילקו״י סימן צח הערה ב׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמוד שסה].

ג קודם שיתחיל להתפלל צריך שיכוין בלבו שהוא עומד ומתפלל לפני הקדוש ברוך הוא, והשכינה כנגדו. ובעת התפלה עצמה יכוין פירוש המלים שמוציא בפיו. ויש אומרים שאם לא כיון שהשכינה כנגדו בכל הברכות שבתפלה, כל ברכה שלא נתכוון בה כוונה זו, נחשב כאילו דילג הברכה ההיא, ולא יצא ידי חובת תפלה. אולם העיקר להלכה שבדיעבד אין כוונה זו מעכבת. ולכן אף השרידים אשר ה׳ קורא שמכוונים פירוש המלים שבתפלה, אינם נזהרים לחשוב כוונה זו בכל הברכות שבתפלה, כי כוונה זו נכללת במשמעות הברכה הראשונה, ועל דעת הברכה הראשונה נמשכות שאר הברכות. [שאר״י ח״ב עמ׳ שצה. ילקו״י סי׳ צח הערה ג׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמ׳ שסה].

ד מי שלא כיון באבות ונזכר באמצע הברכה או בסופה קודם שיחתום ברוך אתה ה׳ מגן אברהם, יחזור לומר מתחלת הברכה: אלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב וכו׳, בכוונה הראויה. ואין לחוש בזה משום הפסק, כיון שחוזר לצורך כוונה המעכבת את התפלה. ואם חתם ברוך אתה ה׳ מגן אברהם, נכון שיהרהר כל הברכה הראשונה בלבו בכוונה, מתחלתה ועד סופה, ואחר כך ימשיך אתה גבור וכו׳. ואם לא נזכר אלא לאחר מכן, רשאי להמשיך בתפלתו. ומכל מקום כל שנזכר באמצע התפלה, ישתדל בכל כוחו לכוין על כל פנים בברכת מודים. ויועיל הדבר לתקן ולהשלים חסרון כוונתו באבות, כי יש פוסקים רבים שסוברים שעיקר הכוונה בתפלה צריכה להיות או באבות או במודים. ואף גם זאת אף על פי שלא כיון באבות לא יתייאש מלכוין בשאר ברכות התפלה בשביל שלא כיון באבות, אלא ישתדל לכוין בשאר ברכות התפלה עד כמה שאפשר. [שאר״י ח״ב עמ׳ שצט. ילקו״י סי׳ צח הערה ד׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמ׳ שעא].

ה יש אומרים שטוב להתפלל מתוך סידור, כדי שיכוין יפה יותר. והכל לפי מה שהוא אדם, שאם מרגיש שעל ידי תפלה מתוך הסידור יכוין יותר, עדיף שיתפלל מתוך הסידור. ואם מרגיש שיוכל לכוין יותר כשהוא מתפלל בעל פה, יתפלל בעל פה. ויש שכתבו עצה טובה להתפלל בכוונה, שכאשר גומר ברכה מברכות השמונה עשרה, לא יתחיל את הברכה האחרת עד שיחשוב איזו ברכה בדעתו לומר, ובזה תעלה תפלתו יפה, וכעין החסידים הראשונים שהיו שוהים לפני תפלתם. ויש שכתבו עצה להתפלל בכוונה, לומר כמה משפטים בנשימה אחת [בלא שיבלע תיבות]. [שאר״י חלק ב׳ עמוד ת׳. ילקו״י סימ׳ צח הערה ה׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמוד שעג. וראה עוד בהערה שם עצות לכוין בתפלה].

ו יש עשרה דברים שמסייעים לאדם שיוכל לכוין בתפלת שמונה עשרה, והפכם גורמים לביטול הכוונה, ואלו הן, תורה, חידוש, צורך, לשון, נוע, קול, הכנה, נכנס, שכן, זמן. והיינו, שירבה האדם בעסק התורה, שאז יתקרב אל האלוקים ויתדבק אליו ותהיה יראתו ואהבתו תקועה בלבו, ואז כשיקום להתפלל לא יקשה עליו כלל להתחנן ולכוין לבו. ב׳ – חידוש, שיחדש דברי תחנונים ושאלות ובקשות בקצת ברכות התפלה, וזה יגרום לו לכוין בתפלה. ג׳ – צורך, שיהיה צורך גדול לאדם לדבר מה ויתפלל על ככה, יכוין לבו היטב, ובפרט כשיהיה הצורך גדול מאד, כגון בנו חולה וכדומה. ד׳ – לשון, כשיתפלל בלשון שרגיל בו שמשתמש בו כל היום לכל צרכיו. ה׳ – נוע, יש מי שהתנועעות בתפלה גורמת לו לביטול כוונתו בתפלה, והכל לפי מה שהוא אדם. ו׳ – הקול, יש מי שאם ישמיע לאזניו יוכל לכוין יותר טוב, ויש ההיפך, שאם יתפלל בלחש יוכל לכוין יותר. והכל לפי מה שהוא אדם.

ז׳ – הכנה, שיעשה הכנה ללבו לכוין. כיצד, קודם שיקום להתפלל ישב מעט בטל ודומם ויסיר מחשבותיו מלבו. ח׳ – נכנס, כשיעמוד אדם ויתפלל ויכנס אליו אדם, הנכנס ההוא גורם ביטול כוונת המתפלל. ט׳ – שכן, כשיהיו שכני האדם היושבים אצלו בתפלה מתפללים בכוונה, יקל עליו לכוין לבו גם הוא. י׳ – זמן, כשישהה אדם בתפלתו שיעור לא מעט מהזמן כדי שיוכל לומר שאלה לבדה לאט, יוכל לכוין, אך כשלא יהיה לו זמן כשיעור הזה, או שהוא אינו מדבר במיתון אלא בחפזון, לא יוכל לכוין. [שאר״י ח״ב עמו׳ תב. ילקו״י שם תפלה כרך א עמו׳ שעו].

ז מי שיש לו בשכונתו בית כנסת שמתפללים במרוצה, ויש שם דוחק עד שקשה לו לכוין כראוי, ולעומת זאת יש בשכונתו בית מדרש או ישיבה שמתפללים לאט ובנחת, אך אם יתפלל עמהם יצטרך לעזוב את בית הכנסת קודם סיום התפלה, מאחר שהוא צריך להגיע למקום עבודתו בזמן מסויים, יש לו להעדיף להתפלל במקום שמתפללים בנחת, אף שיצטרך לצאת קודם סיום התפלה, מאשר להתפלל במקום שיש שם הפרעות לכוונה. ומי שהיה רוצה להתפלל בבית הכנסת שמתפללין שם יותר בכוונה, ואביו או אמו מוחים בידו, אין צריך לשמוע להם. [שארית יוסף חלק ב׳ עמוד תד. ילקוט יוסף על הלכות תפלה, סימן צח הערה ז׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ שעט].

ח כבר נתבאר לעיל דמי שרגיל לכוין בתפלתו לכל הפחות ב״אבות״, ויקר מקרהו שבהיותו נוסע באוטובוס הגיע זמן מנחה, ויודע שאי אפשר לו לכוין בנסיעה, ואם ימתין מלהתפלל יעבור זמן מנחה, מוטב שלא יוותר על תפלה ״בכוונה״, אלא ימתין עד שיגיע לביתו ויתפלל ערבית שתים, והתפלה השניה לתשלומין. ואפילו התחיל בנסיעתו אחר שהגיע זמן מנחה, כל שנתברר לו שלא יוכל לכוין, יש לו תשלומין. אך באופן שהתחיל באיסור, יאמר תנאי נדבה קודם שמתפלל התפלה השניה. ואם יכול להתפלל בכוונה בהיותו יושב, יתפלל מיושב, ואינו צריך לחזור ולהתפלל מעומד לאחר מכן. [שאר״י ח״ב עמו׳ תה. ילקו״י הלכות תפלה סי׳ צח הערה ח׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ שפ].

ט המאריך בתפלתו לצורך הכוונה, [וכגון שהצבור ממהרים, והוא מכוין כוונה הכרחית בביאור המלים, או הרגיל לכוין על פי הקבלה], ומפסיד עניית הקדושה, רשאי להקדים ולעמוד בתפלת י״ח בעת שהצבור נמצאים בברכת אמת ויציב, כדי שיוכל להספיק לומר הקדושה עם הצבור. ומכל מקום אין הכרח לעשות כן, ורשאי להתחיל ביחד עם הצבור. ואם יפסיד מלענות קדושה או קדיש מפני שעדיין הוא נמצא באמצע תפלתו, אין בכך כלום. ובתפלת מנחה אינו רשאי להקדים תפלתו, שאסור להקדים ולהתפלל לפני הקדיש, שאדרבה הקדיש עדיף יותר מהקדושה. [שארית יוסף חלק ב׳ עמוד תה. ילקוט יוסף סימן צח הערה ט׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמוד שפ].

י אם ממהר בתפלתו כדי להספיק לענות קדושה, יזהר מאד לבל יבלע תיבות או אותיות, וגם שלא יתבלבל בכוונת התפלה, שאם כן יוצא שכרו בהפסדו. [שאר״י ח״ב עמו׳ תו. ילקו״י סי׳ צח הערה י׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ שפ].

יא יתפלל דרך תחנונים כעני המבקש בפתח, ויתפלל בנחת שלא תראה עליו כמשא וכמבקש ליפטר ממנה. [שאר״י ח״ב עמו׳ תו. ילקו״י סי׳ צח הערה יא, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ שפ].

יב אל יחשוב האדם שראוי הוא שהקב״ה יעתר לתפלתו הואיל וכיון יפה בתפלתו, כי אדרבה על ידי מחשבתו זאת מזכירים עוונותיו, שבודקים בפנקסו ומפשפשים במעשיו לומר מי הוא זה הבוטח כל כך בזכיותיו. אלא יחשוב שהקב״ה ישמע תפלתו ברוב רחמיו וחסדיו, וישען על רוב חסדיו יתברך. [שאר״י ח״ב עמו׳ תז. ילקו״י סי׳ צח הערה יב, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ שפא].

יג אף מי שיודע בעצמו שאינו יכול להתפלל בכוונה אפילו אחת מכל ברכות התפלה, חייב להתפלל, ואינו יכול לפטור עצמו מהתפלה בטענה שאינו יכול לכוין, אלא שעליו להתאמץ בכל כוחו לכוין לכל הפחות ״באבות או במודים״. [ילקו״י סי׳ צח הערה יג, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ שפב].

יד מי שעלה על יצועו ונזכר שלא התפלל ערבית, ויודע שלא יוכל לכוין בתפלת שמונה עשרה, אף על פי כן חייב להתפלל ערבית, ואינו יכול לפטור עצמו מהתפלה בטענה שאינו יכול לכוין, אלא שעליו להתאמץ בכל כחו לכוין לכל הפחות ״באבות או במודים״. [שאר״י ח״ב עמו׳ תז. ילקו״י סי׳ צח הערה יד, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ שפב].

טו מי שהתפלה בצבור מפריעה לו להתפלל בכוונה, ורוצה להתפלל ביחידות כדי שיוכל לכוין יותר טוב, אף על פי כן לא יבטל בקביעות תפלה בצבור, אך אם מתפלל ביחידות לצורך הכוונה באופן אקראי, מותר. [שאר״י ח״ב עמוד תח. ילקו״י סי׳ צח הערה טו, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ שפג].

טז ראוי לו לאדם שיהיו לו מלבושים נאים מיוחדים לתפלה, כעין בגדי כהונה שהיו לכהן, אלא שאין כל אדם יכול לבזבז על זה. ומכל מקום טוב הוא שיהיו לו [למי שעובד ומכנסיו מתלכלכים בעת עבודתו] מכנסים מיוחדים לתפלה משום נקיות. ועל פי זה נהגו בני הישיבות הקדושות לחבוש כובע וחליפה בעת התפלה, ומנהג חשוב הוא. [ילקו״י סי׳ צח הערה טז, תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ שפג].

סימן צט – דין שיכור בתפלה

א שתה יין כדי רביעית בבת אחת, אם נתן לתוכו מעט מים מותר לו להתפלל, ואם לאו אין לו להתפלל עד שיסיר יינו. וביינות שלנו שאינן חזקים ואינו מרגיש שתוי, מותר לו להתפלל גם אם שתה רביעית. אבל אם שתה הרבה עד שהוא שכור, אף מיינות שלנו אסור להתפלל. ואם שתה רביעית יין, ואינו יכול לדבר בפני המלך, אם התפלל תפלתו תועבה, וצריך לחזור ולהתפלל. ואפילו אם עבר זמן תפלה משלים אותה בתפלה שאחריה, כדין שוגג. אבל שאר ברכות יכול לברך. [ילקו״י סי׳ צט הערה א׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ שפד].

ב שיכור, אף על פי שאינו רשאי להתפלל, ותפלת שיכור תועבה, מכל מקום מצטרף למנין עשרה לאמירת דברים שבקדושה, ואפילו אינו יכול לדבר לפני המלך, ורק אם הוא שיכור כלוט, שעושה ואינו יודע מה עושה, דינו כשוטה, ואינו מצטרף למנין, ופטור מן המצוות. [ילקו״י שם, עמוד שפז].

סימן ק – תפלות המועד צריך לסדר

א אף על פי שכתב מרן בשלחן ערוך, דתפלות של מועדים ושל ראשי חודשים וראש השנה ויום הכפורים צריך לעיין בהם במחזור קודם התפלה, כדי שהתפלה תהיה שגורה בפיו, מכל מקום אין מנהגינו כן, וסומכים על כך שיש בידינו מחזור, ומתפללים מתוכו. ומיהו בחנוכה ובפורים שאומרים ״על הנסים״ בתפלה, מן הראוי שבתפלה הראשונה לכל הפחות יתפלל מתוך הסידור, כדי שלא יתבלבל בנוסח על הנסים. [ילקו״י סי׳ ק׳ הערה א׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמוד שצא].

סימן קא – שיכול להתפלל בכל לשון

א השומע תפלה מהשליח צבור בלשון הקודש, ומתכוין לצאת ידי חובתו, אם אינו מבין לשון הקודש אינו יוצא ידי חובת תפלה, שאין דין ״שומע כעונה״ שייך אלא כשהוא מבין הדברים ששומע. והוא הדין למי ששומע ברכת המזון מחבירו ומכוין לצאת ידי חובתו, אינו יוצא ידי חובת ברכת המזון אלא אם כן הוא מבין את הדברים ששומע. אבל המתפלל בעצמו, או המברך ברכת המזון בעצמו, בלשון הקודש, אף על פי שאינו מבין הדברים שמוציא בשפתיו, אלא רק בכללותם, יוצא ידי חובת תפלה וברכת המזון. [שאר״י ח״ב עמו׳ תטו. ילקו״י סי׳ קא הערה א׳, מהדורת תשס״ד תפלה א עמו׳ שצג].

ב בחוץ לארץ שאין הכל מבינים לשון הקודש, אף על פי כן יתפללו בלשון הקודש, כנוסח שתקנו חז״ל. ומצוה להדפיס שם סידורי תפלה, באופן שעמוד אחד יהיה בלשון הקודש, ובמקביל לעומתו פירוש המלים עצמן בלע״ז, כדי שיבינו פירוש התפלה כשמתפללים בלשון הקודש. ויש שהדפיסו סידורי תפלה באופן שעמוד אחד בלשון הקודש, ובמקביל לעומתו המלים עצמן בלשון הקודש באותיות לטיניות (בגופן שלהן), כדי שיוכלו אלה שאינם יודעים לקרוא בכתב שלנו להתפלל גם כן בלשון הקודש. ואף על פי שבאותיות הלטיניות חסרות כמה מהברות לשון הקודש, כגון אות ע׳, או אות ח׳, וכיוצא בהן שאינן באותיות שלהן, מכל מקום עדיף לעשות כן ממה שימנעו לגמרי מלהתפלל. ורחמנא לבא בעי. ורק שליח צבור שאינו מבטא את האותיות כתקנן, אינו יורד לפני התיבה להוציא הרבים ידי חובתם, אבל ליחידים שכך המבטא שלהם, אין להקפיד. [שארית יוסף חלק ב׳ עמוד תטז. ילקוט יוסף סימן קא הערה ב׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמוד שצד].

ג ולפיכך יש ללמד זכות על האומרים קדיש בלשון הקודש אך מתוך אותיות צרפתיות או אנגליות, לעילוי נשמת הנפטרים שלהם, ואינם מבינים כלל מה שהם אומרים, ואין לדחותם. ומכל שכן שיש לקוות שעל ידי אמירת הקדיש בבית הכנסת יתקרבו לתורה וליהדות. [שארית יוסף חלק ב׳ עמוד תטז. ילקוט יוסף סימן קא הערה ג׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמוד שצה].

ד מנהג הספרדים ובני עדות המזרח לבטא אות נ׳ של שם השם, בקמ״ץ רחב, כעין ניקוד פת״ח. והדייקנים מבדילים קצת ביניהם, כי הקמ״ץ היא תנועה גדולה, והפת״ח היא תנועה קטנה. ואף שההבדל ביניהם הוא מועט, המאזינים היטב יכולים להבחין בהבדל שביניהם. וחדשים מקרוב באו אשר חונכו ולמדו בישיבות אחינו האשכנזים, ומשנים ניקוד נ׳ של שם השם, לקמ״ץ חטוף, השוה לניקוד חול״ם, כהברת האשכנזים, ובאמת שמבואר בדברי האחרונים, שהמבטא שלנו הוא הנכון, [וכן מוכח מפיוטי רבי אליעזר הקליר, שהוא רבי אליעזר ב״ר שמעון בר יוחאי, וכן מוכח מדברי הרי״ף, רבינו בחיי, ועוד, שכך היה מבטאם]. ולכן כל המשנה ידו על התחתונה, ואשר לא טוב עשה בעמיו, ועובר משום אל תטוש תורת אמך, [והרי הוא כמוציא לעז על רבותינו הספרדים מדורי דורות], ועליו לחזור למנהג הספרדים. [שאר״י ח״ב עמו׳ תטז. ילקו״י סי׳ קא הערה ד׳, במהדורת תשס״ד תפלה א עמו׳ שצה].

ה ואמנם צריך להזהר מאד בהזכרת שם ה׳ לומר אות הדל״ת בחולם, ולא כהטועים מחמת המהירות ואומרים הדל״ת בשוא, והופכים שם שמים למשמעות אחרת, כמו ואדניהם כסף. ושליח צבור שאומר כן אפילו בברכה אחת מתפלת שמונה עשרה, יש להסתפק אם מותר לענות אחריו אמן, דשמא כל ברכותיו הם ברכות לבטלה. ונראה דשב ואל תעשה עדיף, ויהרהר אמן בלבו. [שאר״י ח״ב עמו׳ תיט. ילקו״י סי׳ קא הערה ה׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ שצח].

ו יש להבדיל כשמבטא את האותיות, ולהבדיל בין אות ח׳ לאות כ׳, שלכל אות משמעות אחרת, וגם אות ח׳ משתייכת לאותיות אחה״ע, ואות כ׳ משתייך לאותיות גיכ״ק. וכן אות ת׳ [לא דגושה] ואות ס׳ אינם שוים, שהרי הס׳ משתייך לאותיות זסשר״ץ, ואות הת׳ משתייך לאותיות דטלנ״ת. וגם אות כ׳ ואות ק׳ אינם שוים, ויש הבדל ביניהם. [ילקו״י סי׳ קא הערה ו׳, במהדורת תשס״ד תפלה א עמו׳ שצט].

ז נוסח התפלה של הספרדים ועדות המזרח, הוא הנוסח הנכון גם על פי הקבלה, וכמוסים בו סודות עליונים נפלאים יותר מנוסח האשכנזים. וכתב מרן החיד״א בקשר גודל (סימן יב אות ט׳) בשם רבינו האר״י, שיש ברקיע י״ב שערים כנגד י״ב שבטי ישראל, והתפלות של כל שבט ושבט מישראל עולות דרך שער מיוחד לאותו שבט, והתפלה שהיא בנוסח הספרדים עולה בכל אחד מאותם שנים עשר שערים. וכן כתב בשלמי צבור (דף קח ע״ב). לפיכך אשכנזים שרוצים לשנות ממנהג אבותיהם ולהתפלל כנוסח הספרדים, רשאים לעשות כן, וכמו שכתב הגאון מהרשד״ם בתשובה (חלק אורח חיים סימן לח), שרק בדבר שיש בו משום סייג לתורה, כדי להמנע אפילו מנדנוד איסור, אין הבנים רשאים לשנות ממנהג אבותיהם להקל, שנאמר אל תטוש תורת אמך, וכמבואר בפסחים (דף נ:), אבל לשנות מנוסח התפלה ולהתפלל כסדר התפלה של הספרדים שתפלתם צחה ומתוקה, עם הפיוטים של גדולי משוררי ספרד, אין בזה שום נדנוד איסור. וברור שאין בזה משום אל תטוש תורת אמך, ורשאים לעשות כן. והוסיף מרן החיד״א [בשו״ת יוסף אומץ סימן כ׳], כי מי לנו גדול מרבינו האר״י ז״ל שהיה אשכנזי [ממשפחת לוריא, ומקרובי המהרש״ל], ואף על פי כן היה מתפלל תמיד בנוסח הספרדים, כמבואר בשער הכוונות. ע״כ. וכן נהגו הגאון רבי נתן אדלר, וכמה מגדולי אשכנז. ומכל מקום ספרדי שעבר והתפלל בנוסח ספרד או בנוסח אשכנז, יצא, ואינו צריך לחזור ולהתפלל בנוסח הספרדים. [שאר״י ח״ב עמו׳ תיט. ילקו״י סימן קא הערה ד׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ ת׳].

ח לפיכך בבתי הספר בארץ ישראל, ועל כל פנים במקום שרוב התלמידים הם בני עדות המזרח, יש לעמוד על המשמר להנהיגם ולהדריכם להתפלל בסידורים של עדות המזרח. כגון: חוקת עולם, חזון עובדיה, אמרי פי, רנת ישראל, יחוה דעת, בית דוד ושלמה, תפארת ירושלים, וכיוצא בהם. וכל שכן שיש להקפיד על כך בימים הנוראים, להתפלל במחזורי הספרדים, הכוללים פיוטים וקדושות של גדולי משוררי ספרד, וביניהם, רבינו יצחק אבן גיאת, רבי יהודה הלוי, האבן עזרא, ורבי שלמה אבן גבירול, ועוד, שהיו גדולים בחכמה וביראת ה׳, ופיוטיהם חוצבי להבות אש, ונותנים כבוד ויקר לצור ישראל וגואלו להקדישו ולהעריצו בשפה ברורה, וכמו שהאריך הרדב״ז בתשובה חלק ג׳ (סימן תקלב) בשבח אמירתם. לפיכך בחורים ספרדים שלומדים בישיבות של האשכנזים, טוב שיארגנו מנין בפני עצמם בישיבה שלהם בימים הנוראים, כדי שיוכלו להתפלל כנוסח הספרדים, ואם אינם יכולים לארגן זאת, עליהם להתפלל יחד עם הוריהם כמנהג אבותיהם. ולכן על ראשי הישיבות לאפשר להם זאת, ולא ימנעו טוב מבעליו. [שארית יוסף חלק ב׳ עמוד תכב. ילקוט יוסף סימן קא הערה ח׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמוד תג].

ט נוסח ״אחיד״ אשר הונהג להתפלל בו בכמה מקומות בצבא, אין הספרדים ועדות המזרח רשאים להתפלל בנוסח זה, כי כמעט כולו הוא נוסח אשכנז, תוך שינויים קלים בלבד. ולכן על הרבנים להנהיג את קהלות הספרדים ועדות המזרח כמסורת אבותינו, להתפלל על פי הנוסח המקובל מדורי דורות, והמיוסד על פי דעת האר״י ז״ל. וסידורים של אשכנזים שרשום בהם בפתח השער ״נוסח ספרד״, אינו הנוסח המקובל של הספרדים ועדות המזרח, והמיוסד על פי רבינו האר״י ז״ל, שעליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע. ומבואר בדברי מרן החיד״א בשו״ת חיים שאל חלק ב׳ (סימן יא), שכל עניני התפלה, הנוסח והסדר, כולו מיוסד על פי סודות עליונים ונפלאים, ועל כל אות ואות, תיבה ותיבה, יש רמזים נשגבים מאד, ורזין טמירין בכוונות נפלאות, וכאשר גילה רבינו האר״י אפס קצהו. וכן כתב הגאון רבי חיים מוואלוז׳ין בספר נפש החיים (שער ב׳ פרק יג), ושגם רבינו האר״י אשר הגדיל לעשות בכוונות נוראות, אינן אפילו כטיפה מן הים נגד פנימיות עומק מחשבת רבותינו אנשי כנסת הגדולה, שהיו מאה ועשרים זקנים, ומהם כמה נביאים, ולא נמצא מי שיוכל לתקן תיקון נפלא ונורא כזה לגנוז במטבע התפלה הקבועה והסדורה לדורות, כל התיקונים הנפלאים של כל העולמות העליונים והתחתונים וכו׳. ע״ש. וכן כתבו כיו״ב הגאון היעב״ץ בספר מגדל עוז (סולם בית אל), והגאון הפני יהושע (ברכות כח:), והפאת השלחן (סימן ג׳ אות לא), ועוד. ולכן על הרבנים והעסקנים שומרי משמרת הקודש, להתאזר בעוז ותעצומות להנהיג את קהלות הספרדים ועדות המזרח כמסורת אבותינו, להתפלל על פי הנוסח המקובל מדורי דורות, והמיוסד על פי דעת האר״י ז״ל. ושומע לנו ישכון בטח. [שאר״י ח״ב עמו׳ תכב. ילקו״י שם, תשס״ד, עמו׳ תד].

י ספרדי שמתפלל עם המנין של האשכנזים, לא ישנה נוסח הקדושה, לומר ״נקדש את שמך בעולם״, כנוסח אשכנז, אלא יאמר כמנהג אבותיו ״נקדישך ונעריצך״, ובתפלת מוסף יאמר ״כתר יתנו לך״, כי עיקר הקדושה היא הפסוקים ״קדוש קדוש קדוש ה׳ צבאות מלא כל הארץ כבודו״, ו״ברוך כבוד ה׳ ממקומו״, ויש אומרים גם פסוק ״ימלוך ה׳ לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה״. אבל ההקדמה לקדושה, אינה מעיקר הקדושה, לפיכך אינו נחשב כאומר סדר קדושה ביחיד כשאומר כמנהג אבותיו, ושלא כמנהג המנין שמתפלל עמו. ושלא כדברי מי שאומר שצריך לומר הנוסח של המנין שמתפלל בו. [שאר״י ח״ב עמו׳ תכג. ילקו״י סי׳ קא הערה י׳, במהדורת תשס״ד עמו׳ תה].

יא ספרדי שמתפלל עם מנין של אשכנזים, והוא נמצא בתוך שנים עשר חודש לפטירת אביו או אמו, ורוצה לעבור לפני התיבה להתפלל כשליח צבור, אם הקהל מסכימים שיתפלל כנוסח הספרדים ומבטאם, יעבור לפני התיבה ויתפלל כמנהג שנהגו אבותיו בנוסח תפלת הספרדים, ואם אינם מסכימים, שב ואל תעשה עדיף, ולא יעבור לפני התיבה להתפלל כשליח צבור. [שאר״י ח״ב עמו׳ תכו. ילקוט יוסף סי׳ קא הערה יא, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמוד תט].

יב מותר לאשכנזים להתפלל במבטא ספרדי. וכן עשה מעשה הגאון רבי נתן אדלר זצ״ל, [רבו של הגאון החתם סופר], שהזמין אליו את הגאון רבי חיים מודעי זצ״ל [בעל שו״ת חיים לעולם], כדי שילמד אותו את המבטא ואת ההיגוי הספרדי, שהוא יותר נכון ומדוייק מהמבטא האשכנזי. ולכן אשכנזי שחונך בימי ילדותו בישיבה ספרדית, וכבר הורגל להתפלל במבטא ספרדי, אינו צריך לשנות מהרגלו, ומורא לא יעלה על ראשו במה שהוא משנה ממנהג אבותיו, שכבר נתבאר שבכל כיוצא בזה אין לחוש משום אל תטוש תורת אמך, אלא ימשיך לברך ולהתפלל במבטא ספרדי. [שארית יוסף חלק ב׳ עמוד תכו. ילקוט יוסף סימן קא הערה יב, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמוד תט].

יג אחד מיוצאי אשכנז שעלה לארץ ישראל, ובהשפעת חכם ספרדי חזר בתשובה, ולימדו תורה והלכה, והמשיך בתשובה על פי מנהגי הספרדים ומבטאם בתפלה ובקריאת התורה, והוריו שהיו תושבי אשכנז לא שמרו תורה ומצוות כלל. מותר לו להמשיך בתפלתו ובהלכות ובמנהגי הספרדים להקל ולהחמיר, ואינו צריך להמשיך במסורת אבות אבותיו, ולנהוג כמנהגי אשכנז. [ילקוט יוסף סימן קא הערה יג, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמוד תי].

יד הרגיל להתפלל בנוסח ספרדי, ואביו ציוהו לשנות את תפלתו לנוסח ספרד, אין צריך לשמוע לו. [ילקו״י סי׳ קא הערה יד, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תיג].

סימן קא סעיף ב׳ – תפלה בלב

א חז״ל למדו (בברכות לא.) ממה שנאמר בתפלת חנה: וחנה היא מדברת על לבה רק שפתיה נעות, מכאן למתפלל שיחתוך בשפתיו, כלומר שיבטא בשפתיו את המלים שבתפלה כהוגן, ולא יתפלל בהרהור הלב בלבד. וקולה לא ישמע, מכאן שאסור להגביה קולו בתפלתו [תפלת לחש]. וכן אמרו (בברכות כד:) המשמיע קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמנה. ופירש רש״י, שדומה כאילו הקדוש ברוך הוא ח״ו אינו שומע תפלת לחש. וכן פסק מרן בשלחן ערוך (סימן קא סעיף ב׳), וז״ל: לא יתפלל בלבו בלבד, אלא מחתך הדברים בשפתיו, ומשמיע לאזניו בלחש, ולא ישמיע קולו בתפלתו (לאחרים), ואם אינו יכול לכוין בלחש מותר להגביה קולו, במה דברים אמורים ביחיד, אבל בצבור אסור, שיבוא להטריד הצבור מקולו. ע״כ. ואף על פי שיש חולקים על מרן וסוברים שלא ישמיע אף לאזניו, העיקר כדברי מרן, ובפרט שעל ידי שמשמיע לאזניו יוכל לבטא את התיבות שבתפלה כהלכה, וגם יוכל לכוין היטב בתפלתו. [שאר״י ח״ב עמו׳ תט. ילקו״י סי׳ קא הערה א׳, תשס״ד תפלה א עמו׳ תיד].

ב עדות שנהגו שהשליח צבור אומר בקול רם תפלת ערבית של לילי יום טוב ושל לילי ימים נוראים, יש להם על מה שיסמוכו, ואין לבטל מנהגם בחוזק יד, מפני המחלוקת. ומכל מקום אם כל הקהל יודעים ומתפללים מתוך המחזור, ומסכימים לבטל מנהגם בזה, לצאת ידי החכמים המקובלים, תבא עליהם ברכה. [שאר״י ח״ב עמו׳ תט. ילקו״י סי׳ קא הערה ב׳, במהדורת תשס״ד תפלה א עמו׳ תכד].

ג מי שמתפלל שמונה עשרה בלחש, ומגביה קצת את קולו, יש אומרים שאם מוכרחים השומעים לעמוד שם יענו אמן על הברכות ששומעים, ובפרט אותם העומדים תוך ד׳ אמותיו ושומעים את תפלתו. אך יותר טוב היכא דאפשר ללכת משם. ויש חולקים. והעיקר לדינא שצריך לענות אחריו אמן, ומכל מקום אם ירצה יכול לקום משם וללכת למקום אחר היכא דאפשר. ואם הוא נמצא במקום שאסור להפסיק בשיחה, כגון באמצע פסוקי דזמרה, טוב שיתרחק משם כדי שלא ישמע התפלה מחבירו, ולא יצטרך לענות אמן באמצע הזמירות. ואם שמע הברכה באמצע פסוקי דזמרה, עונה אמן. [שאר״י ח״ב עמו׳ תי. ילקו״י סי׳ קא הערה ג׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תכד].

ד המתפלל בביתו, ומתפלל תפלת שמונה עשרה קצת בקול רם כדי ללמד את בני ביתו, אין ספק שצריכים לענות אחריו אמן, דכיון שהותר לו לנהוג כן, ותפלתו תפלה, לכולי עלמא עונים אחריו אמן. [שאר״י ח״ב עמו׳ תיב. ילקו״י סי׳ קא הערה ד׳, במהדורת תשס״ד תפלה א עמו׳ תכז].

ה מי שהתפלל בהרהור הלב, ולא הוציא המלים בפיו ובשפתיו, לא יצא ידי חובת התפלה, וצריך לחזור ולהתפלל, אך טוב שיתנה ויאמר: אם לא יצאתי ידי חובת התפלה, הריני חוזר ומתפלל לשם חובה, ואם יצאתי ידי חובה, תהיה תפלתי זו לנדבה. ואולם אם הרהר ברכה אחרונה בלבו, בדיעבד יצא ידי חובת הברכה. אבל אם הרהר ברכה ראשונה בלבו, יאמר ברוך שם כבוד וגו׳, ויחזור לברך ברכה ראשונה. [שאר״י ח״ב עמו׳ תיב. ילקו״י סי׳ קא הערה ה׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תכז].

ו אין לכפול תיבות בתפלה, ויש להזהיר בזה בעיקר את שליחי הצבור הרוצים לכפול תיבות בתפלה למשקל הנגינה. ואם כופל תיבה פעמיים או יותר בודאי שיש להקפיד בזה גם ביחיד. [שאר״י ח״ב עמו׳ תיד. ילקו״י סי׳ קא הערה ו׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תלב].

סימן קב – שלא להפסיק כנגד המתפלל

א אסור לישב בתוך ארבע אמות של המתפלל שמונה עשרה. ואם היה יושב מקודם, ואחר כך בא המתפלל ועמד כנגדו, אם היה היושב עוסק בתפלה או בתורה, לא יקום ממקומו. ואפילו מדת חסידות לקום אין בזה. ואדרבה יש לחוש לביטול תורה אם יקום ממקומו. ואם לא היה עוסק בתורה או

בתפלה, אם היה הדבר בבית הכנסת, ראוי לחוש להחמיר לקום ממקומו שכנגד המתפלל. אבל אם היה הדבר בבית או במקום שאינו מיוחד לתפלה, מן הדין אין צריך לקום, אך ממדת חסידות יקום ממקומו. וכל זה לענין מי שכבר היה יושב, ואחר כך בא המתפלל ועמד שמונה עשרה בגבולו, אבל לכתחלה לא ישב אדם לפני מי שמתפלל, ואפילו עוסק בתורה או בתפלה. ובשעת הדחק יש להקל בזה, כשעוסק בתורה או בתפלה, ואינו צריך להרחיק את עצמו. ובלבד שיוציא את דברי התורה בפיו. לפיכך השומע חזרת התפלה משליח צבור, אף על פי שמהרהר בדברי קדושה, אסור לו לישב בתוך ארבע אמות של המתפלל, ואין לומר בזה שומע כעונה, כיון שכבר התפלל ויצא ידי חובת התפלה. ומכל מקום אם היה אדם זקן או חלש מותר לו לישב. והאיסור לישב לפני המתפלל הוא בין מלפניו ובין מצדדיו. והיינו תוך 1.92 מטר מהמתפלל. ויש מחמירים שלא לישב לפני המתפלל אפילו כמלוא עיניו, אך מעיקר הדין אין איסור לישב לפני המתפלל אלא תוך ד׳ אמות מלפניו ומן הצדדים. והמחמיר שלא לישב כנגד המתפלל אפילו כמלוא עיניו, תבוא עליו ברכה, ובלבד שחומרא זו לא תגרום לו לביטול תורה. [שאריית יוסף חלק ג׳ עמוד ט׳. ילקוט יוסף סימן קב הערה א׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תלד].

ב יש אומרים שכשם שאסור לישב לפני המתפלל כך אסור להסמך על הסטנדר כשהוא עומד לפני המתפלל, דסמיכה כישיבה דמי. ויש חולקים. ובמקום צורך, יש להקל לסמוך על הסטנדר לפני המתפלל, אף בסמיכה כזו שאם יינטל הסטנדר לא יוכל לעמוד. [שאר״י ח״ג עמו׳ יא. ילקו״י סי׳ קב הערה ב׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תמ].

ג כבר נתבאר שאם היושב ישב כבר, ובא זה ועמד בצדו להתפלל, מעיקר הדין אינו צריך לקום, שהרי זה בא בגבולו. ואין חילוק בזה בין אם אירע הדבר כן בביתו, או בבית הכנסת, דכל שישב כבר ובא זה ועמד בצדו, אין צריך לקום. ויש חולקים ואומרים דכל זה בביתו, אבל במנין קבוע, וכל שכן בבית הכנסת, צריך לקום, שהוא מקום מיוחד לכל בני אדם. ויש שהוסיפו, דאפילו אם הם מקומות קבועים לכל אחד, שקנאום בדמים, נמי יש להחמיר. אך בעוסק בתורה אין להחמיר. ומכל מקום ממדת חסידות לקום אפילו באופן כזה. אבל אם הוא עוסק בתורה ואם יעקור ממקומו יגרום לו לביטול תורה, אין בזה אפילו ממדת חסידות. [שאר״י ח״ג עמו׳ יב. ילקו״י סי׳ קב הערה ג׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תמב].

ד אם היה עומד מתחלה, ורואה אדם שבא לצדו להתפלל, מן הדין מותר לו לשבת במקומו קודם שיתחיל זה להתפלל בצדו, ומכל מקום אם ניכר שיושב משום הכי, יש לאסור משום זילותא. [שאר״י ח״ג עמו׳ יד. ילקו״י סי׳ קב הערה ד׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תמד].

ה כשיש מחיצה של זכוכית לפני המתפלל, או מן הצדדים, מאחר וסוף סוף המתפלל רואה את היושב לפניו, לא מהני בזה הפסק הזכוכית. וכן הדין לענין לעבור לפני המתפלל כשיש הפסק מחיצה של זכוכית ביניהם. [שאר״י ח״ג עמו׳ יד. ילקו״י סי׳ קב הערה ה׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תמד].

ו אסור לעבור כנגד המתפללים בתוך ד׳ אמות, והיינו תוך 1.92 מטר מהמתפלל. ואיסור זה הוא אפילו בזמן הזה שאין הכל מכוונים. ודוקא לפניהם, אבל בצדיהם מותר לעבור ולעמוד אפילו בתוך ד׳ אמותיהם. ולכן מי שסיים תפלתו, ומאחוריו עומד מי שלא סיים תפלתו, אם אחר שיפסע שלש פסיעות יכנס לתוך ארבע אמותיו, לא יפסע שלש פסיעות, אלא ימתין עד שאותו שעומד אחריו יסיים תפלתו. ואם אחר שיפסע שלש פסיעות יהיה מצדו של המתפלל מלפניו, בתוך ארבע אמותיו, ולא יהיה ממול פניו ממש, רשאי לפסוע שלש פסיעות. ולדברי הזוהר הקדוש יש להחמיר שלא לעבור כנגד המתפלל כמלא עיניו, וגם שלא לעבור מצידי המתפלל, בתוך ד׳ אמות. ומעיקר הדין אין צריך לחוש לזה. והמחמיר כדברי הזוהר תבא עליו ברכה. [שאריית יוסף חלק ג׳ עמוד טו. ילקוט יוסף סי׳ קב הערה ו׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תמה].

ז יש אומרים שאם המתפלל משלשל הטלית על פניו, או עוצם את עיניו, מותר לעבור כנגדו. ויש מחמירים בזה, משום דלא פלוג רבנן, ועוד שמרגיש בקול צעדיו כשעובר לפניו, וגם כן מתבטל מכוונתו. [וגם משום דשכינה כנגד המתפלל]. ובפרט לפי דברי הזוה״ק. ונכון להחמיר בזה, זולת בשעת הדחק. [שאריית יוסף חלק ג׳ עמו׳ יט. ילקו״י סי׳ קב הערה ז׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תנ].

ח כהן הרוצה לישא כפיו ובכדי ליטול את ידיו קודם נשיאות כפים צריך לעבור לפני המתפלל, יש להורות לו לישא את כפיו בלא נטילת ידים, ויסמוך על מה שנטל את ידיו בבוקר. ואמנם אם המתפלל רחוק ממנו יותר מד׳ אמות, יעבור לפני המתפלל ליטול ידיו, ובאופן כזה לא יחמיר כדברי הזוהר שלא לעבור כנגד המתפלל כמלוא עיניו. ובלבד ששמר ידיו ולא נגע במקומות המצריכים נטילה. [שאריית יוסף חלק ג׳ עמו׳ כ׳. ילקו״י סי׳ קב הערה ח׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תנא].

ט מי שהוצרך לילך ליתן שיעור לרבים, והרבים ממתינים לו, מותר לו לעבור לפני המתפלל לצורך השיעור. דחשיב בכלל מצוה דרבים שדוחה לאיסור זה. ובפרט אם המתפלל משלשל טליתו על פניו. [שאריית יוסף חלק ג׳ עמוד כא. ילקו״י סי׳ קב הערה ט׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תנב].

י צבור שממתין לעשירי לצורך אמירת קדיש או קדושה, ואחד נמצא בחדר הסמוך, ובכדי להגיע למקום שבו הצבור ממתין לעשירי עליו לעבור לפני המתפלל, יש מקילים לעבור לפני המתפלל, כדי להשלים להם מנין, ולמנוע טורח צבור. ויש חולקים, שהרי יכולים להמתין עד שיגמור תפלתו, ויהיה

להם מנין גם אם לא יעבור על האיסור הנ״ל. ובשעת הדחק כשיש טורח צבור, ובפרט כשהמתפלל עוצם את עיניו, או משלשל טליתו על פניו, אפשר להקל לעבור לפני המתפלל לצורך זה. [שארית יוסף חלק ג׳ עמו׳ כב. ילקו״י סי׳ קב הערה י׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תנג].

יא יש אומרים שמותר לעבור לפני המתפלל כדי שלא לעבור על בל תשקצו. ויש חולקים ואינם מתירים אלא כשיש אונס גמור בדבר. והיכא שהמתפלל עוצם את עיניו המיקל יש לו על מי שיסמוך. וכל זה כשאינו אנוס לצאת לצרכיו בדחיפות, הא לאו הכי יש להקל. ולכולי עלמא אם הוצרך לנקביו ופסק ויצא באמצע התפלה, וחוזר מבית הכסא כדי להמשיך בתפלתו, אין לו להקל לעבור כנגד המתפלל, כדי להתפלל במקום שהתפלל. [שארית יוסף חלק ג׳ עמו׳ כב. ילקוט יוסף על הלכות תפלה, סי׳ קב הערה יא, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תנד].

יב אין להקל לעבור לפני המתפלל כדי להגיע למקומו הקבוע, שהרי אין ענין זה דקביעות מקום לתפלה מעכב כל כך שיצטרך לעבור על איסור בשביל לקיים דבר זה. [שארית יוסף חלק ג׳ עמוד כב. ילקוט יוסף סי׳ קב הערה יב, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תנד].

יג יש אומרים שמותר לעבור כנגד קטן המתפלל שמונה עשרה. והגאון החזון איש מחמיר בזה ובפרט בקטן בן תשע ומעלה. ואף שמעיקר הדין העיקר להקל בזה, מכל מקום נכון להחמיר בזה היכא דאפשר שלא לעבור לפני קטן המתפלל. [שאר״י ח״ג עמו׳ כג. ילקו״י סימן קב הערה יג, תפלה א עמוד תנד].

יד אין לעבור גם כנגד אשה המתפללת שמונה עשרה, וגם בתפלה השניה שמתפללת ביום. [שארית יוסף חלק ג׳ עמוד כג. ילקוט יוסף החדש, מהדורת תשס״ד, סי׳ קב הערה יד, תפלה כרך א עמוד תנה].

טו היכא שהמתפלל עמד במקום המשמש מקום מעבר לרבים, כגון בפרוזדור בית הכנסת, יש אומרים שמותר לעבור כנגדו, כדי להגיע לתפלה סדירה ומיושבת, או לצורך לימודו, כשאין לו ברירה אחרת. וטוב שיאמר פסוקי תהלים או מאמר חז״ל בעת שעובר. ואף שיש מקום לומר שאף על פי שהמתפלל לא טוב עשה בעומדו להתפלל במקום כזה, מכל מקום אין לעבור על איסור לעבור לפני המתפלל. ומיהו בשעת הדחק אפשר לסמוך על המקילים, ובפרט היכא שהמתפלל נמצא ברשות אחרת, כגון שמתפלל כנגד הפתח. [שאר״י ח״ג עמו׳ כד. ילקו״י סי׳ קב הערה טו, תפלה א עמ׳ תנה].

טז אם השלים את תפלתו והיה אדם אחר מתפלל אחריו, אסור לפסוע ג׳ פסיעות עד שיגמור מי שאחריו את תפלתו, שאם יפסע נמצא עובר כנגד המתפלל. ואפילו אם זה שאחריו מאריך הרבה בתפלתו אין להקל לפסוע כנגדו. ויש מקילין בכהאי גוונא אם פוסע לצדדין, ובפרט בזקן או חולה, או מי שתש כוחו בימי הצומות. [שאר״י ח״ג עמ׳ כו. ילקו״י סי׳ קב הע׳ טז, במהדורת תשס״ד תפלה א עמ׳ תנח].

יז אם השלים תפלתו והיה אדם אחר מתפלל אחריו, אסור לפסוע ג׳ פסיעות אפילו אם האחרון התחיל להתפלל אחריו, מאחר שכבר התחיל, וזה שפוסע נחשב לבא בגבולו. [שאר״י ח״ג עמו׳ כו. ילקו״י סימן קב הערה יז, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמוד תנח].

יח במה דברים אמורים דאסור לפסוע ג׳ פסיעות כנגד המתפלל, דוקא באופן שעל ידי שיפסע יגיע לתוך ד׳ אמות של זה המתפלל אחריו. אבל אם גם אחר שיפסע ג׳ פסיעות לא יגיע לתוך ד׳ אמות של זה שמתפלל אחריו, מותר לו לפסוע, אף שהוא כנגד פניו של המתפלל. ואפילו אם המתפלל אחריו עומד בתוך ד׳ אמותיו, אם פוסע לצדדין, לפי דעת מרן יש להקל בזה. וכבר נתבאר שלדעת הזוה״ק אסור לעבור כנגד המתפלל לפניו כמלוא עיניו, ומצדדיו בתוך ד׳ אמות. והמחמיר כדברי הזוהר הקדוש שלא לפסוע כנגד המתפלל כמלא עיניו, וגם כשהוא עומד מצידי המתפלל בתוך ד׳ אמותיו, תבוא עליו ברכה. [שאר״י ח״ג עמו׳ כו. ילקו״י סי׳ קב הערה יח, תפלה כרך א עמו׳ תנח].

יט יש אומרים שאם השלים תפלתו והיה אדם אחר מתפלל אחריו, אסור לפסוע ג׳ פסיעות אפילו אם הוא עוסק בתחנונים שלאחר התפלה. ויש מקילים בזה. ובמקום צורך אפשר לסמוך על סברתם להקל לעבור לפני מי שעומד בתחנונים. [שאר״י ח״ג עמו׳ כז. ילקו״י סי׳ קב הערה יט, תשס״ד, עמו׳ תנט].

כ מי שסיים תפלתו, אך אינו יכול לפסוע ג׳ פסיעות מפני שאחר עומד בתפלת שמונה עשרה תוך ד׳ אמותיו, יש אומרים שמותר לעבור כנגד זה שסיים תפלתו, או לפסוע ג׳ פסיעות, כל שהוא רחוק ד׳ אמות מהשני שעומד אחריו. [שאר״י ח״ג עמו׳ כח. ילקו״י סי׳ קב הע׳ כ׳, במהדורת תשס״ד תפלה א עמ׳ תס].

כא תלמיד חכם שסיים תפלתו, ורואה שהציבור ממתינים לו עד שיעשה שלש פסיעות, ומאחוריו עומד מי שלא סיים תפלתו, לא יפסע שלש פסיעות, אלא ירמוז בידו לשליח ציבור שיתחיל בתפלת החזרה, כדי שלא להטריח את הצבור. ואמנם שליח צבור שסיים תפלת הלחש, אך העומד מאחריו לא סיים תפלתו, ואין השליח צבור יכול לפסוע לתוך ד׳ אמותיו, כיון שיש בזה טורח צבור יתחיל השליח צבור בתפלת החזרה, ויסמוך על הפסיעות של קדיש תתקבל. [ויאמר בלחש עושה שלום וכו׳]. [ילקו״י סי׳ קב הערה כא, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תסא].

כב יש מקפידים שלא ילך אדם לפניהם כשעומדים במקום שכלו ג׳ פסיעות שלהם, עד שישובו למקומם, ויש להם סמך מדברי רבינו מנוח בשם יש אומרים. אבל מה שיש נוהגים שאם רואים מי שרוצה ללכת לפניהם ממהרים לשוב למקומם טרם שימתינו כשיעור המפורש בשלחן ערוך, טועים הם. [שאר״י ח״ג עמו׳ כט. ילקו״י סי׳ קב הערה כב, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תסג].

כג אם מיד כשסיים היחיד תפלתו ופסע שלש פסיעות הגיע השליח צבור לקדושה, רשאי לפסוע מיד ולחזור למקומו לומר הקדושה במקום שהתפלל שמונה עשרה. וכן נהגו רבנן קדישי. [שאריית יוסף חלק ג׳, עמו׳ ל׳. ילקו״י החדש, סי׳ קב הערה כג, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תסד].

כד אם יש לפני המתפלל תיבה גבוהה י׳ טפחים, [כגון תיבה של השליח צבור וכדומה, או ספסל גבוה קבוע], יש אומרים שמותר לעבור לפני המתפלל. ויש חולקים. ואין ראוי להקל בזה, דסוף סוף מפריע כוונת המתפלל הרואה את העובר לפניו. ובפרט שעל פי הסוד אין לעבור לפני המתפלל אף אם הוא משלשל את הטלית על פניו. [שאר״י ח״ג עמ׳ ל. ילקו״י סי׳ קב הער׳ כד, תפלה א עמ׳ תסד].

כה המסיים תפלתו ביום הכפורים, ומחמת חולשתו רוצה לישב, ואין לו מקום אחר לישב זולת מקום שהוא כנגד המתפלל, המיקל בזה יש לו על מי שיסמוך, שהרי הדבר ניכר שהוא יושב מפני חולשת הצום. והוא הדין בזה בזקן או חולה, אפילו בשאר ימות השנה [שאריית יוסף חלק ג׳ עמוד לא. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, סי׳ קב הערה כה, תפלה כרך א עמו׳ תסו].

סימן קד – שלא להפסיק בתפלה

א אסור להפסיק באמצע תפלת שמונה עשרה לשאלת שלום, ואפילו מלך ישראל שואל בשלומו לא ישיבנו. וכן דרשו חז״ל (ביומא יט:) ודברת בם ולא בתפלה. ופירשו התוספות, כלומר, בם, בקריאת שמע מותר להפסיק בדיבור לשאול מפני היראה ולהשיב מפני הכבוד, אבל לא בתפלה, שאפילו מלך ישראל שואל בשלומו לא ישיבנו. ע״כ. [וכן כתבו תלמידי רבינו יונה בברכות טז.]. ומכל מקום בזמן הזה אין להשיב שלום גם למלך גוי, שהרי אין בסמכותו להרוג מי שלא יענה לו שלום. ואסור גם כן להפסיק באמצע התפלה לענות קדיש וקדושה וברכו. ורק במקום שיש חשש סכנה מותר להפסיק אפילו בדיבור אם יש צורך בכך, שאין לך דבר העומד בפני פקוח נפש. [שאריית יוסף חלק ג׳ עמוד לג. ילקוט יוסף סימן קד הערה א׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמוד תסז].

ב כיון שאסור להפסיק באמצע התפלה אפילו מפני היראה, לפיכך העומד באמצע התפלה ושמע צבור שעונים קדיש או קדושה וברכו, אין לו להפסיק לענות אמן וקדושה וברכו, אלא ישתוק ויכוין למה שאומר השליח צבור, ויחשב כעונה. ואף על פי שלענין איסור הפסק אינו נחשב כעונה, מכל מקום לענין מצות אמירת דבר שבקדושה נחשב כעונה. ומיהו השומע ומכוין לקדושה שאומר השליח צבור, לא יגביה את רגליו כשאומרים קדוש קדוש וכו׳, וברוך כבוד ה׳ ממקומו, כמו שהצבור עושים, מכיון שאינו עונה בעצמו עמהם. ואם השליח צבור שאומר קדושה אינו שליח צבור קבוע הבקי ורגיל להוציא את אחרים ידי חובה, אלא חזן שעמד להתפלל באקראי, שמסתמא אינו מעלה על דעתו לכוין להוציא אחרים ידי חובת קדיש וקדושה, אין לו להפסיק באמצע תפלתו אפילו בשתיקה, אלא ימשיך בתפלה כדרכו. וכן אם השליח צבור אומר קדוש קדוש וכו׳, וברוך כבוד וגו׳, ויהא שמיה רבה מברך, יחד עם הקהל, ואין קולו נשמע לאחרים, לא יפסיק אפילו בשתיקה, אלא ימשיך להתפלל כדרכו, מכיון שאין תועלת בשמיעתו. ויש להנהיג שהשליח צבור יאמר הקדושה בקול רם יותר מהצבור, כדי שהעומד באמצע שמונה עשרה יוכל לשמוע מפי השליח צבור את הקדושה, דתרי קלי לא משתמעי. וגם יכוין להוציא ידי חובה כל מי שעדיין באמצע תפלת שמונה עשרה ושומע קולו ומכוין עליו. ואם אין קולו של השליח צבור גבוה, ימתין עד שכל הצבור יסיים אמירת קדוש קדוש וכו׳, ואז השליח צבור יחזור בקול רם קדוש קדוש וכו׳. והעומד בתפלת שמונה עשרה ושומע קדושה מהצבור, ואינו שומע את קולו של השליח צבור, אינו יוצא ידי חובה כששומע הקדושה מפי אחד המתפללים העומד בסמוך אליו, שהרי לא מכוין להוציאו ידי חובה. [שאר״י ח״ג עמו׳ לג. ילקו״י שם, תשס״ד, עמו׳ תסח].

ג הלומד תורה ושומע קדיש או קדושה יש אומרים שמחוייב לענות, ויש מחלקים בזה בין אם לומד ביחידות לבין אם לומדים ברבים. ויש אומרים שאם הדבר מפריע לו ברצף לימודו, או בריכוז ובהבנה, רשאי להמשיך בלימודו גם אם לומד ביחידות. [שאר״י ח״ג עמו׳ לה. ילקו״י סי׳ קד הערה ג׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמו׳ תעא].

ד העומד בתפלה באמצע ברכת שמע קולנו, ושמע מהצבור שעונים ״יהא שמיה רבה מברך״, אינו רשאי להפסיק לענות עמהם, ואף על פי שרשאי כל אדם לשאול צרכיו באמצע ברכת שומע תפלה, מכל מקום עניית ״יהא שמיה רבה מברך״ אינה מענין שאלת צרכיו, ונחשבת להפסק. ואמנם גם בשאלת צרכיו של האדם צריכה להיות תכלית כוונתו לצורך גבוה, ולא לצורך עצמו בלבד, וכמו שאמרו בסנהדרין (מו.) בזמן שאדם מצטער שכינה מה אומרת, קלני מראשי קלני מזרועי. [ופירש רש״י, קלני, קל איני, כלומר, כשם שאדם שהוא עייף ויגע, אומר כבד עלי ראשי כבד עלי זרועי, כך השכינה מצטערת עם השרוי בצרה]. ולכן המתפלל על צרכי גופו, כגון רפואה שלימה, או פרנסה, יתכוין לצורך עבודת ה׳, וכמו שאמר שלמה בחכמתו: בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך. וראה בלשונו הזהב של הרמב״ם (הלכות דעות פרק ג׳ ופרק ד׳). וכן האריך בזה הגאון רבי חיים מוואלוז׳ין בספר נפש החיים (שער ב׳ פרק יא וי״ב), ובספרו רוח חיים על אבות (פרק ג׳ משנה ב׳), ובשאילתות שבסוף מעשה רב (אות כג). וכן כתב המהרש״א בחידושי אגדות (ברכות סג.). ועוד. ומכל מקום הבקשה והתחנה עצמה שאומר באמצע שומע תפלה, היא על צרכי גופו, אבל אמירת יהא שמיה רבה מברך, שהכל לצורך גבוה, אינה מענין בקשת צרכיו, ולכן אינו רשאי לענות עם הצבור משום הפסק. [שאריית יוסף חלק ג׳ עמוד לו. ילקו״י סימן קד הערה ד׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמוד תעב].

ה מי שנסתפק באמצע התפלה באיזו הלכה השייכת למה שאירע לו בתפלתו, כגון ששכח לומר טל ומטר, או המלך המשפט, וכיוצא בזה, ואינו יודע אם צריך לחזור או לא, ורוצה ללכת ליטול ספר דינים כדי לעיין בו ההלכה ההיא, יש אוסרים לעשות כן משום הפסק, ויש מתירים. והמיקל בזה כשאין לו אפשרות אחרת, יש לו על מה שיסמוך. ומכל מקום אין להתיר להפסיק בדיבור לשאול הדין מתלמיד חכם. [ומכאן תוכחת מגולה לאלה שאינם משננים הלכות תפלה כראוי]. [שארית יוסף חלק ג׳ עמו׳ לו. ילקו״י סי׳ קד הערה ה׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמוד תעג].

ו מי ששהה בתפלת שמונה עשרה שיעור שיכל לגמור את כולה, אפילו בשתיקה בלבד, חוזר לראש התפלה, ואינו רשאי להמשיך בתפלתו. ומחשבים זמן זה מתחלת השמונה עשרה עד סופה, ולא ממקום שנמצא בו. ומשערין במתפלל עצמו. ואם שהה כדי לגמור את כולה וטעה והמשיך בתפלתו ולא חזר לראש, וסיים תפלתו, לא יצא, וצריך לחזור ולהתפלל. ונכון שבכיוצא בזה יעשה תנאי נדבה, ויאמר: ״אם חייב אני לחזור תהיה תפלה זו לחובה, ואם לאו תהיה זו תפלת נדבה״. [וזה דלא כמו שכתבנו במהדורא הקודמת שאין מחזירין אותו]. [שאר״י ח״ג עמו׳ לז. ילקו״י סי׳ קד הערה ו׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמוד תעו].

ז העומד באמצע תפלת שמונה עשרה ולפתע התחיל להרהר בדברי תורה בעומק העיון, בקושיות ותירוצים, וקשה לו להמשיך להתפלל בכוונה, אם יכול להתאמץ ולהסיח דעתו מדברי התורה, ולכוין בתפלתו, יעשה כן, אבל אם אינו יכול לכוין אלא אם כן ישהה מעט כדקה או שתים, ויסיים הרהורו בדברי תורה, יש להקל לו להרהר בדברים ולסדרם אצלו במחשבה, כדי שיוכל להמשיך להתפלל. אך יזהר שלא יעבור זמן שישהה כדי לסיים את כל שמונה עשרה מתחלתה עד סופה. [שאר״י ח״ג עמו׳ מא. ילקו״י סי׳ קד הערה ז׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמוד תפב].

ח המנהג בכל תפוצות ישראל שהשליח צבור ממתין לחכם הקהל עד שיסיים שמונה עשרה. ותלמיד חכם שמאריך בתפלתו, והצבור ממתין לו, אינו רשאי לרמוז לשליח צבור להתחיל לומר החזרה כדי למנוע טורח צבור, אלא אם כן הוא מאריך יותר מדי, ונטרד על ידי שממתינים לו, ואינו יכול לכוין היטב בתפלתו, שאז רשאי לרמוז לשליח צבור שיתחיל להתפלל החזרה, כיון שרמיזה זו היא לצורך הכוונה בתפלה. וכן אם שכח לומר יעלה ויבוא באופן שצריך לחזור מתחלת רצה, וחושש לטורח צבור יותר מדי, רשאי לרמוז לשליח צבור שיתחיל בחזרה. ואם החכם אמר יהיו לרצון הראשון, יכול כבר לפסוע ג׳ פסיעות לאחוריו, ובמקום שכלו הפסיעות יסיים שם אלהי נצור לשוני וכו׳. [שאר״י ח״ג עמו׳ מב. ילקו״י סי׳ קד הערה ח׳, במהדורת תשס״ד תפלה א׳ עמוד תפד].

ט היה מתפלל ובא נחש ונכרך על עקביו, אף על פי שאינו רשאי להפסיק בדיבור, מכל מקום רשאי להסיר את הנחש מעל עקביו, אף אם יצטרך לעקור ממקומו בשביל זה. אבל בעקרב פוסק לפי שהוא מועד יותר להזיק. וגם נחש אם רואה שהוא כעוס ומוכן להזיק, פוסק. ובזמן הזה שאין אנו בקיאים מה נקרא נחש ארסי, הדין כן בכל נחש, ואם יש צורך שיפסיק בדיבור, גם זה מותר בזמנינו, כל שיש ספק אם הוא נחש ארסי. [שאר״י ח״ג עמו׳ מג. ילקו״י סי׳ קד הערה ט׳, תשס״ד תפלה א עמו׳ תפח].

יא והוא הדין בתינוק או ילד המפריעים לכוונת המתפלל, ואין הרמיזה מועילה להם לשתוק, ואינו יכול להתרחק מהם, מותר לגשת אליהם ולהשתיקם, באין אומר ודברים. וטוב למנות אנשים מיוחדים שישגיחו על השקט בבית הכנסת. [שאר״י ח״ג עמו׳ מד. ילקו״י סי׳ קד הע׳ יא, תשס״ד תפלה א עמוד תצ].

יב ילד קטן המבקש מאביו או מאדם גדול הנמצא באמצע תפלת שמונה עשרה שיראה לו היכן להתפלל, והילד חוזר ושואל ומטרידו בכוונתו, רשאי לפתוח לו הסידור ולהראות לו מה להתפלל, כדי שיוכל להמשיך לכוין בתפלת שמונה עשרה, ומכל מקום לכתחלה ראוי להראות לקטן מה להתפלל בטרם יתחיל להתפלל שמונה עשרה. [שאר״י ח״ג עמוד מד. ילקו״י סימ׳ קד הערה יב, תפלה א עמוד תצ].

סימן קה – דין המתפלל ב׳ תפלות

א המתפלל שתי תפלות בזו אחר זו, צריך להמתין בין זו לזו כדי הילוך ד׳ אמות, כדי שתהיה דעתו מיושבת עליו להתפלל בלשון תחינה. [ילקו״י סימן קה הערה א׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמוד תצ].

ב הטועה בתפלתו באופן שצריך לחזור ולהתפלל, לא יחזור מיד, אלא אחר שעקר רגליו ואמר עושה שלום, ויהי רצון מלפניך וכו׳, ימתין קצת שיעור הילוך ד׳ אמות, ואחר כך יחזור למקומו ויחזור להתפלל. ואפילו אינו רוצה לחזור למקומו להתפלל שם, אלא בדעתו להתפלל במקום שכלו ג׳ הפסיעות, אפילו הכי ימתין כדי הילוך ד׳ אמות. [ילקו״י סי׳ קה הערה ב׳, תשס״ד תפלה א עמו׳ תצא].

סימן קו – דין מי הם החייבים בתפלה

א כתב הרמב״ם (פ״א מהלכות תפלה ה״א): מצות עשה להתפלל בכל יום וכו׳, ואין מנין התפלות מן התורה, ואין לתפלה זמן קבוע מן התורה, ״לפיכך נשים ועבדים חייבים בתפלה, לפי שהיא מצות עשה שלא הזמן גרמא״. ע״כ. ומכל מקום אין הנשים חייבות מן הדין להתפלל שלש תפלות, אלא

חייבות רק בתפלה אחת בכל יום. ומה טוב שיתפללו תפלת שחרית, שאחר שיברכו ברכות השחר, [חוץ מברכת שעשני כרצונו, שיאמרוה בלי שם ומלכות], וברכות התורה, יאמרו פסוק ראשון של קריאת שמע, כדי לקבל עליהן עול מלכות שמים, ולאחר מכן יתפללו תפלת שמונה עשרה. ואם היו עסוקות וטרודות בבוקר בצרכי הבית עד שעבר זמן תפלת שחרית, יתפללו תפלת שמונה עשרה במנחה, או בערבית. ואם ירצו הנשים להתפלל בכל יום שלש תפלות, ערבית שחרית ומנחה, כענין שנאמר (תהלים נה, יח) ערב ובוקר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי, תבוא עליהן ברכה, ואין בזה חשש ברכה שאינה צריכה, הואיל ותפלה בקשת רחמים היא. ועל כגון זה אמרו (בברכות כא.): והלואי שיתפלל אדם כל היום כולו. [שאר״י ח״ג עמו׳ מה. ילקו״י סי׳ קו הערה א׳, שם, עמו׳ תצב].

ב רוב הנשים האשכנזיות מתפללות רק שחרית ומנחה, שלא קיבלו עליהן להתפלל ערבית. [שאריית יוסף חלק ג׳ עמו׳ מז. ילקו״י סי׳ קו הערה ב׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תצח].

ג מאחר ונשים חייבות בתפלה, לכן התקינו בכל בית כנסת יציע מיוחד לנשים [עזרת נשים], ואמנם אין הנשים חייבות בתפלה בצבור, שהרי אינן מצטרפות למנין, מכל מקום יש להן שכר על מה שעונות אמן אחר השליח צבור, או אחר האומר קדיש, ושומעות קריאת התורה. ואמנם אם הליכתה לבית הכנסת גורמת שלא תוכל לדאוג לצרכי בעלה והילדים, עדיף שתתפלל בביתה, ולא תלך לבית הכנסת, אחר שהיא מחוייבת לבשל ולכבס ולדאוג לצרכי בעלה וילדיה, ואילו בתפלה בצבור אינה מחוייבת כלל. [זולת בפרשת זכור שנכון מאד שהנשים תלכנה לבית הכנסת לשמוע קריאת הפרשה]. [שאר״י ח״ג עמו׳ מו. ילקו״י סי׳ קו הערה ג׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תק].

ד נשים פטורות מתפלת המוספין של ראשי חדשים שבתות וימים טובים, לפי שתפלת מוסף אינה בקשת רחמים, אלא באה במקום קרבן מוסף, וכמו שנאמר ונשלמה פרים שפתינו. (תוס׳ ברכות כו.). והרי היא ככל מצות עשה שהזמן גרמא שהנשים פטורות. ומכל מקום טוב שישמעו התפלה מפי שליח צבור. ומכל מקום אם מתפללות מוסף, אין למחות בידן, שיש להן על מה שיסמוכו. ויש מי שאומר שעל כל פנים חייבות להתפלל מוסף של ראש השנה ויום הכפורים, משום דרחמי נינהו, וכן חייבות בתפלת נעילה של יום הכפורים, שמרבים בה בבקשת רחמים ותחנונים. [שאר״י ח״ג עמו׳ נ׳. ילקו״י סי׳ קו הערה ד׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמוד תקא].

ה אשה שהתפללה שחרית בראש חודש, ואמרה ״יעלה ויבא״, ואחר כך בתפלת המנחה שכחה לומר ״יעלה ויבא״, אף על פי שלא היתה חייבת מן הדין להתפלל מנחה, מכל מקום כיון שקיבלה עליה עתה להתפלל, והביאה עצמה לידי חיוב התפלה של מנחה, חייבת להתפלל כתיקון חכמים, ולכן כשטעתה ולא הזכירה של ראש חודש, דינה כדין איש שטעה בתפלתו, ואם נזכרה באמצע מודים או שים שלום, או אפילו באמצע אלהי נצור, צריכה לחזור לברכת רצה ולומר יעלה ויבא. ואם סיימה תפלתה חוזרת לראש התפלה. ומכל מקום על הצד היותר טוב, נכון שתאמר קודם שתחזור ותתפלל: ״אם אני חייבת לחזור ולהתפלל, הריני מתפללת לשם חובה, ואם לאו תהיה תפלה זו לנדבה״. והוא הדין לאשה ששכחה להזכיר או לשאול טל ומטר, או שאמרה בעשרת ימי תשובה ״האל הקדוש״ במקום ״המלך הקדוש״, או ״מלך אוהב צדקה ומשפט״ במקום ״המלך המשפט״, דינה ממש כדין איש שטעה בתפלתו, וצריכה לחזור בהתאם למפורש בשלחן ערוך. [שאר״י ח״ג עמו׳ נב. ילקו״י סי׳ קו הערה ה׳ במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תקה].

המשך סימן קו – חינוך קטנים להתפלל

ו קטן שהגיע לחינוך, חייב אביו לחנכו להתפלל ערבית שחרית ומנחה. ואף על פי שתפלת ערבית רשות, מכל מקום בזמן הזה נקבעה חובה בכל ישראל, וגם לא אמרו שהיא רשות לגמרי אלא לבטלה מפני מצוה עוברת. [תוספות ברכות כו.]. ומותר לתת לקטן לאכול אף קודם שחרית. [שאר״י חלק ג׳ עמוד נג. ילקו״י סי׳ קו הערה ה/ב, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמוד תקח].

ז מצוה להביא ילדים קטנים שהגיעו לחינוך לבית הכנסת, להתפלל עם הצבור, ולזרזם להקשיב ולענות דברים שבקדושה ואמן, ולחנכם לעמוד באימה וביראה, ולהזהר בקדושת המקום כראוי. והוא הדין לבנות שהגיעו לחינוך שנכון לחנכן ולהביאן לעזרת נשים, ולהתפלל. [תנא דבי אליהו]. ובפרט לענין מקרא מגילה דמנהג טוב להביא את הילדים לבית הכנסת לשמוע מקרא מגילה. ומיהו כל זה בקטנים שאינם מבלבלים את תפלת הצבור, אבל אם הם קטנים ביותר המפריעים לצבור להתפלל, אין להביאם לבית הכנסת. ועדיף להתפלל יחיד, מאשר להביא עמו ילדים קטנים לבית הכנסת, שיפריעו לצבור להתרכז בתפלתם. [שאר״י ח״ג עמוד נד. ילקו״י סימן קו הערה ו׳, שם, עמוד תקט].

ח לפיכך בבתי ספר שיש להם מנין מהתלמידים שבכתות הגבוהות שהגיעו למצות, ומתפללים במנין, כדאי ונכון שישתפו עמהם גם מהתלמידים שלא הגיעו למצות, כדי לענות עמהם דברים שבקדושה, ואמנים של חזרת השליח צבור. אבל אם אין מנין של גדולים שהגיעו למצות, אין להרשות לקטנים, אף על פי שהגיעו לחינוך, לעשות מנין לעצמם לומר חזרה ודברים שבקדושה, או לקרות בתורה בברכותיה, שכל דבר שבקדושה צריך להיות במנין של אנשים גדולים. [שאריית יוסף ח״ג עמו׳ נה. ילקו״י סי׳ קו הערה ז׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמוד תקי].

ט נכון לחנך את הקטנים להתפלל כל סדר התפלה, כולל ברכות השחר וברכות התורה, פרשת העקידה, הקרבנות, פסוקי דזמרה וכו׳. ועל האב לשים לב על הבן שלא ידלג בתפלה, כי חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה. [שאר״י ח״ג עמו׳ נה. ילקו״י סי׳ קו הערה ט׳, תפלה כרך א עמו׳ תקיב].

י קטן שהגיע לחינוך שלשונו כבדה, ומתפלל לאט מאד, אין לחנכו להתפלל תפלה קצרה, או לברך ברכת המזון קצרה, אלא יש לחנכו להתפלל לכל הפחות קריאת שמע ושמונה עשרה, עד שיתרגל ויוכל להתפלל כל התפלה כולה. [שאר״י ח״ג עמו׳ נה. ילקו״י סי׳ קו הערה ט׳, תשס״ד, תפלה א עמו׳ תקיג].

יא מצות חינוך היא גם במצוות דרבנן, ולכן על האב לחנך את בנו לומר ההלל במועדים ובראשי חודשים, ולהתפלל מוסף ונעילה. [שאר״י ח״ג עמוד נו. ילקו״י סי׳ קו הערה י׳, במהדורת תשס״ד תפלה א׳ עמוד תקיג].

יב צריך אדם לחנך את בנותיו שתתפללנה בכל יום תפלה אחת, ונכון שתהיה זו תפלת שחרית עם ברכות השחר וברכות התורה. [ראה לעיל סעיף ג׳]. וכבר ביארנו לעיל [הלכות ברכות קריאת שמע סימן נ״ט] שאין לנשים לברך ברכות קריאת שמע, ולכן על האב לחנך את בנותיו שלא תברכנה ברכות פסוקי דזמרה וברכות קריאת שמע של בוקר וערב, אלא תאמרנה קריאת שמע ותפלת העמידה בלבד. ואם תרצנה תאמרנה ברוך שאמר וישתבח וברכות ק״ש בלי שם ומלכות. [שארית יוסף חלק ג׳ עמוד נח. ילקו״י סי׳ קו הערה יא, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמוד תקטו].

יג ראוי לכל מלמדי תינוקות של בית רבן, ללמד את ילדי ישראל שירגילו את לשונם במבטא נכון ומדוקדק, שלא ימצא בפיהם שום שגיאה, שאם לא ילמדו אותם בקטנותם, שבשתא כיון דעל על. [שארית יוסף ח״ג עמוד נח. ילקו״י סי׳ קו הערה יב, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמוד תקטז].

יד כבר נתבאר שמותר לתת לקטן לאכול עוגה וכדו׳ אף קודם תפלת שחרית, בין בשבת בין בחול. [שארית יוסף חלק ג׳ עמו׳ נט. ילקו״י סי׳ קו הערה יג, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמוד תקטז].

טו קטן שהגיע לחינוך, ומתפלל שחרית בבית הספר, או עם אביו, ואמר לאביו שהתפלל גם מנחה, נאמן, ואין צריך לחייבו להתפלל שנית, ואדרבה חומרא הבאה לידי קולא היא, שמרגילו לזלזל באיסור ברכה שאינה צריכה. אלא אם כן היה הנער חשוד בעיניו שאינו דובר אמת. [שארית יוסף חלק ג׳ עמו׳ נט. ילקו״י סי׳ קו הערה יד, במהדורת תשס״ד תפלה א עמו׳ תקטז].

טז קטן שהגיע לחינוך שלא התפלל תפלה אחת, טוב ונכון לחנכו להתפלל תשלומין. [שארית יוסף חלק ג׳ עמוד נט. ילקוט יוסף סימן קו הערה טו, במהדורת תשס״ד תפלה א עמוד תקכא].

יז נער בין י״ג שנה ויום אחד שאין ידוע אם הביא ב׳ שערות, מעיקר הדין יכול להוציא ידי חובה את הגדול ידי חובת התפלה, שיש לנו חזקה שמסתמא הביא ב׳ שערות. ולכן חולה או זקן שאינו יכול להתפלל תפלת שמונה עשרה בעצמו, רשאי לשמוע את התפלה מהנער הנ״ל ולצאת ידי חובת התפלה. שיש לסמוך על חזקה שהביא ב׳ שערות. [ילקו״י סי׳ קו הערה טז, תשס״ד, תפלה א׳ עמו׳ תקכג].

סימן קז – המסופק אם התפלל ודין תפלת נדבה

א מי שנסתפק אם התפלל או לא התפלל, צריך לחזור ולהתפלל מספק, בתנאי של נדבה, שיאמר, אם לא התפללתי הריני מתפלל לחובתי, ואם התפללתי כבר תהיה תפלה זו לנדבתי. ואינו צריך לחדש דבר בתפלתו. ודין זה נוהג גם במי שנסתפק אם התפלל תפלת ערבית, שאף על פי שתפלת ערבית רשות, מכל מקום כבר קבעוה חובה לכל ישראל. אבל בשבת ויום טוב שאין בהם תפלת נדבה, לא יחזור להתפלל מספק, מפני שאינו יכול להתנות בתנאי של נדבה. [שארית יוסף ח״ג עמוד סא. ילקו״י סי׳ קז הערה א׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תקכה].

ב מי שנסתפק בתפלת שחרית או במנחה ביום ראש חודש, אם הזכיר יעלה ויבא, או לא, צריך שיחזור ויתפלל כדין. ואם סיים תפלתו ואחר כך נסתפק אם אמר יעלה ויבא או לא, נכון לחוש לסברת החולקים, וכשיחזור להתפלל יאמר תנאי של נדבה. ואם אירע דבר זה בשבת, גם כן צריך לחזור ולהתפלל כפי עיקר הדין, ויחשוב בלבו תנאי של נדבה. [ומה שחושב על נדבה בשבת, אין בכך כלום, כיון שדעת הרי״ף והרמ״ע מפאנו שמותר להתפלל נדבה בשבת]. [שאר״י ח״ג עמו׳ סא. ילקוט יוסף סימן קז הערה ב׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמוד תקכח].

ג אם נסתפק בימות החמה אם הזכיר מוריד הגשם או מוריד הטל, או אם שאל טל ומטר בימות הגשמים, או לא, באופן שעדיין לא ברור אם הורגלה לשונו לומר כהוגן או לא, [תוך ל׳ יום מפסח], יחזור ויתפלל בתורת תנאי של נדבה. [שאר״י ח״ג עמו׳ סב. ילקו״י סימן קז הערה ג׳, עמוד תקכט].

ד מי שמרגיש בעצמו שבתוך שלשים יום הורגל לומר כהלכה ״מוריד הטל״, או להיפך שאחר שלשים יום גם כן מרגיש בעצמו שעדיין לא רגל על לשונו לומר כהלכה, ובגמר התפלה נסתפק אם אמר מוריד הטל או משיב הרוח ומוריד הגשם, יש לו לחזור ולהתפלל בתורת תנאי של נדבה. ובשבת בכהאי גוונא לא יחזור להתפלל בנדבה. [שאר״י ח״ג עמו׳ סב. ילקו״י סי׳ קז הע׳ ד׳, תפלה א׳ עמוד תקל].

ה אם טעה בתפלתו ונסתפק בדבר שיש בו מחלוקת הפוסקים אם יצא ידי חובת תפלה או לא, ולא הוכרע הענין בהלכה, יחזור ויתפלל בתורת תנאי של נדבה, ואם אירע בשבת לא יחזור להתפלל, מפני שאין תפלת נדבה בשבת. ובדבר שדעת מרן השלחן ערוך לחזור ולהתפלל, אף שמצינו לכמה פוסקים שחולקים על זה, מכל מקום יכול לחזור להתפלל גם בשבת בתנאי של נדבה, שיש כאן ספק ספיקא, שמא הלכה כמאן דאמר שמותר להתפלל תפלת נדבה בשבת, בצירוף דעת מרן. [וכגון אדם הרגיל לכוין תמיד בברכת אבות, ויקר מקרהו שלא כיון בברכת אבות בתפלות שבת, שדעת מרן שצריך לחזור ולהתפלל ולכוין באבות, אף על פי שיש חולקים, מכל מקום בתנאי של נדבה מהני לחזור אפילו בשבת, וכנזכר]. [שאר״י ח״ג עמו׳ סג. ילקו״י סי׳ קז הערה ה׳, שם, עמוד תקלא].

ו מי שנסתפק אם התפלל שחרית, או אם טעה בתפלתו ונסתפק אם יצא ידי חובת תפלת שחרית, ובינתים עבר זמן התפלה, כשמתפלל מנחה יוכל להתפלל תשלומין של התפלה שנסתפק בה, בתורת תנאי של נדבה. וטוב שיחדש בה דבר. [שאר״י ח״ג עמו׳ סג. ילקו״י סי׳ קז הע׳ ו׳, שם תפלה א׳ עמו׳ תקלא].

ז מי שהיה עומד בתפלה, ונזכר באמצע תפלתו שכבר התפלל אותה תפלה, יפסיק אפילו באמצע הברכה. (ויאמר אחר כך ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד), ולא יועיל שיסיים תפלתו בתורת נדבה ויחדש בה דבר, שמכיון שהתחיל בתפלה על דעת תפלת חובה, אין להתפלל תפלה אחת שמקצתה חובה ומקצתה נדבה. אבל אם היה מתפלל ערבית, ונזכר באמצע תפלתו שכבר התפלל, יסיים תפלתו על דעת נדבה, ויחדש בה דבר, שהואיל ועיקר תפלת ערבית רשות, יכול לסיימה על דעת נדבה. [שאר״י ח״ג עמו׳ סג. ילקו״י סי׳ קז הערה ד׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמוד תקלב].

ח שליח צבור שנזכר באמצע החזרה שכבר התפלל, ישלים תפלתו, ולא יפסיק. [שאריית יוסף חלק ג׳ עמוד סד. ילקוט יוסף סימן קז הערה ח׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמוד תקלה].

שליח צבור שטעה

א שליח צבור שטעה בתפלת שחרית של ראש חודש ולא הזכיר יעלה ויבא, או שלא שאל טל ומטר בימות הגשמים, ונזכר כשסיים תפלתו, לא יחזור להתפלל בלחש, מפני טורח צבור. שהרי יצטרכו להמתין לו עד שיסיים התפלה השניה שלו, אלא יסמוך על תפלת החזרה שמזכיר בה ראש חודש, ושואל בה טל ומטר בימות הגשמים, ואם שכח לומר יעלה ויבא בערבית של חול המועד, חוזר, שהרי אין לו חזרה שיוכל לסמוך עליה. אך יכול לחזור אחר שיאמר הקדיש ואחר עלינו לשבח, כדי שלא לגרום לטורח צבור. ובליל שבת השליח צבור יוכל לסמוך על ברכה מעין שבע. ואם אינו שליח צבור, יאמר לשליח צבור שיכוין עליו להוציאו ידי חובת הברכה, ויענה אמן אחר ברכתו ויצא ידי חובה. [ילקו״י תפלה כרך א׳ מהדורת תשס״ד עמוד תקלו].

ב שליח צבור שטעה בתפלת החזרה של שחרית ושכח לומר יעלה ויבא בראש חודש או בחול המועד, והשלים תפלתו, אין מחזירין אותו מפני טורח הצבור. שהרי תפלת המוספין לפניו ומזכיר בה ראש חודש. אבל אם נזכר שלא אמר יעלה ויבא אחר שחתם המחזיר שכינתו לציון, יאמר שם יעלה ויבא, ואם התחיל בתיבת מודים ונזכר שלא אמר יעלה ויבא, או שהמשיך בברכות שלאחר מכן, וקודם שהשלים תפלתו נזכר שלא אמר יעלה ויבא, חוזר לרצה, ואין בזה טורח צבור. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, עמוד תקלז].

ג שליח צבור שטעה בתפלת הלחש שלו באופן שהיה חייב לחזור ולהתפלל, כגון שלא שאל טל ומטר בימות הגשמים, או שלא הזכיר יעלה ויבא בראש חודש, וסיים תפלתו, ולא נזכר שטעה עד שהגיע בתפלת החזרה למקום שטעה בו, ונתן בדעתו לצאת ידי חובת התפלה, יצא ידי חובתו, ואין צריך לחזור ולהתפלל. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, תפלה כרך א׳ עמוד תקלז].

ד כבר נתבאר לעיל [בהלכות שליח צבור] דשליח ציבור שטעה בתענית צבור ולא אמר ״עננו״ בין ברכת גואל ישראל לברכת רפאנו, וסיים ברכת רפאנו, לא יחזור לומר עננו, ואם חזר ברכה לבטלה היא. אלא יאמר עננו בלי חתימה באמצע שומע תפלה, כדין יחיד. אבל אם נזכר באמצע ברכת רפאנו אף על פי שהזכיר את השם בתחלת הברכה, שאמר ״רפאנו ה׳ ונרפא״, רשאי לחזור, ואין בזה חשש משום הזכרת השם לבטלה, כיון שהוא דרך בקשה ותחנונים. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, תפלה כרך א׳ סימן קז הערה ט׳, עמוד תקמז].

ה שליח צבור שהתפלל במוצאי שבת ונזכר בסיום תפלתו ששכח לשאול טל ומטר, כדי שלא יהיה טורח צבור רשאי להמשיך בתפלתו ולהבדיל על הכוס, ואחר כך יתפלל שנית כדי לשאול טל ומטר. וכן שליח צבור שלא התפלל מנחה, לא יתפלל תשלומין בערבית מיד משום טורח ציבור, אלא יתפלל תפלת התשלומין רק אחר ברכו. ובלאו הכי גם שאר בני אדם דצריכים להמתין עד ברכו, אם לא שיודעים שיגמרו את תפלת התשלומין קודם הקדישים. וכן מי שנזכר שלא התפלל אחר שאמר עלינו לשבח, יתפלל תשלומין. [ילקו״י סי׳ קח הער׳ טז. במהדורת תשס״ד תפלה א עמ׳ תקצא].

ו שליח צבור שנאנס ולא התפלל ערבית, למחרת יתפלל שחרית ויכוין בחזרה שאומר בקול רם לצאת ידי חובת תשלומין של ערבית, ודיו, ואין צורך שיתפלל שלש תפלות. ואף על פי שאומר בחזרה קדושה וברכת כהנים שאינם שייכים לערבית, מכל מקום אין זה נחשב להפסק בתפלת התשלומין, מאחר שהוא מענין תפלת היום. [ילקו״י סי׳ קח הערה ו. במהדורת תשס״ד תפלה א׳ עמו׳ תקעג].

סימן קז – דין הטועה בתפלתו

א מי שטעה בתפלתו בדבר שאינו חוזר עליו, כגון ששכח הבדלה בחונן הדעת, או יעלה ויבא בליל ראש חדש, או על הנסים בחנוכה ופורים, וכיוצא באלה, וסיים תפלתו, אינו רשאי לחזור ולהתפלל בתורת נדבה, אלא אם כן הוא מכיר בעצמו שהוא זהיר וזריז ואמיד בדעתו שיוכל לכוין בתפלת הנדבה מתחלה ועד סוף, ובזמן הזה לא ימצא איש אשר רוח בו לכוין כל כך בתפלה אפילו אחד מאלף. לפיכך שב ואל תעשה עדיף, ולא יחזור להתפלל אפילו בתורת נדבה. [שאריית יוסף חלק ג׳ עמוד סד. ילקו״י סי׳ קז הערה א׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמוד תקלט].

ב מי שטעה בתפלתו בדבר שאינו חוזר עליו, כנ״ל, ולאחר שסיים תפלתו, סבר בטעות שצריך לחזור ולהתפלל, ובאמצע תפלתו השניה נזכר שההלכה היא שאינו צריך לחזור ולהתפלל, צריך להפסיק מיד, ואפילו באמצע הברכה. (ויאמר ״ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד״), ואינו רשאי להמשיך בתפלתו השניה על דעת נדבה, כי אי אפשר לתפלה שתהיה חציה חובה וחציה נדבה, ואם היתה תפלת ערבית, רשאי להמשיך בתפלה, ויתן דעתו שזו תפלת נדבה, ויחדש בה דבר בשומע תפלה. [שאר״י ח״ג עמו׳ סה. ילקו״י סי׳ קז הערה ב׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמוד תקלט].

ג מי שהתנמנם באמצע תפלתו, או שהתבלבל, ונסתפק באיזו ברכה הוא עומד, צריך לחזור ולהתפלל החל מאחרי אותה ברכה שברור לו שאמרה, וממשיך על הסדר משם והלאה. ואין אומרים בזה ספק ברכות להקל. [שאר״י ח״ג עמו׳ סה. ילקו״י סי׳ קז הערה ג׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמ׳ תקמ].

ד מי שהיה עומד בתפלה, ומצא עצמו אומר ״במהרה בימינו״, ונסתפק אם הוא עומד בסוף ברכת המינים, שאומרים בה: ותכלם ותכניעם במהרה בימינו, ואז יהיה עליו לחתום: ברוך אתה ה׳ שובר אויבים ומכניע זדים, או שמא הוא עומד בסוף ברכת תשכון בתוך ירושלים, שאומרים בה: ובנה אותה בנין עולם במהרה בימינו, ואז יצטרך לחתום: ברוך אתה ה׳ בונה ירושלים, יחזור לברכת המינים ויחתום בה שובר אויבים ומכניע זדים, וימשיך משם והלאה על הסדר, שאין לומר ״ספק ברכות להקל״ בתפלה. [שאר״י ח״ג עמו׳ סה. ילקו״י סי׳ קז הערה ד׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תקמב].

ה והוא הדין במי שהיה עומד בתפלה בעשרת ימי תשובה, וכשאמר ״ברוך אתה ה׳ המלך״, נסתפק אם הוא צריך לסיים המלך הקדוש, או המלך המשפט, יחתום המלך הקדוש, ויסיים משם והלאה על הסדר. [שאר״י ח״ג עמו׳ סו. ילקו״י סי׳ קז הערה ה׳, במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תקמב].

ו מי שהיה מתפלל בחנוכה, ואמר ואתה ברחמיך הרבים, ונסתפק אם הוא עומד בתפלתו לפני מודים, ואתה ברחמיך הרבים תחפוץ בנו ותרצנו, או הוא עומד באמצע על הנסים, ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם, צריך להמשיך תחפוץ בנו ותרצנו וכו׳. ואם טעה בברכת מודים בסופה וסיים בא״י מגן אברהם, והמשיך באתה גבור, ונזכר באמצע ותוך כדי דיבור סיים הטוב שמך וכו׳, לא עשה כלום, וחייב לחזור למודים. [שאר״י ח״ג עמו׳ סו. ילקו״י סי׳ קז הערה ו׳, תפלה א׳ עמו׳ תקמג].

ז מי שדילג בטעות ברכה אחת מהברכות האמצעיות שבתפלה, ונזכר באמצע התפלה, לאחר כמה ברכות, אינו יכול להמשיך בתפלתו, ולכלול את הברכה שדילג בשומע תפלה, כדין מי שלא שאל טל ומטר בברכת השנים, שיכול לשאול טל ומטר בשומע תפלה, ששם הרי בירך ברכת השנים וחתם בה, ורק החסיר שאלת טל ומטר, לפיכך יכול להשלימה בשומע תפלה. אבל אם דילג ברכה שלימה אין לו תקנה לאומרה בשומע תפלה, אלא חייב לחזור לאותה ברכה שדילג ולהמשיך משם והלאה על הסדר. [שאר״י ח״ג עמ׳ סו. ילקו״י סי׳ קז הע׳ ז׳ במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמ׳ תקמד].

ח הטועה בתפלתו בעשרת ימי תשובה ואמר: ״מלך אוהב צדקה ומשפט״, במקום ״המלך המשפט״, אם נזכר תוך כדי דיבור, דהיינו שיעור שלש תיבות ״שלום עליך רבי״, יסיים מיד ״המלך המשפט״. ואם נזכר אחר שיעור כדי דיבור, יחזור לברכת השיבה, וימשיך משם והלאה על הסדר. ואפילו אם נזכר בברכות שלאחר מכן, ואפילו בברכת ״שים שלום״, או ב״אלהי נצור״, יחזור לברכת ״השיבה״ וימשיך משם והלאה על הסדר. ואם לא נזכר עד שאמר פסוק יהיו לרצון אמרי פי, האחרון, אף על פי שלא עקר רגליו, יחזור לראש התפלה. ונכון שיתנה ויאמר אם אני חייב לחזור ולהתפלל הריני חוזר ומתפלל לחובתי, ואם לאו תהיה לנדבתי. [שאריית יוסף חלק ג׳ עמוד סו. ילקוט יוסף סימן קז הערה ח. במהדורת תשס״ד תפלה א עמוד תקמד].

ט מי שאין בידו סידור תפלה, ויודע בעל פה מקצת מתפלת ״שמונה עשרה״, אסור לו להתפלל כלל, שאם ידלג ברכה אחת או יותר, הרי הוא מברך ברכות לבטלה. ולא יצא ידי חובת תפלה. וכל שכן שאם אינו יודע אלא ברכה אחת או יותר, שאסור לו להתפלל את הברכות שיודע, שכל שמונה עשרה הברכות של העמידה מחוברות אשה אל אחותה, וקשורות זו בזו, וצריך לומר את כולן על הסדר. [שאר״י ח״ג עמוד סז. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך א׳ סימן קז הערה י׳, עמוד תקמח].

י יחיד שטעה בתפלת שחרית ביום ראש חודש ולא אמר יעלה ויבא וסיים תפלת שמונה עשרה, אם נזכר מיד חוזר ומתפלל שמונה עשרה כדי להזכיר מעין המאורע, ואם לא נזכר עד לאחר שהתפלל מוסף של ראש חודש, יש אומרים שהואיל והזכיר ראש חודש במוסף אינו צריך לחזור להתפלל **שחרית**, [שכן הלכה רווחת (בברכות ל: ובטור ובשלחן ערוך סימן קכו סעיף ג) ששליח צבור שטעה בתפלת החזרה של ראש חודש בשחרית, ולא הזכיר ראש חודש, וסיים תפלתו, אינו צריך לחזור ולהתפלל תפלת החזרה של שחרית, ויסמוך על תפלת המוספין שלפניו שהוא מזכיר בה ראש חודש, ודין היחיד בדיעבד שכבר התפלל מוסף אינו גרוע יותר מתפלת שליח צבור לכתחלה שסומך על תפלת מוסף שלפניו]. ויש אומרים שלא הקילו חכמים בתפלת חזרת השליח צבור אלא משום טורח צבור, שיצטרכו להמתין לתפלת

החזרה מתחלה ועד סוף, אבל יחיד אפילו כבר התפלל מוסף חייב לחזור ולהתפלל שחרית עם הזכרת יעלה ויבא. והלכה כסברא אחרונה שחוזר ומתפלל שחרית בהזכרת מעין המאורע. ואם לא נזכר עד שעבר זמן תפלת שחרית, יתפלל מנחה שתים של ראש חודש, הראשונה מנחה והשניה תשלומין לתפלת שחרית. [שאר״י ח״ג עמוד סח. ילקוט יוסף סימן קז הערה ח. במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמוד תקמט].

יא כל האמור בסעיף הנ״ל, אין הבדל בין התפלל ביחידות לבין אם מתפלל בצבור, כל שלא הזכיר יעלה ויבוא חוזר ומתפלל. [שאר״י ח״ג עמו׳ סט. ילקו״י סי׳ קז הערה יא. במהדורת תשס״ד תפלה א עמו׳ תקמט].

יב אם עדיין לא עבר זמן תפלת שחרית, וחוזר להתפלל אותה אחר תפלת מוסף, טוב ונכון לחזור ולהניח תפלין בברכה קודם שיתפלל שחרית, שמצוה להתפלל עם התפלין, שזוהי קבלת עול מלכות שמים שלימה. אבל אם עבר זמן תפלת שחרית, ונזכר בזמן תפלת מנחה, ומתפלל תשלומין, כנזכר לעיל, אין צריך לחזור ולהניח תפלין. [שארית יוסף חלק ג׳ עמוד סט. ילקוט יוסף על הלכות תפלה, סי׳ קז הערה יב. במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תקנ].

יג מי שהתפלל שחרית ביחיד, בראש חודש, ולא נזכר שאותו היום ראש חודש הוא, וסמוך למנחה נודע לו שהוא ראש חודש, יתפלל מנחה, ואחריה מוסף, שתדיר ואינו תדיר תדיר קודם, ולאחר מכן תשלומי שחרית ראש חודש. כי המוסף ביחס לתפלת תשלומין נחשב לתדיר יותר. ואחר התשלומין יקרא את ההלל בדילוג כנהוג. [שאר״י חלק ג׳ עמו׳ ע׳. ילקוט יוסף סי׳ קז הערה יג. עמוד תקנא].

יד מי שלא התפלל מוסף ונזכר סמוך לצאת הכוכבים, ויש לו פנאי או מנחה או מוסף, יש לו להעדיף להתפלל מנחה, ותפלת המוספין תדחה. [שאר״י חלק ג׳ עמוד ע׳. ילקו״י סימן קז הערה יד. עמוד תקנא].

טו יחיד שהתפלל עם הצבור, ושכח להזכיר ראש חודש בתפלתו, או שלא שאל טל ומטר בימות הגשמים, ונזכר לאחר שסיים תפלתו, אם קשה לו לחזור ולהתפלל בעצמו, יכוין היטב לתפלת החזרה של השליח צבור, ויאמר עמו סדר קדושה, ולא יענה ״ברוך הוא וברוך שמו״, ולא יאמר ״מודים דרבנן״ עם הצבור, אלא יקשיב וישמע ״מודים״ מפי השליח צבור, ויוצא בזה ידי חובת התפלה, מדין ״שומע כעונה״. ובלבד שיהיה שליח צבור הגון שבקי ויודע לכוין להוציא את האחרים ידי חובה. וגם מבטא היטב את כל התיבות והאותיות שבתפלה כדת וכדין. ואם יש שם כהנים שנושאים כפיהם לברך את ישראל, יכוין לברכתם ויענה אחריהם אמן. ובסיום התפלה יפסע ג׳ פסיעות לאחוריו, ויאמר עושה שלום במרומיו וכו׳. ומכל מקום לכתחלה יותר טוב ונכון מאד שהוא בעצמו יחזור להתפלל עם השליח צבור ויזכיר יעלה ויבוא או ישאל טל ומטר. ורק אם קשה לו להתפלל בעצמו, ובפרט כשיש לו ספק בדבר אם הזכיר יעלה ויבוא או לא, יוכל לסמוך על שמיעתו מהשליח צבור. [שאר״י ח״ג עמו׳ עא. ילקו״י סי׳ קז הערה טז. במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תקנו].

טז מי שטעה בערבית ליל ראש חודש, ולא הזכיר ״יעלה ויבא״, ונזכר לאחר שהזכיר ״ברוך אתה ה״׳ (שבסוף רצה), אינו רשאי לסיים: ״למדני חוקיך״, כדי לחזור ולומר יעלה ויבא, אלא יסיים ״המחזיר שכינתו לציון״. וגם אינו רשאי לומר ״יעלה ויבא״ אפילו בלא חתימה, בין המחזיר שכינתו לציון, למודים, משום דהוי הפסק, אלא יסיים כל תפלתו ללא הזכרת יעלה ויבא. ומיהו רשאי להזכיר יעלה ויבא בלא חתימה בסיום אלהי נצור, דרך בקשת רחמים. [והטעם שאין מחזירים אותו בתפלת ערבית של ראש חודש, לפי שאין מקדשין את החודש בלילה]. ואם טעה בשחרית ולא הזכיר יעלה ויבא, ונזכר אחר ״ברוך אתה ה״׳, יסיים ״למדני חוקיך״, ויחזור לרצה להזכיר יעלה ויבא. ואם לא נזכר עד שסיים: ״המחזיר שכינתו לציון״, בטרם יתחיל תיבת ״מודים״, יאמר שם ״יעלה ויבא״ עד ״כי אל מלך חנון ורחום אתה״, (ללא חתימה), וימשיך מודים וכו׳. אבל אם לא נזכר עד שהתחיל במודים, אפילו לא אמר רק תיבת ״מודים״ בלבד, חוזר לתחלת רצה כדי להזכיר יעלה ויבא, וימשיך: ״ואתה ברחמיך הרבים וכו׳ ברוך אתה ה׳ המחזיר שכינתו לציון״, ויסיים מודים וכו׳. והוא הדין אם נזכר באמצע שים שלום או באמצע אלהי נצור חוזר לרצה וממשיך משם והלאה. אבל אם סיים יהיו לרצון אמרי פי האחרון, אף על פי שעדיין לא פסע ג׳ פסיעות חוזר לראש התפלה. [שאר״י ח״ג עמו׳ עב. ילקו״י סי׳ קז הער׳ יז. תשס״ד תפלה כרך א עמ׳ תקנז].

יז מי שטעה בליל ראש השנה וחתם האל הקדוש, אם נזכר תוך כדי דיבור מתקן מיד ואומר המלך הקדוש, ואם עבר זמן של תוך כדי דיבור, חוזר לראש. ואם אמר ובכן צדיקים וכו׳ ונסתפק אם חתם האל הקדוש או המלך הקדוש, יש לתלות שחתם המלך הקדוש. [שאריית יוסף חלק ג׳ עמוד עג. ילקוט יוסף סימן קז הערה יח. במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמוד תקנח].

יח מי שטעה בתפלתו בחנוכה ופורים ולא הזכיר ״על הנסים״ אחרי מודים, ונזכר כשאמר ״ברוך אתה ה״׳ כדי לחתום ״הטוב שמך ולך נאה להודות״, אינו רשאי לסיים ״למדני חוקיך״ כדי שיוכל לחזור ולומר ״על הנסים״, וגם אינו רשאי לומר ״על הנסים״ אחר שחתם ״הטוב שמך ולך נאה להודות״. שמכיון שאין מחייבים לחזור את מי ששכח ולא אמר כלל ״על הנסים״, אינו רשאי לעשות הפסק בין ברכת הטוב שמך וכו׳ לברכת שים שלום. ואם ירצה לומר ״על הנסים״ אחר אלהי נצור, הרשות בידו. [שאר״י חלק ג׳ עמוד עד. ילקו״י סימן קז הערה יט. במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמוד תקס].

יט הטועה בתפלות שבת והחליף של זו בזו, כגון שאמר בתפלת שחרית ״אתה אחד״, או שאמר בתפלת מנחה ״ישמח משה״, או שאמר בערבית ״ישמח משה״, יצא ידי תפלה, ואינו חוזר להתפלל. ואם טעה במוסף והתפלל של שחרית, ונזכר קודם שהתחיל רצה, יחזור לומר תכנת שבת וכו׳,

ויחתום בשם, ברוך אתה ה׳ מקדש השבת, וימשיך רצה וכו׳. ואם לא נזכר עד שסיים תפלתו, יבקש מהשליח צבור שיכוין עליו להוציאו בחזרה. וגם הוא יכוין ויקשיב לכל החזרה, ולא יענה ״ברוך הוא וברוך שמו״, אלא ״אמן״ בלבד אחר חתימת הברכות. [שבת כרך א׳, עמוד רכו, ילקוט יוסף החדש על הלכות תפלה, תשס״ד, תפלה כרך א׳, סימן קז הערה כ. תפלה כרך א עמו׳ תקס].

כ מי שטעה בראש חודש ובשחרית התפלל תפלת שמונה עשרה של מוסף, בחושבו שכבר התפלל שחרית, ונזכר אחר כך שלא התפלל שחרית, יש אומרים שיתפלל תפלת שחרית בלבד, ותפלת מוסף לא יתפלל, שכבר יצא ידי חובתו. ורק אם כשהתפלל מוסף היתה כוונתו להתפלל שחרית, אלא שטעה ונזרקה מפיו תפלת מוסף, צריך להתפלל שנית שחרית ומוסף. ויש חולקים ואומרים דבכל גוונא צריך לחזור ולהתפלל שחרית [בהזכרת יעלה ויבא]. ולדינא, או שיאמר לשליח צבור לכוין עליו בתפלת החזרה, ויעמוד ויקשיב ויענה אמן לברכותיו של השליח צבור, או שיתפלל תפלת שמונה עשרה ויאמר קודם שיתפלל, שאם הוא חייב להתפלל שחרית הרי זו תהיה תפלת חובה, ואם אינו חייב להתפלל שחרית תהיה זו לתפלת נדבה, ויתן בדעתו לכוין היטב בתפלה זו. וכן הדין אם התפלל שמונה עשרה במקום מוסף, והזכיר יעלה ויבא בעבודה, שיכוין לחזרת הש״צ כנז׳. [ילקו״י סי׳ קז הערה כא. במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמו׳ תקסא].

כא מי ששכח לומר יעלה ויבא בשחרית ראש חודש, ונזכר באמצע מודים, ואמר יעלה ויבא במקום שאומרים על הנסים, ואחר תפלת מוסף בא לשאול אם עליו לחזור להתפלל שחרית עם יעלה ויבא, או לא, יש להורות לו שיחזור להתפלל שחרית עם הזכרת יעלה ויבא במקומה כדין. וכן מי שאמר יעלה ויבוא בין שומע תפלה לרצה, בתפלות חול המועד, או בתפלת שחרית ומנחה של ראש חודש, או שאמר דברי תחנונים בשומע תפלה, והזכיר בתוכם ענין ראש חודש, וסיים תפלתו, צריך לחזור ולומר שוב יעלה ויבא במקומה, קודם ואתה ברחמיך הרבים. אך טוב שיתנה שאם אינו חייב לחזור ולהתפלל תהיה תפלתו תפלת נדבה. [שבת כרך ה׳ עמוד רעו. ילקו״י על הלכות תפלה, סי׳ קז הערה כב. מהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תקסא].

כב בשבת וחול המועד אם התפלל בשחרית אתה בחרתנו, והזכיר שבת יצא ידי חובה. [ילקו״י סי׳ קז הערה כג. במהדורת תשס״ד תפלה א עמו׳ תקסו].

סימן קח – הלכות תפלת תשלומין

א מי שטעה או שנאנס ולא התפלל שחרית, מתפלל מנחה שתים, הראשונה לשם תפלת מנחה, והשניה לשם תשלומין. וימתין בין עמידה לעמידה כדי הילוך ד׳ אמות. ואם התכוין להיפך שחשב את הראשונה לתשלומין והשניה לשם מנחה, לא יצא ידי חובת התשלומין, וצריך לחזור ולהתפלל שנית תשלומי תפלת שחרית. וכן הדין בכל מקום שצריך להתפלל תפלת תשלומין. ומכל מקום נכון שיחזור ויתפלל בתנאי של נדבה. דהיינו שיאמר: ״אם חייב אני לחזור תהיה תפלה זו לשם חובה, ואם לאו תהיה זו תפלת נדבה״. וכתב בביאור הלכה שם, שעל כל פנים אם התפלל שניהם בסתם לכולי עלמא יצא. [והדבר פשוט שאין לבעל תשובה להתפלל נדבה כדי להשלים מה שחיסר התפלות במשך השנים, דעבר זמנו בטל קרבנו]. [שאר״י ח״ג עמ׳ עה. ילקו״י סי׳ קח הע׳ א. תשס״ד תפלה א עמ׳ תקסו].

ב טעה ולא התפלל מנחה מתפלל ערבית שתים, הראשונה ערבית והשניה לתשלומין. ולא יאמר אשרי בלילה, אלא ימתין עד שישמע הקדישים שאחר תפלת ערבית, ואחר כך יתפלל התשלומין של מנחה. ואם טעה ולא התפלל ערבית מתפלל שחרית שתים, הראשונה שחרית והשניה לתשלומין, שאחר שיתפלל יוצר ותפלת שמונה עשרה יאמר אשרי ואחר כך תפלת שמונה עשרה לתשלומי תפלת ערבית. והדבר פשוט שאין צריך להסיר את התפילין בעת שמתפלל תפלה שניה לתשלומי ערבית, אף שאין להניח תפילין בתפלת ערבית. [שאר״י ח״ג עמ׳ עה. ילקו״י סי׳ קח הערה ב. במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תקסט].

ג תפלת מוסף אין לה תשלומין, שאם עבר היום ולא התפלל מוסף, עבר יומו בטל קרבנו. [שאריית יוסף חלק ג׳ עמוד עו. ילקוט יוסף החדש, הלכות תפלה סי׳ קח הערה ג. במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמוד תקע].

ד וכן מי שנאנס ולא התפלל תפלת נעילה ביום הכפורים, ועבר האונס אחר זמן התפלה, אין לתפלה זו תשלומין, דדינה כדין תפלת מוסף שאין לה תשלומין. [שאר״י ח״ג עמו׳ עו. ילקו״י סי׳ קח הערה ד. במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תקע].

ה אם שכח או נאנס ולא התפלל ערבית ונזכר אחר שעלה עמוד השחר, קודם הנץ החמה, יש אומרים שאינו יכול להתפלל ערבית כי אם בתורת תשלומין אחר שיתפלל שחרית. ויש אומרים שאפשר להתפלל ערבית עד הנץ החמה. ולדינא באופן שעלה עמוד השחר והוא קודם הנץ החמה, יתפלל ערבית ויתנה אם אני יכול להתפלל עכשיו הן דרך חובת שעתה, הן דרך תשלומין, הריני מתפלל. ואם לאו תהיה תפלת נדבה. ותפלת שחרית יתפלל אחר הנץ החמה כדי שלא יהיה כתרתי דסתרי. וכל זה דוקא באונס גמור, כגון שהיה חולה וכיוצא בזה, אבל אם טעה או שגג ימתין ויתפלל שחרית שתים. [שאריית יוסף חלק ג׳ עמו׳ עו. ילקו״י סי׳ קח הע׳ ה. במהדורת תשס״ד תפלה א עמ׳ תקעא].

ו יחיד ששכח או נאנס ולא התפלל ערבית, כשמתפלל שחרית בצבור, יכול לכוין לתפלת החזרה של השליח צבור, מתחלה ועד סוף, ויוצא בזה ידי חובת התשלומין. [ויש אומרים שכל זה בדיעבד, אבל לכתחלה אין לסמוך על השליח צבור]. וצריך שגם השליח צבור יכוין עליו להוציאו ידי חובת תפלה. [או שהשליח צבור כיון כוונה כללית להוציא ידי חובה כל השומע קולו]. ויענה קדושה ויאזין לברכת כהנים ויענה אמן אחריהם. ולא יענה ברוך הוא וברוך שמו אחר הזכרת שם ה׳ שבברכות. וכל שכן אם הוא עצמו עמד כשליח צבור בתפלת שחרית והתפלל בעצמו חזרת הש״צ, שיוצא ידי חובת תשלומין של ערבית. ואכן עדיף יותר שהוא עצמו יתפלל חזרת הש״צ בשחרית, ויתן בדעתו שתעלה לו החזרה לתשלומי ערבית. [שאר״י ח״ג עמו׳ עז. ילקו״י סי׳ קח הע׳ ז. במהדורת תשס״ד תפלה א עמ׳ תקעג].

ז אם הזיד ולא התפלל תפלה אחת אין לה תשלומין, ואינו רשאי להתפלל אותה אפילו בתורת נדבה. [שאר״י ח״ג עמו׳ עח. ילקו״י סי׳ קח הע׳ ח. במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמוד תקעז].

ח אין נקרא מזיד אלא כשמבטל התפלה בשאט נפש בלי שום טרדא, אבל אם היה טרוד ולא ביטל התפלה בשאט נפש, אלא היה סבור שיוכל להתפלל אחר שיגמור העסק ואחר כך שכח להתפלל שוגג מיקרי ולא מזיד. ולכן מי שלא התפלל מנחה או ערבית בעוד שהיה לו זמן להתפלל מפני שהיה סבור שעדיין ישאר לו זמן אחר שיגמור את העסק שהוא מתעסק בו, ובין כך ובין כך עברה לו השעה, נחשב כאונס ויש לו תשלומין, אפילו אם היה עוסק במלאכתו להרווחה בעלמא. וכל שכן אם היה עוסק במלאכתו לצורך מזונותיו ופרנסת ביתו. ומכל מקום לכתחלה יש ליזהר בזה, וממדת חסידות יעשה תנאי של נדבה קודם תפלתו, ויאמר: ״אם אני חייב להתפלל, תהיה תפלה זו לשם חובה, ואם לאו, תהיה זו תפלת נדבה״. [שארית יוסף חלק ג׳ עמוד עח, ילקוט יוסף על הלכות תפלה, סימן קח הערה ט. מהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמוד תקעח].

ט וכן מי שהיה טרוד בצורך ממונו כדי שלא יבא לידי הפסד, ועל ידי כך עבר זמן תפלה והפסיד תפלתו, יש לו תשלומין. ומכל מקום לכתחלה יזהר שלא יעבור זמן תפלה אפילו משום הפסד ממון. [שאר״י ח״ג עמו׳ עח. ילקו״י סי׳ קח הערה י׳. במהדורת תשס״ד תפלה א עמוד תקפא].

י וכן מי שהוא שיכור שאסור לו להתפלל, נחשב כאנוס לענין זה, ויש לו תשלומין. [שארית יוסף חלק ג׳ עמוד עח. ילקו״י סי׳ קח הערה יא. במהדורת תשס״ד תפלה א עמוד תקפא].

יא מי שהיה טרוד לברר פסק הלכה בערב שבת, והגיע זמן מנחה, יש אומרים שרשאי לבטל תפלת מנחה, ויתפלל ערבית שתים. ויש אומרים שגם אין צריך להתפלל ערבית שתים לתשלומין, כיון שבשעת חובתו היה פטור מן הדין. ולדינא, לכתחלה לא היה לו להמשיך בלימודו כשהגיע זמן תפלת המנחה, ויפסיק ויתפלל מנחה, ואין לו לסמוך על תפלת תשלומין. [ילקו״י סי׳ קח הערה יב. במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמוד תקפא].

יב אשה שרגילה להתפלל בכל יום שלש תפלות, וטעתה או שנאנסה ולא התפללה תפלה אחת, יש לה תשלומין בתפלה הסמוכה, כדין האיש, אף על פי שמעיקר הדין אינה חייבת להתפלל בכל יום אלא תפלה אחת בלבד. [ילקו״י סי׳ קח הערה יג. במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמוד תקפג].

יג קטן ששכח או נאנס ולא התפלל מנחה, או ערבית, טוב ונכון לחנכו להתפלל תשלומין, מדין חינוך. [וכמו שנתבאר לעיל בסימן קן]. וקטן שלא התפלל מנחה, והגדיל בערב ונעשה לבר מצוה, טוב שיתפלל ערבית שתים, וקודם שיתפלל התפלה השניה יאמר שאם הוא חייב להתפלל תשלומין, הרי הוא מתפלל תפלה זו לתשלומין לתפלת מנחה, ואם אינו חייב בתשלומין, תהיה תפלה זו לתפלת נדבה. [ילקו״י סי׳ קח הערה יד. במהדורת תשס״ד תפלה א עמו׳ תקפד].

יד אין תשלומין לתפלה שהפסיד אלא בזמן התפלה הסמוכה לה. ומי שלא התפלל ערבית ולמחרת נתאחר מלהתפלל שחרית עד שעברו ד׳ שעות, יכול להתפלל תשלומין עד חצות. [אף על פי שאינו מברך ברכות ק״ש אחר ד׳ שעות, שהרי גם לענין תפלת שחרית, בדיעבד אם לא התפלל שמונה עשרה עד ארבע שעות, רשאי להתפלל עד חצות. ואפילו ציבור שלא התפללו שמונה עשרה של שחרית עד ארבע שעות, רשאים להתפלל אחר ארבע שעות עם חזרת השליח ציבור. ומכל מקום אם אירע שלא התפלל שחרית במזיד עד אחר ארבע שעות, יתפלל שמונה עשרה בתנאי של נדבה]. ולכתחלה יש להזהר שתפלת התשלומין תהיה סמוכה ממש לתפלה שהיא חובת השעה, בהפסק שהייה כדי ד׳ אמות. ואם אחר שהתפלל תפלת החובה הלך לעסקיו, או שאכל ושתה, ואחר כך בא להתפלל תשלומין, אם עדיין לא עבר זמן אותה תפלה, (כגון שלא התפלל מנחה, והתפלל ערבית בתחלת הלילה, ושוב אחר כמה שעות בלילה רוצה להתפלל תשלומי מנחה), יחזור ויתפלל תפלת התשלומין, ויעשה קודם לכן תנאי של נדבה, ויאמר: ״אם חייב אני לחזור ותהיה תפלה זו לשם חובה, ואם לאו, תהיה זו תפלת נדבה״. ומכל מקום אם היה עוסק עדיין בתפלה ותחנונים, כגון שלא התפלל מנחה, ובערבית עבר לפני התיבה כשליח צבור, ובכדי שלא יהיה טורח צבור, רוצה לסיים כל שאר התפלה, והקדישים, ואחר כך להתפלל תשלומי מנחה, רשאי לעשות כן אף לכתחלה. ואינו צריך לומר שהוא מתפלל בתנאי של נדבה. והוא הדין לכל יחיד שמעכב תשלומי מנחה עד שישמע הקדישים שאחר תפלת שמונה עשרה של ערבית, הרשות בידו לעשות כן. [שאר״י ח״ג עמוד פ. ילקו״י סימן קח הערה טו. במהדורת תשס״ד תפלה א עמוד תקפו].

טו יש אומרים שאין תשלומין אלא לתפלה הסמוכה בלבד, ולפיכך אם נאנס ולא התפלל לא שחרית ולא מנחה, מתפלל ערבית שתים בלבד, הראשונה ערבית והשניה לתשלומי מנחה. אבל שחרית אין לה תשלומין, שכבר עבר זמנה. וכן בשאר תפלות. ויש חולקים. ולמעשה נכון שלאחר שיתפלל תשלומי התפלה הסמוכה, ישלים גם תפלות קודמות בתנאי של נדבה, ויחדש בהן דבר. ומי שהתפלל ערבית, ועדיין לא התפלל תשלומי מנחה, והתחיל לאכול, הנכון הוא שיפסיק את אכילתו ויתפלל תשלומין בתנאי של נדבה, כדי להסמיך תפלת התשלומין לתפלה העיקרית כל מה שאפשר. [שאר״י ח״ג שם. ילקו״י סי׳ קח הערה יז. במהדורת תשס״ד תפלה א עמ׳ תקצא].

טז טעה או נאנס ולא התפלל מנחה בערב שבת מתפלל ערבית שתים של שבת, הראשונה ערבית והשניה לתשלומין של מנחה. ואם הוא שליח צבור בערבית של ליל שבת, יכוין לצאת ידי חובת התשלומין של מנחה בברכה מעין שבע, ויוצא בה ידי חובתו. אבל יחיד ששכח להתפלל מנחה בערב שבת, לכתחלה לא יכוין לצאת בברכה מעין שבע, ששומע משליח צבור, אלא יתפלל שנית ערבית של ליל שבת לתשלומי מנחה. ובדיעבד אם כיון לצאת בברכה מעין שבע, וגם השליח צבור נתכוין להוציאו, יצא ידי חובת תשלומי מנחה, דדין התשלומין כדין תפלת ערבית שהיא רשות, דמועיל לצאת בה ידי חובתו בברכה מעין שבע. [שאר״י ח״ג עמו׳ פ. ילקו״י סי׳ קח הערה יח. במהדורת תשס״ד תפלה א עמו׳ תקצג].

יז מי שטעה או שנאנס ולא התפלל ערבית בליל שבת, יתפלל שחרית שתים ובשתיהן יאמר ״ישמח משה״. ואם טעה ואמר באחת מהן, בין בראשונה בין בשניה, ״אתה קדשת״, יצא. וכל שכן אם אמר בשתיהן ״אתה קדשת״, שהטועה בתפלות שבת והחליף של זו בזו יצא. [וכמבואר בשלחן ערוך סימן רסח סעיף ו׳]. וכן אם טעה או נאנס ולא התפלל שחרית בשבת, יתפלל מנחה שתים ויאמר בשתיהן ״אתה אחד״, ואם טעה ואמר באחת מהן או בשתיהן ״ישמח משה״ או ״אתה קדשת״, יצא. [שארית יוסף חלק ג׳ עמוד פא. ילקו״י סי׳ קח הערה יט. במהדורת תשס״ד תפלה א׳ עמוד תקצד].

יח מי שטעה או נאנס ולא התפלל מנחה בשבת, מתפלל במוצאי שבת שתים של חול, ואומר הבדלה שהיא ״אתה חוננתנו״ בברכת חונן הדעת בתפלה הראשונה, שהיא תפלת ערבית, ובתפלה השניה שהיא תשלומין של מנחה אינו אומר ״אתה חוננתנו״. ואם הבדיל בשתיהן, או שלא הבדיל בשתיהן, יצא, ויסמוך על ההבדלה שמבדיל על הכוס, הילכך אם שכח להבדיל בתפלה הראשונה לא יבדיל גם בשניה. ואם לא הבדיל בראשונה והבדיל בשניה, גילה דעתו שהראשונה לתשלומין והשניה ערבית, לפיכך כיון שהקדים התשלומין לתפלה העקרית לא יצא ידי חובת התשלומין וחוזר ומתפלל פעם שלישית לתשלומי מנחה. ואם נתכוין בפירוש שהראשונה ערבית והשניה תשלומין, אלא שטעה ולא הבדיל בראשונה והבדיל בשניה, אינו צריך לחזור ולהתפלל. [שארית יוסף חלק ג׳ עמוד פא, ילקו״י על הלכות תפלה, סימן קח הערה כ, תפלה כרך א׳ עמוד תקצה].

יט שכח ולא אמר אתה חוננתנו בתפלה, וטעם קודם שיבדיל על הכוס, יש אומרים שצריך לחזור ולהתפלל כדי להבדיל בתפלה. וכן דעת מרן השלחן ערוך. ויש חולקים, ואפשר שזו היא דעת הרמב״ם. ואף על פי שאין לזוז מפסק מרן השלחן ערוך, מכל מקום כשיחזור להתפלל נכון שיאמר תנאי של נדבה, שאם אינו צריך לחזור ולהתפלל תהיה לתפלת נדבה. ונראה שאם לא התפלל מנחה בשבת, וכשבא להתפלל במוצאי שבת ערבית שתים, טעה ולא אמר ״אתה חוננתנו״ בתפלה הראשונה, שהיא לשם תפלת ערבית, ואחר כך התפלל תפלת התשלומין, ועשה כדין ולא אמר בה ״אתה חוננתנו״, ולאחר מכן טעה וטעם משהו קודם שהבדיל על הכוס, צריך לחזור ולהתפלל רק תפלת ערבית, ולומר בה ״אתה חוננתנו״, ואין צריך להתפלל גם תפלת התשלומין. ואף על פי שיוצא למפרע שהתפלל התשלומין קודם תפלת ערבית, מכל מקום כיון שבשעה שהתפלל התשלומין יכול היה לצאת ידי חובת הבדלה בכך שמבדיל על הכוס, אלא שטעה וטעם קודם לכן, לפיכך אינו חוזר להתפלל תפלת תשלומין. [שארית יוסף חלק ג׳ עמוד פא. ילקו״י סי׳ קח הערה כא. במהדורת תשס״ד תפלה א עמו׳ תקצח].

כ טעה או נאנס ולא התפלל ערבית במוצאי שבת, מתפלל שחרית שתים, ואינו צריך להבדיל בתפלה, לא בראשונה ולא בשניה. במה דברים אמורים שהבדיל על הכוס, אבל אם לא הבדיל על הכוס, אומר ״אתה חוננתנו״ בתפלת התשלומין של ערבית. [שארית יוסף חלק ג׳ עמוד פב. ילקוט יוסף סי׳ קח הערה כב. במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תקצט].

כא טעה ולא התפלל מנחה בערב ראש חודש, מתפלל ערבית שתים בליל ראש חודש, וצריך להזכיר ״יעלה ויבוא״ בשתי התפלות. ואם לא הזכיר יעלה ויבוא בשתיהן, או שלא הזכיר ״יעלה ויבוא״ בתפלה השניה, יצא ידי חובה. אבל אם הזכיר ״יעלה ויבוא״ בתפלה השניה, ולא הזכיר ״יעלה ויבוא״ בתפלה הראשונה, מעיקר הדין אין צריך לחזור ולהתפלל. ומכל מקום ראוי שיחזור ויתפלל תפלת תשלומין, ויעשה תנאי של נדבה, ויאמר: ״אם חייב אני לחזור, תהיה תפלה זו לשם חובה, ואם לאו, תהיה זו תפלת נדבה״. (ועיין בספר ילקוט יוסף חלק א׳ מהדורת תשמ״ה, עמודים רלא-רלב. אולם אחר שנים מרן אאמו״ר חזר בו, ומשנה אחרונה עיקר). [שארית יוסף חלק ג׳ עמוד פב. ילקו״י סי׳ קח הערה כג. במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תר].

כב אם נאנס ולא התפלל ערבית של ליל ראש חודש, והתפלל תשלומין של ערבית בשחרית, ושכח לומר בתפלת התשלומין יעלה ויבא, ראוי לחזור ולהתפלל בתנאי של נדבה. ואם היה ראש חודש שני ימים, ושכח להתפלל מנחה ביום א׳ דראש חודש, והתפלל ערבית שתים ושכח להזכיר ראש חודש בתפלת התשלומין, אינו חוזר, אף שהיא תשלומי מנחה שאם טעה בה היו מחזירים אותו, השתא מיהא לא תהיה תפלת התשלומין יותר מהתפלה העיקרית שאין מחזירים אותו. [שארית יוסף חלק ג׳ עמוד פג. ילקו״י סי׳ קח הערה כד. במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמוד תרג].

כג מי ששכח או נאנס ולא התפלל מנחה, והתפלל ערבית שתים, וכשסיים התפלה השניה נזכר ששכח לשאול טל ומטר בברכת השנים בתפלה הראשונה, שדינו שחוזר ומתפלל, יש אומרים שגם התפלה השניה שהיא תשלומין לא עלתה לו, לפי שאם יחזור התפלה הראשונה בלבד, נמצא למפרע שהקדים תפלת התשלומין לתפלת חובת השעה. ויש חולקים ואומרים שאינו צריך לחזור ולהתפלל אלא התפלה הראשונה שטעה בה. וכן עיקר. ומכל מקום יכול להתפלל גם התשלומין בתורת תנאי של נדבה. [שאר״י ח״ג עמוד פג. ילקו״י סי׳ קח הערה כה. במהדורת תשס״ד תפלה א׳ עמוד תרד].

כד טעה ולא הזכיר ״יעלה ויבוא״ במנחה של ראש חודש, ונזכר בלילה במוצאי ראש חודש, נחלקו רבותינו הראשונים אם צריך להתפלל תשלומי מנחה, שיש אומרים שדינו כאילו לא התפלל כלל, וצריך להתפלל ערבית שתים, ויש חולקים ואומרים שכיון שהתפלל, אלא שטעה ולא הזכיר מעין המאורע, ובתפלה שיתפלל בערב לא יתקן דבר, ולא ירויח כלום, לפיכך אין לו תשלומין. ולהלכה נראה שיעשה תנאי של נדבה, ויאמר: ״אם חייב אני לחזור, תהיה תפלה זו לשם חובה, ואם לאו, תהיה זו תפלת נדבה״. וכן מי שטעה בתפלת מנחה של שבת, והתפלל תפלת חול, ולא הזכיר של שבת, ונזכר במוצאי שבת, יתפלל ערבית שתים, ויבדיל בראשונה ולא בשניה. ויעשה תנאי של נדבה. [שאריית יוסף חלק ג׳ עמו׳ פד. ילקו״י סי׳ קח הע׳ כו. במהדו׳ תשס״ד תפלה א עמו׳ תרה].

כה אבל אם היה ראש חודש שני ימים ושכח להזכיר יעלה ויבוא במנחה של יום א׳ דראש חודש, לכל הדעות יתפלל ערבית שתים של ראש חודש, ויאמר בשתיהן יעלה ויבוא. [שאריית יוסף חלק ג׳ עמוד פד. ילקוט יוסף סימן קח הערה כז. במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמוד תרו].

כו אם חל ראש חודש ביום ששי, ושכח לומר יעלה ויבוא במנחה, ונזכר בליל שבת, או לאחר קבלת שבת בעניית ברכו, הואיל ובמוצאי ראש חודש אינו יכול להתפלל תשלומין כששכח להזכיר ראש חודש במנחה, אלא בתנאי של נדבה, וכמו שנתבאר לעיל, ומבואר בדברי הרמב״ם בשם הגאונים, שאסור להתפלל תפלת נדבה בשבתות וימים טובים, לפי שאין מקריבים בהם נדבה אלא חובת היום בלבד. וכן פסק מרן בשלחן ערוך לפיכך לא יתפלל תפלת תשלומין, אלא יכוין בברכה מעין שבע ששומע מהשליח צבור, ודי לו בכך. [שאריית יוסף חלק ג׳ עמו׳ פד. ילקו״י סי׳ קח הערה כח. במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמוד תרו].

כז אם שכח לשאול טל ומטר בברכת השנים במנחה של ערב שבת. ונזכר בליל שבת, אינו יכול להתפלל ערבית שתים של שבת, שהרי אין שאלת טל ומטר בתפלות שבת, ואם כן לא ירויח כלום אם יתפלל ערבית שתים. ואי אפשר להתפלל בשבת בתנאי של נדבה, לפיכך יכוין בברכה מעין שבע שאומר השליח צבור, ודי לו בכך. [שאר״י ח״ג עמו׳ פה. ילקו״י סי׳ קח הערה כט. תשס״ד תפלה א עמו׳ תרח].

כח מי שטעה ולא אמר יעלה ויבא במנחה של יום אחרון של חול המועד סוכות, שבלילה הוא שמיני עצרת, אינו מתפלל תשלומין של מנחה בליל יום טוב. שאין נדבה ביום טוב. אולם בערב שביעי של פסח, מכיון שבתפלת יום טוב אומר בהזכרת יעלה ויבא את יום חג המצות הזה, הרי יש תועלת במה שמתפלל תשלומין בליל יום טוב, שמתקן מה שהחסיר לומר במנחה הזכרת יעלה ויבא מעין המאורע. [שאר״י ח״ג עמו׳ פו. ילקו״י סי׳ קח הערה ל. במהדורת תשס״ד תפלה כרך א עמו׳ תרט].

כט הטועה בתפלתו והזכיר מאורע של שאר ימים בתפלה, שלא בזמנו, כגון שהיה ראש חודש יום אחד, וכסבור הוא שראש חודש שני ימים, ואמר יעלה ויבוא ביום השני, שהוא חול, והשלים תפלתו, יש אומרים שנקרא הפסק, וצריך לחזור ולהתפלל. ויש חולקים ואומרים שאין זה נקרא הפסק, בין בתפלה קבועה, בין בתפלת תשלומין. ולדינא נראה, שאם נזכר אחר כך, כגון באמצע מודים או שים שלום, יסיים תפלתו, ואם ירצה לצאת ידי חובה של כל הפוסקים יחזור ויתפלל בתנאי של נדבה. שבמקום מחלוקת הפוסקים אם יצא ידי חובה, גם בזמן הזה יכול להתפלל נדבה על תנאי. וכן אם נזכר לאחר נדבה, שסיים תפלתו שהזכיר יעלה ויבא ביום חול, יחזור להתפלל בתנאי דנדבה. וכנ״ל. ואם אירע כן בתפלת התשלומין, שהזכיר בה מאורע שאר הימים, אינו חוזר להתפלל. [שאר״י ח״ג עמו׳ פה. ילקו״י סי׳ קח הערה לא. במהדורת תשס״ד תפלה א עמו׳ תרי].

ל וכל זה כשהזכיר מאורע שאר הימים בתפלה, אבל אם הזכיר מאורע של אותו היום במקום אחר בתפלה, כגון שהזכיר על הנסים בחנוכה ובפורים בעבודה במקום יעלה ויבא, וסיים תפלתו, לכולי עלמא לא הוי הפסק, ואין צריך לחזור ולהתפלל. ואם נזכר במודים חוזר לומר על הנסים במקומו. ואם טעה בשחרית ומנחה בראש חודש ואמר יעלה ויבא בשומע תפלה, או שאמר יעלה ויבא במקום שאומרים על הנסים, לא יצא וצריך לחזור ולומר יעלה ויבא במקום שתקנו חז״ל, קודם רצה. [שאר״י ח״ב עמו׳ פה. ילקו״י סי׳ קח הערה לא. במהדורת תשס״ד תפלה א עמו׳ תריג].

סימן קט – יחיד אומר קדושה עם הש״צ

א המתפלל תפלת שמונה עשרה עם חזרת השליח צבור, כשיגיע לסוף ברכת מחיה המתים, אומר עם השליח צבור כל נוסח הקדושה, נקדישך ונעריצך וכו׳, עד סוף הקדושה. והוא הדין אם מתפלל מוסף עם חזרת השליח צבור, אומר עמו ״כתר יתנו לך וכו׳״ עד הסוף. והוא הדין למי שמתפלל תפלת שמונה עשרה [ביחידות, או עם מנין אחר], וכשהגיע לסוף ברכת מחיה המתים, שמע קדושה ממנין אחר, יענה עמהם, אף על פי שעתיד לומר קדושה אחר

כך בחזרת השליח ציבור, או שכבר אמר קדושה קודם לכן, מכל מקום צריך להפסיק ולומר קדושה עם הציבור. [שארית יוסף חלק ג׳ עמוד פו. ילקוט יוסף סימן קט הערה א. במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמוד תריג].

ב אולם אם היה מתפלל שחרית, ובסוף ברכת מחיה המתים שמע ממנין אחר שאומרים קדושת מוסף, כתר יתנו לך וכו׳, אינו רשאי להפסיק ולומר עמהם, שאין כל הקדושות שוות, אלא ישתוק ויכוין למה שאומר השליח צבור, שהשומע כעונה. [והאשכנזים נהגו לענות קדושת כתר בכיוצא בזה]. וכל שכן אם שומע קדושת יוצר או קדושת ובא לציון, שאינו רשאי להפסיק ולענות עם הצבור. [שאר״י ח״ג עמוד פז. ילקו״י סי׳ קט הערה ב. במהדורת תשס״ד תפלה כרך א׳ עמוד תרטו].

ג וכן המתפלל ערבית מבעוד יום, לאחר פלג המנחה, וכשהגיע לסוף ברכת מחיה המתים שמע קדושה של מנחה, אינו רשאי להפסיק לענות עמהם, אלא ישתוק וישמע ויכוין למה שאומר השליח צבור. [שאר״י ח״ג עמו׳ פז. ילקו״י סי׳ קט הערה ג. במהדורת תשס״ד תפלה א עמו׳ תרטו].

ד הנכנס לבית הכנסת ומצא צבור מתפללין, אם יכול להתחיל ולגמור קודם שיגיע השליח צבור לקדושה או לקדיש, יתפלל. ואם לאו אל יתפלל אם אין השעה עוברת. ולכן אין נכון לנהוג להאריך בקביעות בתפלת השמונה עשרה ולהפסיד על ידי כך עניית קדושה עם הצבור, ואף שעושה כן לצורך הכוונה, הנה על כיוצא בזה יש להמליץ ותפלתם מהרה תקבל ברצון, ויש לו,להרגיל את עצמו לכוין במהרה פירוש המלים, כדי להספיק לענות קדושה. [ילקו״י שם, עמוד תרטו]

ה אין לדלג נוסח על הנסים בחנוכה ובפורים, או לקצרו, כדי להספיק ולענות קדיש או קדושה עם הצבור. והוא הדין בליל ראש חודש, שאין לדלג על אמירת יעלה ויבא משום כך, או בתענית צבור שאין לדלג על אמירת עננו בשביל להספיק להגיע לקדושה. [ילקוט יוסף סימן קט הערה ה׳. שם, עמוד תרטז].

ו מי שמאריך בתפלתו באופן שהצבור מסיימים להתפלל ערבית, והוא עדיין בתפלתו, ובליל ח׳ לחודש שהצבור מברך ברכת הלבנה, מפסיד אמירת הברכה ברוב עם, יש לו להשתדל להתרגל לכוין מהר, כדי שיסיים את התפלה ויאמר ברכת הלבנה עם הצבור ברוב עם. אבל אם הצבור מתפלל יותר מדאי במהירות, והוא מתעכב לצורך כוונה הכרחית בביאור המלים, אין בכך כלום שמפסיד אמירת ברכת הלבנה ברוב עם, אחר דתפלה בלא כוונה כגוף בלא נשמה. ומכל מקום ישתדל להתרגל לכוין מהר גם כדי להרויח עניית קדיש, וכמבואר בסעיף הקודם. [ילקו״י שם עמ׳ תריז].

סימן קי – היוצא לדרך מתפלל תפלת הדרך, ודין תפלה לפועלים

א בגמרא (ברכות כח:) אמרו: מי שבא בדרך, או שירא שמא יפסיקוהו עוברי דרכים, או שאינו יכול להתפלל בכוונה תפלה ארוכה, יתפלל ג׳ ברכות ראשונות, ואחר כך יאמר ברכת הביננו לא בימות הגשמים, ולא במוצאי שבת ויום טוב. ואמנם בזמנינו לא שמענו ולא ראינו שמתפללים תפלת הביננו. [משנה ברורה, וכף החיים]. ולפיכך הנוסע ברכבת או במטוס, והגיע זמן תפלה, ויכול להתפלל בכוונה כשהוא יושב, יש לו להעדיף להתפלל תפלת שמונה עשרה בישיבה, ולא יתפלל תפלת הביננו בעמידה. ואם יכול לכוין גם כשהוא עומד בצד, נכון שיעמוד בצד ויתפלל. [ואמנם כבר נתבאר לעיל שאין לארגן מנין לתפלה במטוס, אלא בהסכמת הנוסעים, כדי שלא לגרום לגזל שינה, להם או לתינוקות, וכדומה]. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קי הערה א׳ עמוד א׳].

ב היוצא לדרך יתפלל בזה הלשון: ״יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו שתוליכנו לשלום, ותצעידנו לשלום, ותסמכנו לשלום, [ואם חוזר בו ביום יוסיף: ותחזירנו לשלום] ותצילנו מכף כל אויב ואורב בדרך, ותשלח ברכה במעשי ידינו, ותתננו לחן לחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואינו, [כי אתה שומע תפלות עמך ישראל ברחמים] ברוך אתה ה׳ שומע תפלה״. ע״כ. ואמנם אינו חותם בשם ומלכות רק כשנוסע מעיר לעיר, ויש בנסיעתו כשיעור פרסה, שהוא שעה וחומש, [שבעים ושתים דקות], בין ברכבת ובין באוטובוס וברכב פרטי. ואף אם יש בדרך נקודות ישוב ומושבים, גם בזה מנהגינו לברך תפלת הדרך בשם ומלכות, אם נוסע בכביש בינעירוני במשך שעה וחומש. אבל אם נוסע מעיר לעיר פחות משיעור זה, לא יברך בשם ומלכות. ואם יש בהליכה וחזרה בו ביום שיעור פרסה, מברך בשם ומלכות, אף נסע מחצית שיעור פרסה בבוקר, ומחציתה בלילה. אבל אם נסע בלילה כחצי שעה, ולן בעיר אחרת, ולמחרת נסע עוד כשיעור שעה, אין הנסיעות מצטרפות, ויאמר תפלת הדרך בלא שם ומלכות. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קי הערה ב].

ג צריך לומר תפלת הדרך בלשון רבים, ואין אמירת תפלת הדרך בגדר רשות, אלא חיוב גמור. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, תפלה כרך ב׳ סימן קי הערה ג, עמוד ו׳].

ד המהלך בדרך אם אפשר יעמוד מללכת כאשר מברך תפלת הדרך. אבל אם היה רוכב או נוסע במכונית, אין צריך לירד או לעצור את רכבו, ויכול לומר תפלת הדרך גם בעת שרוכב או נוסע. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב׳,סימן קי הערה ד, עמוד ז׳].

ה טוב שיעסוק בתורה בדרך, כי אמרו חז״ל המהלך בדרך ומפנה לבו לבטלה, מתחייב בנפשו. אך הנוהג ברכב לא יעיין בהלכה בעומק העיון, שלא יבוא להטרד ויגיע לידי סכנה ח״ו. אבל שאר הנוסעים מותר להם אף ללמוד בעיון, כפי כוחם. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קי הערה ה].

ו מותר לעשות גורל על ידי פתיחת ספר תנ״ך כדי לדעת אם לצאת לדרך או לא. [ילקו״י שם עמ׳ ז׳].

ז היוצא לדרך בבוקר ובערב, אומר תפלת הדרך פעם אחת ביום, ואין צריך לכופלה. ואפילו אם ינוח בעיר באמצע היום. אבל אם דעתו ללון בעיר, כשנוסע למחרת צריך לחזור ולברך תפלת הדרך. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קי הערה ז, עמוד ח׳].

ח מנהגו של רבינו מאיר מרוטנבורג כשהיה יוצא לדרך בבוקר היה אומר תפלת הדרך אחר יהי רצון, כדי להסמיכה לברכת הגומל חסדים טובים, ותהיה ברכה זו ברכה הסמוכה לחבירתה. ועל פי זה יש נוהגים להסמיך את תפלת הדרך לאיזו ברכה, כגון ברכת אשר יצר, או ברכה על איזה דבר מאכל, [לאחר שיטעם מעט מהמאכל]. אולם אין זה מעיקר ההלכה, אלא ממדת חסידות וזהירות בעלמא. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קי הערה ח, עמוד ח׳].

ט יש לברך הברכה הנ״ל לאחר שהחזיק בדרך, ולאחר שיצא מהיישוב. ולכן היוצא מירושלים יכול לברך ברכה זו מיד לאחר שעבר את הכביש העובר ליד בית הקברות, דחשיב כבר כהחזיק בדרך. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קי הערה ט, עמוד י׳].

י אם משמיעים במהלך הנסיעה קלטת קטנה מיוחדת שבה תפלת הדרך, אין יוצאים בזה ידי חובת תפלת הדרך, ואין לענות אמן אחר ברכה זו. והדבר מועיל רק כדי שהשומעים יחזרו מלה במלה אחר האומר [בקלטת], אבל בשמיעה לבד מהקלטת אין יוצאים ידי חובה. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קי הערה י׳, עמוד י׳].

יא המברך תפלת הדרך ברם קול להוציא ידי חובה את הנוסעים, אם קולו חזק באופן שגם אם יינטל הרם קול ישמעו את ברכתו על ידי התאמצות, שאז מוכח שקולו כן נשמע והרם קול אינו אלא מסייע להגברת הקול, כל השומעים יוצאים ידי חובת הברכה, אם הם מכוונים עליו, והוא מכוין להוציאם. אבל אם בלי הרם קול לא ישמעו את ברכתו כלל, לא יוצאים ידי חובת הברכה בשמיעתה מהרם-קול. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קי הערה יא, עמוד יא].

יב הטס באוירון שיעור שעה ושתים עשרה דקות, יש לו לברך תפלת הדרך בשם ומלכות. וכן אם טס במטוס וחוזר בו ביום, ושהה בטיסה שיעור שעה וחומש, מברך תפלת הדרך בשם ומלכות. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קי הערה יב, עמוד יא].

יג מי שבירך תפלת הדרך, וחבירו שהיה עמו בנסיעה לא שמע את הברכה, ומבקש שיחזור ויברך להוציאו ידי חובה, אין לו לחזור ולברך, דמאחר שיצא ידי חובה, לא אמרינן אף על פי שיצא מוציא רק בברכת המצוות, אבל לא בברכות השבח. ואף על פי שיש חולקים בזה, מכל מקום כלל גדול בידינו ספק ברכות להקל. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קי הערה יג, עמוד יב].

יד מי שנסע מעיר לעיר שיעור מהלך פרסה ביום אחד, כשעולה לתורה מברך ברכת הגומל. ואם נעשה חולה, באופן שעלה למטה וירד, וגם נסע מעיר לעיר, וגם יצא מבית האסורים, ברכה אחת מועילה לכל. ואין לו לכפול הברכה. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סי׳ קי הע׳ יד, עמוד יד].

טו הנפרד מחבירו אל יאמר לו לך בשלום, אלא לך לשלום. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קי הערה טו, עמוד טו].

טז הנכנס לבית המדרש יתפלל יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו שלא אכשל בדבר הלכה וכו׳. וביציאתו יאמר מודה אני לפניך ה׳ אלהי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש. ויש שאינם רגילים לומר נוסח זה בכל יום, ולימדו עליהם זכות, שיש להם על מה לסמוך. ומכל מקום טוב ונכון להקפיד לומר תפלה זו בכל יום. ואין בתפלה זו נוסח חתימה. ויוכל לומר תפלה זו בין יושב בין עומד וכמו שיזדמן לו, ולא יחזיר פניו למזרח ולא למערב. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קי הערה טז, עמוד טו]

יז בנוסח הקדיש שאומרים אחר סיום מסכת, [או אחר הקינות בתשעה באב], הנוסח הנכון הוא: דהוא עתיד לחדתא עלמא, ולאחיא מתיא, ולאחאה מתיא, ולשכללא היכלא, ולמפרק חייא, ולמבנה קרתא דירושלם, ולמעקר פולחנא נוכראה מארעא, ולאתבא פלחנא יקירא דשמיא להדרה וזיוה ויקרה, ויצמח פורקניה ויקרב משיחיה. בחייכון וכו׳. [וראה בהערה שם בנוסח היהי רצון שאומרים אחר סיום מסכת]. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קי הערה יז, עמוד יז].

סימן קיא – דין סמיכות גאולה לתפלה

א בתפלת שחרית צריך לסמוך גאולה לתפלה, וסמכו חז״ל דבר זה, על הנאמר יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה׳ צורי וגואלי, וסמיך ליה יענך ה׳ ביום צרה. ואמרו עוד שם, מי שמפסיק בין גאולה לתפלה למה הוא דומה, לאוהבו של מלך שבא ודפק על דלתו של מלך, יצא המלך אליו לדעת מה הוא מבקש, ומצאו שהפליג, (כלומר שהתרחק והלך לו), אף הוא הפליג. לפיכך אין להפסיק בין גאולה לתפלה אפילו בשתיקה, ולא עוד אלא שאסור להפסיק אפילו לקדיש ולקדושה ולברכו, וכדין הנמצא באמצע התפלה שאינו רשאי להפסיק לענות דברים שבקדושה. ולפיכך אם ממתינים שיהיו עשרה שיתחילו תפלת הלחש ביחד, יש להמתין קודם החתימה, ולא אחר שחתמו גאל ישראל. [שארית יוסף חלק ג עמוד פח. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיא הערה א, עמוד כ׳].

ב ומכל מקום אם שומע קדיש וקדושה וברכו בין גאולה לתפלה, יכול להמתין ולשמוע מפי השליח צבור, ויוצא מדין שומע כעונה. [ובלבד שהשליח צבור רגיל ובקי להוציא ידי חובת קדושה את השומעים]. [שארית יוסף חלק ג עמוד פח. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סי׳ קיא הערה ב, עמ׳ כב].

ג על פי הזוהר הקדוש אין להפסיק בין גאולה לתפלה אפילו באמן אחר גאל ישראל. וכן הוא בבית יוסף ובשלחן ערוך ומטעם זה מנהגינו שהשליח צבור אומר בקול רם עד גאל ישראל, כי בלאו הכי אין עונים אחריו אמן. אך דעת הטור והרמ״א שמותר לענות אמן על ברכת גאל ישראל. ולכן מנהג האשכנזים שאין השליח צבור מסיים בקול רם ברכת גאל ישראל. [שארית יוסף חלק ג עמוד פח. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיא הערה ג, עמוד כב].

ד יש נוהגים לנשק התפילין של ראש קודם שאומר ה׳ שפתי תפתח, קודם שיתחיל בתפלת העמידה. [ואין בזה חשש של הפסק בין גאולה לתפלה]. ויש המנשקים התפילין רק כשאמר ה׳ שפתי תפתח וכו׳. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיא הערה ד, עמוד כב].

ה יש אומרים שדוקא בחול ששייך בו הפסוק ״יענך ה׳ ביום צרה״, אסור להפסיק בין גאולה לתפלה, אבל בשבת שאינו יום צרה, אין איסור להפסיק בין גאולה לתפלה. ויש חולקים ואומרים שהמקרא הנ״ל אינו אלא סמך בעלמא, וגם בלא זה צריך לסמוך גאולה לתפלה, לפיכך בין בחול ובין בשבת צריך לסמוך גאולה לתפלה. ולענין הלכה, אף על פי שגם בשבת אין להפסיק בין גאולה לתפלה, מכל מקום יש להתיר לענות קדיש וקדושה וברכו. [שארית יוסף חלק ג עמוד פט. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיא הערה ה, עמוד כג].

ו מי שנתאחר לבוא לבית הכנסת בשבת, ומצא את הצבור שסיימו קריאת שמע וברכותיה ועומדים להתפלל, יש אומרים שיתפלל עמהם, כדי שיתפלל עם הצבור, ואחר כך יקרא קריאת שמע בברכותיה, שתפלה בצבור עדיפא מסמיכות גאולה לתפלה בשבת. אולם לדינא אין לסמוך על דבריהם, אלא גם בשבת יתפלל על הסדר, אף שיפסיד על ידי כך תפלה בצבור. [שארית יוסף חלק ג עמוד פט. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיא הערה ו, עמוד כט].

ז הנקלע בשבת למקום שמאחרים להתפלל, ואין שם מנין אלא בשעה מאוחרת, והתחיל להתפלל עם הצבור, ורואה שהם מתעכבים בתפלה באופן שעד שיגיעו לברכת גאל ישראל כבר יעבור זמן ברכות קריאת שמע, [אחר ד׳ שעות מהזריחה], יש לו להזדרז ולסיים בינו לבן עצמו עד ברכת גאל ישראל, ואחר כך ימתין לצבור שיגיעו לעמידה, ויתפלל עמהם תפלת העמידה כדי שתהיה תפלתו בצבור. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיא הערה ז, עמוד כט].

ח מי שלא היה לו טלית, ונזדמנה לו בין גאולה לתפלה, לא יתעטף בציצית אפילו בלא ברכה, אלא עד לאחר התפלה. [שארית יוסף ח״ג עמוד פט. ילקו״י מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סי׳ קיא הערה ח, עמו׳ לא].

ט אף על פי שדין סמיכות גאולה לתפלה הוא גם בערבית, מכל מקום אומרים קדיש בערבית קודם תפלת שמונה עשרה. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיא הערה ט, עמו׳ לא].

י יש מהספרדים שנוהגים שקודם תפלת שמונה עשרה הופכים פניהם קצת לאחוריהם, ועושים תנועה בידיהם לאנשים העומדים מאחוריהם או בצדיהם, והטעם לזה, שדרכם להיות מקבלים עול מלכות שמים זה מזה, ונותנים רשות זה לזה, להורות על אחדות ואחוה ביניהם. ויש עוד טעם לזה על פי הסוד. ומכל מקום בתפלת מנחה וערבית יזהרו כשעושים תנועות אלו קודם תפלת העמידה, שלא יהיו טרודים בהם יותר מדאי, ויכוונו היטב באמירת יהא שמיה רבא. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיא הערה י, עמוד לא].

סימן קיב – שאלת צרכיו בשלש ראשונות

א אל ישאל אדם צרכיו בג׳ ראשונות ולא בג׳ אחרונות, ודוקא צרכי יחיד, אבל צרכי רבים מותר, ומטעם זה אומרים בעשרת ימי תשובה בברכת אתה גבור ״זכרנו לחיים וכו׳״. [וראה להלן סימן קיט]. [שארית יוסף חלק ג עמוד צ׳. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיב הערה א, עמוד לב].

ב אין לשאול צרכיו בשבת בתפלה, ויש מי שאומר שלכן צריך לדלג יהי רצון של עילוי הנשמות בשבת. ויש חולקים ואומרים שאין צריך לדלג היהי רצון, דמטבע ברכות כך הוא. וכן עיקר לדינא, ולכן מותר לומר יהי רצון שבסידורים שיש בהם שאלת צרכיו. וכן מותר לברך חבירו על כוס יין וכיו״ב, או בקשת הצלחה במעשיו בין בני הבית. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סי׳ קיב הע׳ ב, עמו׳ לג]

סימן קיג – דיני הכריעות בתפלת שמונה עשרה

א אין להשתחוות בתפלה במקום שלא תיקנו חכמים, והברכות שמשתחוים בהן, הן: ברכת אבות [שהיא הברכה הראשונה] בתחלתה ובסופה, וכן בברכת מודים בתחלתה וסופה. אבל בשאר כל הברכות לא ישתחוה לא בתחלתן ולא בסופן, משום שנראה כיוהרא, שמחזיק עצמו כשר יותר משאר הצבור. או

שמא יבואו לעקור תקנת חכמים ויאמרו שכל אחד יכול להחמיר כמו שהוא רוצה. ומכל מקום אם רוצה להשתחוות באמצע הברכה או בין ברכה לברכה רשאי, וכן ראוי לעשות אם שומע משליח צבור שאומר מודים. [שאר״י ח״ג עמ׳ צ׳. ילקו״י, תשס״ד, תפלה כרך ב, סי׳ קיג הע׳ א].

ב הנוהגים להשתחוות בראש השנה וביום הכפורים כשאומרים זכרנו ומי כמוך, צריכים לזקוף כשמגיעים לסוף הברכה. [שאריית יוסף חלק ג עמוד צא. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סי׳ קיג הערה ב].

ג הכורע ב״וכל קומה לפניך תשתחוה״ או ב״ולך לבדך אנחנו מודים״ או בהודאה דהלל וברכת המזון, הרי זה מגונה. [שאריית יוסף חלק ג עמוד צא. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סי׳ קיג הערה ג].

ד לכתחלה אין לצבור להשתחוות בעת עניית ברוך ה׳ המבורך לעולם ועד, אף בכפיפת ראש בלבד, ומכל מקום הנוהגים להשתחוות מעט [בכפיפת הראש] בעת אמירת ברוך ה׳ המבורך לעולם ועד, יש להם על מי שיסמוכו. [שאריית יוסף ח״ג עמוד צא. ילקו״י מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיג הערה ד].

ה מה שנוהגים לכרוע באמצע ״בריך שמיה״ כשאומרים ״אנא עבדא דקודשא בריך הוא דסגידנא קמיה״, אף על פי שאין זה חיוב לכרוע, מכל מקום מנהג ישראל תורה הוא, הואיל ואומרים בפירוש דסגידנא קמיה, אם לא יכרע ולא ישתחוה נראה כדובר שקרים. ומטעם זה נוהגים להשתחוות בעלינו לשבח, כשאומרים ״ואנחנו משתחוים״. [ילקו״י, תשס״ד, תפלה כרך ב, סי׳ קיג הערה ה].

ו המתפלל צריך שיכרע [במקום שתיקנו לכרוע] עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה. ולא יכרע באמצע מותניו וראשו ישאר זקוף, אלא יכוף גם את ראשו כאגמון. [שאריית יוסף חלק ג עמוד צא. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיג הערה ו].

ז זקן או חולה שאינו יכול להשתחוות עד שיתפקקו החוליות שבשדרה, כיון שהרכין ראשו דיו, מאחר שניכר שהוא חפץ לכרוע אלא שמצער את עצמו. [שאריית יוסף חלק ג עמוד צב. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיג הערה ז].

ח לא ישתחוה כל כך עד שיהיה פיו כנגד חגור של מכנסים. דנראה כגאוה. [שאריית יוסף חלק ג עמוד צב. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיג הערה ח].

ט כשהוא כורע יכרע במהירות בפעם אחת, וכשהוא זוקף זוקף בנחת, ראשו תחלה ואחר כך גופו, שלא תהא עליו כמשאוי. [שאריית יוסף ח״ג עמוד צב. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיג הערה ט].

י כשהוא כורע כורע בברוך, וכשזוקף זוקף בשם ה׳. [שאריית יוסף חלק ג עמוד צב. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיג הערה י].

יא כשהצבור אומר עלינו לשבח, ומשתחוים כשאומרים ״ואנחנו משתחוים״ ראוי לכל מי שנמצא בבית הכנסת להשתחוות מעט בכפיפת ראש, יחד עם הצבור. ומכל מקום אין זה חיוב מעיקר הדין. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיג הערה יא].

יב אין להוסיף על תאריו של הקדוש ברוך הוא יותר מהאל הגדול הגבור והנורא, ודוקא בתפלה מפני שאין לשנות ממטבע שטבעו חכמים. אבל בתחנונים או בקשות ושבחים שאדם אומר מעצמו, לית לן בה. [שאריית יוסף חלק ג עמוד צג. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיג הערה יב].

סימן קיד – הלכות הזכרת טל ומטר

א מתחילים לומר ״משיב הרוח ומוריד הגשם״ בתפלת מוסף של יום טוב האחרון של חג [שמחת תורה], ופוסקים בתפלת מוסף של יום טוב הראשון של פסח. ואסור ליחיד להזכיר משיב הרוח ומוריד הגשם, עד שיכריז השליח צבור תחלה. לפיכך אם היה חולה או אנוס לא יקדים תפלתו לתפלת הצבור, לפי שאסור להזכיר עד שיאמר השליח צבור. אבל אם יודע שכבר הכריז השליח צבור, אף על פי שהוא לא שמע מזכיר משיב הרוח ומוריד הגשם. [שאריית יוסף חלק ג עמוד צה. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיד הערה א].

ב בימות הגשמים אם לא אמר משיב הרוח ומוריד הגשם, אלא המשיך לומר מוריד הטל, אם נזכר באמצע הברכה, טוב שיחזור לומר מוריד הגשם וימשיך משם והלאה, ואם אמר ברוך אתה ה׳ מחיה המתים, ימשיך אתה קדוש וכו׳, ולא יפסיק לומר ״משיב הרוח ומוריד הגשם״ בין ברכה לברכה. ואם הזכיר שם ה׳ אינו רשאי לומר למדני חוקיך ולחזור מאתה גבור, אלא יסיים מחיה המתים, וימשיך כסדר. וכל שהזכיר שם ה׳ שוב אינו חוזר. וכל זה לפי מנהגינו שאנו רגילים לומר מוריד הטל בכל ימות הקיץ, וממילא אם בחורף לא הזכיר גשם, בודאי שאמר מוריד הטל כהרגלו, לפיכך אינו צריך לחזור. אבל להנוהגים שלא לומר טל בימות הקיץ, אלא ״רב להושיע מכלכל חיים בחסד״, ואמר כן בימות הגשמים, והשמיט ״משיב הרוח ומוריד הגשם״, אם נזכר באמצע הברכה חוזר להזכיר גשם, ואם אמר ברוך אתה ה׳, שבסוף הברכה, יסיים ״למדני חוקיך״ ויחזור להזכיר גשם. ואם חתם מחיה המתים, יאמר שם בין ברכה לברכה משיב הרוח ומוריד הגשם, ואם התחיל בברכת אתה קדוש, אפילו לא אמר אלא תיבה אחת חוזר לראש התפלה. [שאריית יוסף חלק ג עמוד צה. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיד הערה ב].

ג שליח צבור ששכח להזכיר בימות הגשמים "מוריד הגשם", וגם לא אמר מוריד הטל, והתחיל לומר נקדישך, דינו כאילו התחיל ברכת אתה קדוש, שהקדושה היא תחלת ברכת אתה קדוש, וצריך לחזור לראש התפלה. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיד הערה ג].

ד החל מתפלת מוסף של יום טוב ראשון של פסח, מפסיקים לומר "משיב הרוח ומוריד הגשם", ואומרים במקום זה "מוריד הטל". ואם טעה בימות החמה והזכיר "מוריד הגשם", אם נזכר באמצע הברכה חוזר לראש הברכה, ומתחיל אתה גבור לעולם ה' וכו', ואם התחיל מ"רב להושיע מוריד הטל", גם כן יצא. ואם נזכר אחר שאמר ברוך אתה ה' קודם שסיים "מחיה המתים", יאמר "למדני חקיך" שיראה כאומר פסוק בלבד, ויחזור לאתה גבור. ואם לא נזכר עד שסיים "מחיה המתים", אף על פי שלא התחיל "אתה קדוש", חוזר לראש התפלה. ואפילו במקום שצריכים לגשמים בימות החמה, אם הזכיר "מוריד הגשם" מחזירים אותו. [שאר"י ח"ג עמ' צה. ילקו"י שם, תפלה ב, סימן קיד הערה ד].

ה אם טעה בימות הקיץ ואמר משיב הרוח ומוריד הגשם, מחזירין אותו, וחוזר לראש הברכה. ואם סיים הברכה, חוזר לראש התפלה. ויש אומרים שאפילו אם לא התחיל בברכה שאחריה חוזר לראש. ויש אומרים שזה דוקא אם התחיל בברכה שאחריה, אבל אם לא התחיל בברכה שאחריה, הוי כמו שעומד עדיין באותה ברכה, וחוזר לראש הברכה, ולא לראש התפלה. וכתבו במאמר מרדכי ובביאור הלכה, דלדינא אחר שסיים הברכה אפילו לא התחיל עדיין ברכה שאחריה חוזר לראש התפלה. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיד הערה ה, עמ' נא].

ו אם טעה בימות הקיץ ואמר משיב הרוח ומוריד הגשם, ומיד תוך כדי דיבור תיקן ואמר מוריד הטל, יש מי שכתב, שאין זה מועיל לתקן את מה שקילקל, דאחר שאמר דבר שהוא סימן קללה בקיץ, לא מהני מה שתיקן בתוך כדי דיבור לומר מוריד הטל, אלא צריך לחזור לאתה גבור ולומר כסדר מוריד הטל. ואם חתם מחיה המתים, צריך לחזור לראש התפלה. ויש חולקים ואומרים דגם כאן מהני תיקון בתוך כדי דיבור. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיד הערה ו, עמוד נא].

ז מנהגינו לומר בקול רם בתוך שלשים יום לסוכות "משיב הרוח ומוריד הגשם", כדי להזכיר לצבור לומר כן. וכן בראש חודש ובחול המועד מנהגינו לומר באמצע הלחש בקול רם תיבות "יעלה ויבא" שמזכיר בתפלה. [שאר"י ח"ג עמ' צו. ילקו"י מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סי' קיד הערה ז, עמוד נד].

ח בימות הקיץ אם נסתפק אם אמר משיב הרוח ומוריד הגשם או מוריד הטל, אם הוא בתוך שלשים יום מיום טוב של פסח, צריך לחזור, שחזקה שאמר מה שהיה רגיל לומר קודם לכן. ואם הוא אחר שלשים יום, הרי הוא בחזקת שאמר מוריד הטל ואינו צריך לחזור. ואם ביום הראשון של פסח אמר תשעים פעם "מוריד הטל", דהיינו שחוזר על "מחיה מתים אתה רב להושיע מוריד הטל" תשעים פעם, [כנגד שלשים יום שמזכיר בהם בתפלתו שלש פעמים בכל יום מוריד הטל], אם מסתפק לאחר מכן אם אמר מוריד הגשם או מוריד הטל, הרי הוא בחזקת שלא הזכיר גשם, ואינו חוזר. [שאריית יוסף חלק ג עמוד צו. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיד הערה ח, עמוד נד].

ט מי שנסתפק בימות החמה אם הזכיר מוריד הגשם, תוך שלשים יום ליום טוב של פסח, צריך לחזור ולהתפלל, גם אם נסתפק בזה רק אחר שסיים תפלתו, וכל שכן אם נסתפק בזה כשנמצא באותה ברכה. [שאריית יוסף ח"ג עמו' צז. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סי' קיד הע' ט, עמ' נז].

י אפילו אם יודע בעצמו קודם שלשים יום שכבר לשונו התרגלה שלא להזכיר גשם, אין זה מועיל, וכל שהוא בתוך שלשים יום, ואינו יודע בודאות שלא הזכיר גשם צריך לחזור. ואם לאחר שלשים יום אירע פעם אחת שטעה והזכיר גשם, לא איבד את חזקתו שכבר התרגלה לשונו שלא להזכיר גשם, ולכן אם לאחר מכן נסתפק אם הזכיר גשם, אינו חוזר. ואף לענין שאלת טל ומטר, אם הוא לאחר שלשים יום אינו חוזר, ואין צריך להשלים עד תשעים תפלות, אף על פי שבשבתות אין שואלין טל ומטר. ושליח צבור קבוע, די לו בשמונה עשר ימים אחר החג, כדי שנאמר חזקה שהתרגל שלא להזכיר גשם. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיד הערה י', עמוד נח].

יא מי שטעה בימות הקיץ אחר שלשים יום ואמר בתפלתו משיב הרוח ומוריד הגשם, צריך לחזור כפי הדין, שאין החזקה מועילה אלא בספק. ומי שטעה בתוך שלשים יום אחר יום טוב ראשון של פסח, והזכיר משיב הרוח ומוריד הגשם, וחזר ותיקן טעותו, לא סתר חזקתו משום אותה טעות. ולכן אם נסתפק אם הזכיר גשם לאחר שלשים יום, הרי הוא בכלל חזקה שכבר התרגלה לשונו שלא להזכיר גשם, ואינו חוזר. [ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיד הערה יא, עמוד נח].

יב בכל מקום שנפסק להלכה שאם טעה חוזר לראש הברכה שטעה בה, זהו רק כשטעה בשוגג, אבל במזיד ובמתכוין, לעולם חוזר לראש התפלה. [שאריית יוסף חלק ג עמוד צז. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיד הערה יב, עמוד נט].

יג אם שח שיחת חולין באמצע התפלה, אם לא שהה כדי לגמור את כולה חוזר לתחלת הברכה שפסק בה, אף על פי שהפסיק במזיד. [שאריית יוסף חלק ג עמוד צז. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיד הערה יג, עמוד ס'].

יד במקום שאמרו שחוזר לראש התפלה, כגון מי שטעה בשלש ראשונות באופן שצריך לחזור לראש, אינו צריך לחזור פסוק "ה' שפתי תפתח". ויש אומרים שאם השלים תפלתו ונזכר שטעה בדברים המחזירים אותו, צריך לחזור ולומר את הפסוק"ה' שפתי תפתח". וכן ראוי לנהוג. [שאריית יוסף חלק ג

עמוד צח. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיד הערה יד].

טו מנהגינו לומר משיב הרוח ומוריד הגשם, הגימ״ל בסגול. ואין לשנות ולומר הגימ״ל בקמ״ץ. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיד הערה טו].

סימן קטו – דין ברכת אתה חונן

א מאחר שההבדל בין האדם לבהמה היא הבינה והשכל, לפיכך קבעו חכמים ברכת ״אתה חונן״ בראש הברכות האמצעיות, וגם מפני שאם אין בינה אין תפלה. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קטו הערה א, עמוד סא].

ב בנוסח ברכת אתה חונן יש אומרים ״לאדם דעת״ הלמ״ד בקמ״ץ, ויש שאומרים הלמ״ד בשוא. וצריך לומר ״וחננו מאתך חכמה בינה ודעת״, עם וא״ו, בין בחול בין במוצאי שבת.[ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קטו הערה ב, עמוד סב].

ג שואל אדם צרכיו בתפלת שמונה עשרה, ולכן מי שתלמודו משתכח, יוסיף בקשה בברכת אתה חונן, קודם שיאמר וחננו מאתך וכו׳, ויאמר שם, יה״ר מלפניך ה׳ או״א שתחנני חכמה ובינה להבין עמקי סודות תורתך, וזכני לזכור את לימוד התורה, ללמוד וללמד לשמור ולעשות, וחננו וכו׳. [שארית יוסף חלק ג עמוד קז. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קטו הערה ג, עמוד סב].

סימן קטז – דין ברכת השיבנו, ראה נא בעניינו, ורפאינו

א בברכת השיבנו מזכירים ״השיבנו אבינו״, ואין מזכירים אבינו אלא בברכה זו, ובברכת סלח לנו. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קטז הערה א, עמוד סג].

ב מי שאחד מקרוביו אינו שומר תורה ומצוות, נכון שמידי פעם יבקש עליו בתפלת שמונה עשרה, בברכת השיבנו אבינו לתורתך, וקודם שחותם ברוך אתה ה׳ יאמר: ״יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו שתחתור חתירה תחת כסא כבודך, להחזיר בתשובה שלימה לכל פושעי עמך בית ישראל, ובכללם תחזיר בתשובה שלימה את פלוני בן פלוני, כי ימינך פשוטה לקבל שבים״. ויש הנוהגים לומר תפלה זו על עצמם, שתחזירני לי פלוני בן פלוני וכו׳. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קטז הערה ב, עמוד סג].

ג בברכת סלח לנו אבינו, ישתדל לכוין לבקש מהשי״ת שירבה לסלוח לו וימרק עוונותיו לא על ידי יסורים, כדי שיוכל להמשיך ללמוד ולקיים מצות, בבחינת למענך אלהים חיים. [ומה שאנו אומרים סלח לנו אבינו כי חטאנו גם במוצאי יום הכפורים, ראה בהערה]. [ילקו״י מהדורת תשס״ד, תפלה ב, עמוד סו].

ד בנוסח ברכת ראה נא בעניינו, יש אומרים שאין להוסיף תיבת ״נא״, [לומר: ראה נא בעניינו], ומנהגינו לומר כנז׳, ראה נא בעניינו. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קטז הערה ד, עמוד סז].

ה בברכת רפאנו, יש לומר: רפאנו ה׳ ונרפא, ואין לומר רפאינו ה׳ אלהינו ונרפא. ואף שבפסוק נאמר: רפאני ה׳ וארפא, והוא בלשון יחיד, מכל מקום תיקנו את הברכה בלשון רבים, רפאנו ה׳ וכו׳, היינו מפני שאומרו דרך בקשה ותפלה, ובזה אנו משנים מלשון רבים ליחיד. וחותמין רופא חולי עמו ישראל, חולי הלמ״ד בציר״י. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קטז הערה ה, עמוד סח].

ו הרוצה להוסיף בברכת רפאינו בקשה לרפואה שלימה, יאמר קודם כי אל רופא רחמן ונאמן אתה, יהי רצון מלפניך ה׳ אלהי ואלהי אבותי, שתרפאינו רפואה שלימה רפואת הנפש ורפואת הגוף, כדי שאהיה חזק בבריאות גוף ונשמה לקיום תורתך הקדושה, ברוך אתה ה׳ רופא חולי עמו ישראל. וכשרוצה להתפלל על חולה אחר, יאמר, יהי רצון וכו׳ רפא נא את פלוני בן פלונית, רפואה שלימה בתוך שאר כל חולי עמך ישראל. אולם אם מתפלל על חולה בפניו, אינו מזכיר את שמו. וממדת חסידות נכון לבקש רחמים על חבירו בשומע תפלה. [ילקו״י תשס״ד, תפלה כרך ב, סי׳ קטז הע׳ ו׳, עמ׳ סט].

ז יש מי שכתב, שאם היה החולה אחד מבני ביתו, רק אז יכול להתפלל עליו בברכת רפאינו, אבל אם היה החולה אחד מחבריו, אינו מתפלל עליו אלא בשומע תפלה. דחשיב כצרכי רבים שאין מבקשים עליהם אלא בשומע תפלה. ולדינא אין לחלק בזה, ובכל אופן יכול לבקש רחמים לרפואה שלימה בברכת רפאינו. ומכל מקום כבר נתבאר שממדת חסידות נכון לבקש רחמים על חבירו בשומע תפלה. [שאר״י ח״ג עמוד קח ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קטז הערה ז, עמוד ע׳].

ח המתפלל על החולה אינו צריך להזכיר את שמו, שהרי משה רבינו התפלל על מרים ואמר, ״אל נא רפא נא לה״, ולא הזכיר את שמה כלל. במה דברים אמורים כשמתפלל על החולה בפניו, אבל אם היה מתפלל על החולה שלא בפניו, יזכיר שם החולה ושם אמו, ״פלוני בן פלונית״. ואם אינו יודע שם אמו, יזכיר אותו בשם אביו ״פלוני בן פלוני״. [שארית יוסף חלק ג עמוד קט. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קטז הערה ח, עמוד עא].

ט המתפלל על אביו החולה, לא יתארהו בתארי כבוד, כגון אבי מורי עטרת ראשי, שאין גבהות לפני המקום. אלא יאמר, עבדך אבי פלוני בן פלונית. וכן כשמתפלל על אמו יאמר, אמתך אמי פלונית בת פלונית. ואם מתפלל על רבו החולה, או על תלמיד חכם חולה, יאמר, עבדך רבי פלוני בן פלונית.

[שאריית יוסף חלק ג עמוד קי. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קטז הערה ט, עמוד עג].

י המתפלל על חולה ומזכיר את שמו ושם אמו, ובעבר אמו היתה חולה והוסיפו לה שם, צריך להזכיר את החולה בשמו ובשם אמו כולל מה שהוסיפו לה כשהיתה חולה. והני מילי שהוסיפו לה שם ונתרפאה. וכן לפעמים היו קורין לאמו בשם שהוסיפו לה. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קטז הערה י, עמוד עד].

יא יש נוהגים כאשר קוראים מזמור יענך ה׳ ביום צרה לרפואת אשה חולה, משנים בנוסח המזמור מלשון זכר לנקבה. ויש לבטל מנהג זה, וגם לאשה חולה צריך לומר המזמור כלשונו בלא לשנות. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קטז הערה יא, עמוד עה].

יב המזכיר פסוק דרך תפלה ותחנון באמצע שומע תפלה, וכדומה, ורוצה לשנות מלשון רבים ללשון יחיד, אין בכך מניעה. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קטז הערה יב, עמוד עה].

יג הרואה מודעה ובו בקשה להתפלל על חולה מסויים, יש מי שאומר שצריך להתפלל עליו בברכת רפאינו, או בשומע תפלה. אולם אין זה חיוב מן הדין, אלא מצד חסד עם הבריות. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קטז הערה יב, עמוד עה].

סימן קיז – דיני שאלת טל ומטר

א בארץ ישראל שואלים את הגשמים בברכת השנים לומר ״ותן טל ומטר לברכה״, החל מליל שבעה בחשון, בתפלת ערבית, עד המנחה של ערב יום טוב הראשון של פסח, ועד בכלל. ואף על פי שהיה ראוי להתחיל לשאול טל ומטר תיכף ומיד אחר החג, כדרך שמזכירים ״משיב הרוח ומוריד הגשם״ החל מתפלת מוסף של שמיני עצרת, והלאה, מכל מקום תיקנו חז״ל לעכב שאלת טל ומטר עד שיעברו חמשה עשר יום אחר החג, כדי שיספיקו עולי רגלים להגיע למחוז חפצם, ולא יעצרם הגשם, ושיערו אז שדרוש חמשה עשר יום כדי להגיע (בתנאי התחבורה של הימים ההם) מירושלים לנהר פרת, גבול מדינת בבל, ששם היה היישוב המרוחק ביותר מירושלים. ואף לאחר חורבן בית המקדש היו עדיין כאלה שמתאספים מכל התפוצות לעלות לרגל, ובפרט ליד הכותל המערבי שלא זזה שכינה משם, ומפני תקנת עולים אלה איחרו את השאלה של טל ומטר לשבעה חשון. [שאריית יוסף חלק ג עמוד צח. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה א, עמוד עו].

ב מנהג הספרדים ועדות המזרח בברכת השנים, לומר בקיץ ״ברכנו״, ובחורף ״ברך עלינו״, וכוללים בה שאלת טל ומטר. והוא מנהג נכון על פי הקבלה. ובנוסח ספרד של האשכנזים אומרים לעולם ״ברך עלינו״, אלא שבחורף כוללים בה ותן טל ומטר לברכה. [שאריית יוסף חלק ג עמוד צח. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה ב].

ג מי שטעה ושאל טל ומטר בברכת השנים תיכף ומיד לאחר החג, קודם שבעה בחשון, אינו צריך לחזור ולהתפלל, כיון שעל כל פנים עונת הגשמים היא. ואפילו נזכר באמצע התפלה, יכול להמשיך להתפלל. ומכל מקום אם ירצה יוכל לחזור ולהתפלל בתנאי דנדבה, שיאמר: ״אם אני חייב לחזור ולהתפלל, הריני מתפלל לשם חובה, ואם לאו תהיה תפלתי זו לנדבה״, ואינו צריך לחדש בה דבר. [שאריית יוסף חלק ג עמוד צט. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה ג, עמוד עח].

ד במה דברים אמורים בארץ ישראל שהיא ארץ הרים ובקעות למטר השמים תשתה מים, וזקוקים תושביה לגשמים מרובים. ולכן מקדימים לשאול טל ומטר החל מליל ז׳ בחשון, אבל בחוץ לארץ כגון בבל ומצרים וסביבותיהם שאינם צריכים לגשמים כל כך, אין שואלים טל ומטר אלא עד יום הששים אחר תקופת תשרי. ויום התקופה מכלל הששים יום. ומתחילים לשאול בתפלת ערבית של יום הששים. וחיילי הצבא ותיירים ושאר בני אדם שנקלעו לסיני או לגולן או לדרום לבנון, שהאקלים שלהם דומה לשל ארץ ישראל, שואלים טל ומטר בליל ז׳ בחשון, שאין הדבר תלוי בקדושת הארץ, אלא הכל לפי צורך הגשמים לארץ ההיא. ובפרט במקומות הסמוכים לארץ ישראל. וכן כתבו האחרונים, שבמקומות שמזג האויר והאקלים שלהם דומה לשל ארץ ישראל, כגון מדברות סיני ואל עריש והגולן ודמשק וסביבותיה שואלים טל ומטר בז׳ בחשון, כתושבי ארץ ישראל, כי מזג האויר שלהם דומה לשל ארץ ישראל. [שאריית יוסף חלק ג עמוד צט. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה ד, עמוד פא].

ה בן חוץ לארץ שטעה בתפלתו ושאל טל ומטר לפני שיגיע יום ששים לתקופה, אינו צריך לחזור ולהתפלל, כיון שעל כל פנים עונת הגשמים היא, ואין הגשמים בימים אלו סימן קללה, שהרי מזכירים בתפלה ״משיב הרוח ומוריד הגשם״. ולא עוד אלא שאפילו אם טעה בחוץ לארץ ושאל טל ומטר קודם שבעה בחשון, גם כן אינו צריך לחזור ולהתפלל, כדין בן ארץ ישראל שטעה. ומכל מקום אם רצה יכול לחזור ולהתפלל בתנאי דנדבה, כמו שנתבאר לעיל סעיף ג׳. [שאריית יוסף חלק ג עמוד ק׳. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה ה עמוד פג].

ו אם טעה ולא שאל טל ומטר, אם נזכר בסיום ברכת השנים, לפני שיזכיר "השם", חוזר ואומר ותן טל ומטר לברכה וכו', ומסיים על הסדר. ואם לא נזכר עד שחתם ברוך אתה ה' מברך השנים, לפני שיתחיל ברכת תקע בשופר, יאמר שם בין ברכה לברכה "ותן טל ומטר לברכה", וימשיך ברכת תקע בשופר וכו'. ואם לא נזכר עד שהתחיל תקע בשופר גדול, ימשיך בתפלתו עד ברכת שמע קולינו, ולפני שיאמר "כי אתה שומע תפלת כל פה", יאמר שם: "ותן טל ומטר לברכה". (ואם הוא בתענית שצריך לומר עננו, יאמר תחלה ותן טל ומטר לברכה, ואחר כך יאמר עננו). ואם שכח לשאול גם בברכת שמע קולינו, וחתם "ברוך אתה ה'", ומיד נזכר, יאמר "למדני חקיך", וחוזר ושואל טל ומטר, ומסיים שנית "כי אתה שומע תפלת כל פה" וכו'. ואם חתם שומע תפלה, ואחר כך נזכר שלא שאל טל ומטר, יאמר שם קודם ברכת רצה, "ותן טל ומטר לברכה". ואם אמר תיבת רצה, חוזר ל"ברך עלינו", וממשיך תקע בשופר ויתר הברכות על הסדר. וכן הדין אם נזכר באמצע מודים, או באמצע אלהי נצור, שחוזר לברך עלינו. אבל אם סיים פסוק יהיו לרצון האחרון, אף על פי שעדיין לא פסע שלש פסיעות לאחוריו, חוזר לראש התפלה. [שארית יוסף חלק ג' עמוד ק'. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה ו, עמוד פה].

ז מי שטעה בתפלת ערבית בימות הגשמים, ולא שאל טל ומטר בברכת השנים, וסיים תפלתו, אף על פי שמעיקר הדין תפלת ערבית רשות, אף על פי כן חייב לחזור ולהתפלל שנית. ואם נזכר באמצע תפלתו חוזר על דרך שנתבאר בסעיף ו'. [שארית יוסף חלק ג עמוד קא. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה ז, עמוד פז].

ח אשה שטעתה בברכת השנים ולא שאלה טל ומטר, בין בשחרית-ובין בשאר תפלותיה, דינה כדין איש שטעה ולא שאל טל ומטר, וחוזרת להתפלל על דרך שנתבאר בסעיף ו'. [שארית יוסף חלק ג עמוד קא. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה עמוד פח].

ט אם טעה ולא שאל טל ומטר בערבית של ליל שבעה במר-חשון, יש אומרים שאינו צריך לחזור ולהתפלל, ויש חולקים וסוברים שצריך לחזור ולהתפלל. ונראה להלכה שאם נזכר קודם שומע תפלה, ישאל שם טל ומטר, ואם התחיל רצה, יחזור לברכת השנים. ואם סיים תפלתו ונזכר שלא שאל טל ומטר, יחזור ויתפלל בתנאי של נדבה. [שארית יוסף חלק ג עמוד קא. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה ט, עמוד פח].

י מי שנסתפק אם שאל טל ומטר בתפלתו או לא, אם נזכר להסתפק לפני ברכת שמע קולינו, שואל טל ומטר בשומע תפלה, ואם נזכר לאחר שהתחיל רצה, אם הוא בתוך שלשים יום מיום שמתחילים לשאול בו טל ומטר, חוזר לברכת ברך עלינו, שחזקה עליו שאמר ברכנו כפי שהיה שגור בפיו קודם זמן שאלה. ואם הוא לאחר שלשים יום אינו חוזר, שחזקה עליו שאמר כהוגן. ושליח צבור קבוע שאומר החזרה בשחרית ובמנחה, די לו בשמונה עשר יום להרגיל לשונו לומר ברך עלינו, לפיכך אם נסתפק לאחר מכן אינו חוזר. [שארית יוסף חלק ג עמוד קב. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה י', עמוד צ'].

יא מי שטעה בתפלתו ושכח לשאול טל ומטר, ונזכר רק באמצע אלהי נצור, ובינתים הגיע שליח צבור לקדיש או לקדושה, אף על פי שבדרך כלל מותר לענות קדיש וקדושה באמצע אלהי נצור, הואיל ונסתיימה עיקר התפלה, מכל מקום בנידון זה יש להורות שלא יפסיק לענות קדיש או קדושה, שאם יענה נמצא שגילה דעתו שסיים תפלתו לגמרי, שהרי באמצע התפלה אסור לענות קדיש וקדושה, ואם כן יצטרך לחזור לראש התפלה בשביל שאלת טל ומטר, ולכן ישתוק ויכוין לקדושה או לקדיש שאומר השליח צבור, ואחר כך יחזור לברך עלינו. [שארית יוסף חלק ג עמוד קב. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה יא, עמוד צ'].

יב מי שטעה בתפלת שבת והתחיל בברכת אתה חונן וכו', שהדין הוא שכאשר נזכר באמצע אחת הברכות של שמונה עשרה שהוא שבת, מסיים אותה ברכה שהתחיל בה, ואחר כך חוזר לתפלת שבת, ויקר מקרהו שטעה בימות הגשמים ואמר ברכנו, ואחר כך נזכר שהוא שבת, אם נזכר קודם תקע בשופר, יאמר שם ותן טל ומטר לברכה, ויחזור לתפלת שבת, אבל אם נזכר אחר שהתחיל תקע בשופר, או בברכות שלאחר מכן, לא יחזור לברך עלינו, אלא יפסיק באמצע הברכה שנזכר בה, ויחזור לתפלת שבת. ואף על פי שיש חולקים בזה, ספק ברכות להקל. [שארית יוסף חלק ג עמוד קב. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה יב, עמוד צא].

יג מי ששכח לשאול טל ומטר וסיים תפלתו, מן הדין רשאי הוא לכוין לתפלת החזרה של השליח צבור ולשומעה מתחלתה ועד סופה, ויוצא בזה ידי חובה. ובלבד שיהיה שליח צבור הגון שבקי ויודע לכוין להוציא את האחרים ידי חובה. וגם מבטא היטב את כל התיבות והאותיות שבתפלה. ואז יוצא היחיד ידי חובה, אף על פי שהוא בקי ויודע להתפלל בעצמו. ויזהר שלא יענה "ברוך הוא וברוך שמו", וגם לא יאמר "מודים דרבנן" עם הצבור, אלא ישמע מודים שבתפלה מפי השליח צבור. ואם יש שם כהנים שנושאים כפיהם לברך את ישראל, יכוין לברכתם ויענה אחריהם אמן. ובסיום התפלה יפסע ג' פסיעות לאחוריו, ויאמר עושה שלום וכו'. ומכל מקום לכתחלה יותר טוב ונכון מאד שהוא בעצמו יחזור להתפלל עם השליח צבור וישאל טל ומטר. ורק אם קשה לו להתפלל בעצמו, ובפרט כשיש לו ספק בדבר אם שאל טל ומטר או לא, יוכל לסמוך על שמיעתו מהשליח צבור. ואם לא נזכר שהחסיר טל ומטר בתפלתו אלא עד שהגיע השליח צבור ל"ברך עלינו", אינו מועיל שיכוין משם ואילך לתפלת השליח צבור, כיון שהיה סבור

שהתפלל כהוגן, ולא כיון כלל לצאת ידי חובה בחזרת השליח צבור מתחלתה, לפיכך חוזר לראש התפלה ושואל טל ומטר. [שארית יוסף חלק ג עמוד קג. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה יג, עמוד צד].

יד מי שרגיל להאריך קצת בתפלתו, ולפעמים בגלל כך אינו משיג לענות קדושה עם הצבור, והוא מעדות המזרח, אינו רשאי לקצר ולשנות הנוסח של ברך עלינו, לומר הברכה כנוסח בני אשכנז, כדי שיספיק להגיע לקדושה, אלא יתפלל כנוסח המקובל שלנו, וכמנהג אבותיו. [שארית יוסף חלק ג עמוד קג. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה יד, עמוד צו].

טו בן ארץ ישראל שיצא לחוץ לארץ קודם שבעה בחשון, יש אומרים שאם היה דעתו לחזור בתקופת שאלת הגשמים, או אפילו שאין דעתו לחזור בתקופה זו אלא שהשאיר אשה ובנים בארץ ישראל, שואל טל ומטר בשבעה בחשון כבני ארץ ישראל. ואם לאו לא ישאל אלא עד ששים לתקופה כבני חוץ לארץ. ויש חולקים וסוברים שלעולם הולך אחר המקום שנמצא שם, ולכן אינו שואל אלא בליל ששים לתקופה כבני חוץ לארץ. ולענין הלכה נראה שאם דעתו לחזור לארץ ישראל בתקופת הגשמים או אפילו במשך השנה, או שהשאיר אשה ובנים בארץ ישראל, ישאל טל ומטר בשומע תפלה. [שארית יוסף חלק ג׳ עמוד קג. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה טו].

טז בן ארץ ישראל שהתחיל לשאול טל ומטר בשבעה בחשון כדינו, ואחר כך יצא לחוץ לארץ על מנת לחזור במשך השנה, ימשיך לומר טל ומטר בברכת השנים גם בהיותו שם, אף על פי שהוא קודם ששים יום לתקופה. ורק כשהוא עובר לפני התיבה כשליח צבור, יאמר ״ברכנו״, ובברכת שומע תפלה, קודם ״כי אתה שומע תפלת כל פה״, יאמר בלחש ״ותן טל ומטר לברכה״. ואם עקר דירתו עם משפחתו להתגורר בחוץ לארץ, יפסיק מלשאול טל ומטר מיד כשיגיע למחוז חפצו בחוץ לארץ. [שארית יוסף חלק ג עמוד קד. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה טז, עמוד צח].

יז תייר שבא לבקר בארץ ישראל בימים אלה, ודעתו לחזור לחוץ לארץ לעירו ולשער מקומו, בקרב ימים, צריך לשאול טל ומטר בברכת השנים בשבעה בחשון כמנהג המקום שנמצא שם, וכשיחזור לחוץ לארץ יפסיק מלשאול טל ומטר עד ששים לתקופה. וטוב שימשיך שאלת טל ומטר בשומע תפלה. [שארית יוסף חלק ג עמוד קד. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה יז, עמוד צט].

יח החל ממוצאי יום טוב הראשון של פסח, אומרים ״ברכנו״ במקום ״ברך עלינו״, עד ליל שבעה בחשון. ומי שטעה בימות החמה ואמר ״ברך עלינו״ ושאל טל ומטר, אם נזכר באמצע הברכה חוזר לראש הברכה, ואם נזכר אחר שאמר ברוך אתה ה׳ קודם שיסיים מברך השנים, אומר למדני חוקיך, ויחזור לראש הברכה, ואם לא נזכר עד שסיים מברך השנים, או שלא נזכר אלא בברכות שלאחר מכן, חוזר ל״ברכנו״, וממשיך ברכות התפלה על הסדר. ואם לא נזכר עד שאמר פסוק יהיו לרצון (האחרון), חוזר לראש התפלה. לפיכך יחידים הצריכים לגשמים מפסח ועד סוכות, אינם רשאים להזכיר מוריד הגשם, או לשאול טל ומטר בברכת השנים, אלא באמצע שמע קולינו ישאלו טל ומטר, כדין כל יחיד ששואל צרכיו בשומע תפלה. וכן הדין בעיר מסויימת שצריכה גשמים בין פסח לסוכות, אפילו היא גדולה כנינוה, או אפילו מדינה שלימה, או ארץ אחת כולה, כגון ארץ אשכנז בכללה, או ארץ ספרד בכללה, הרי הם כיחידים לענין זה, ושואלים טל ומטר בשומע תפלה. ומכל מקום יחיד שטעה בתפלתו במקומות אלה ושאל טל ומטר בברכת השנים, אין צריך לחזור ולהתפלל, אלא בתורת תנאי של נדבה. אבל אם טעה בהזכרה ואמר ״מוריד הגשם״ בין פסח לסוכות, אפילו במקומות הצריכים לגשמים צריך לחזור ולהתפלל. [שארית יוסף חלק ג׳ עמוד קד. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה יח, עמוד צט].

יט במקומות שבין סוכות לפסח הם ימות החמה שלהם, והגשמים מזיקים לתבואה ולחקלאות, או לבריאות בני אדם, אין להם לשאול טל ומטר כלל בימים אלה. וכן בהזכרה לא יאמרו ״משיב הרוח ומוריד הגשם״, אלא מוריד הטל, כיון שהגשמים סימן קללה להם באותו זמן. [שארית יוסף חלק ג׳ עמוד קה. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה יט, עמוד ק׳].

כ במדינות שהאקלים ומזג האויר שלהם הוא להיפך מהאקלים ומזג האויר שלנו, שהחורף שלהם הוא מפסח עד סוכות, והקיץ שלהם הוא מסוכות ועד פסח, כגון מדינת בראזיל ואוסטרליה, יש אומרים שלא ישאלו טל ומטר בברכת השנים כלל, לא בקיץ ולא בחורף שלהם, אלא שבימות הגשמים שלהם דהיינו בין פסח לסוכות ישאלו טל ומטר בשומע תפלה, ובהזכרה לעולם יאמרו מוריד הטל. והשליח צבור אף הוא ישאל טל ומטר ב״שומע תפלה״ בימות הגשמים שלהם. ולדינא נראה, שבזמן הזה שהגשמים להם היא לסימן ברכה, יש להם לשאול טל ומטר בברך עלינו החל מיום ששים לתקופה, עד ערב פסח, כמנהג אחינו שבחוץ לארץ. ורק לענין הזכרת הגשם נראה שעדיף להמשיך במנהגם הקודם להזכיר מוריד הטל לעולם. [שארית יוסף חלק ג׳ עמוד קה. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה כ, עמוד קא].

סימן קיח – דיני ברכת השיבה

א בברכת השיבה שופטינו יש לחתום בכל השנה מלך אוהב צדקה ומשפט. ומראש השנה ועד יום הכפורים יש לחתום המלך המשפט. וכבר נתבאר לעיל [סימן קז] שהטועה בתפלתו בעשרת ימי תשובה וחתם מלך אוהב וכו׳, אם נזכר תוך כדי דיבור, דהיינו שיעור ג׳ תיבות שלום עליך רבי, יסיים מיד

המלך המשפט. ואם נזכר אחר שיעור כדי דיבור, יחזור לברכת השיבה, וימשיך משם והלאה על הסדר. ואפילו אם נזכר בברכות שלאחר מכן, או באלהי נצור, יחזור לברכת השיבה, וימשיך על הסדר. ואם לא נזכר עד שאמר הפסוק יהיו לרצון האחרון, אף שלא עקר רגליו יחזור לראש התפלה. ונכון שיעשה תנאי של נדבה קודם שיחזור. [שארית יוסף חלק ג עמוד קו. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיח הערה א, עמוד קה].

ב אם שכח לומר זכרנו לחיים בעשי״ת וחתם בא״י מגן אברהם, נראה שאע״פ שעדיין לא התחיל ״אתה גבור״, אינו רשאי לומר זכרנו לחיים בין הברכות, דהוי הפסק, דלא עדיף ממי ששכח יעלה ויבא בליל ר״ח, דקי״ל שאינו חוזר, ואפילו אם נזכר קודם מודים, אינו אומר יעלה ויבא שם, אף דבשחרית ומנחה דקי״ל שמחזירים אותו, אם נזכר קודם מודים, אומר שם יעלה ויבא בלי חתימה ואח״כ ממשיך מודים, מ״מ יש חילוק בזה בין דברים שמחזירים אותו, שרשאי לאומרם אחר חתימת הברכה, כל שלא התחיל בברכה שלאחריה, לבין דברים שאין מחזירים אותו. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיח הערה ב, עמוד קי].

סימן קיט – הרוצה להוסיף בקשה בברכות

א המתפלל ורצה לשאול צרכיו בברכות האמצעיות, רשאי להוסיף מעין אותה ברכה. כיצד, אם היה לו חולה, מבקש עליו רחמים בברכת רפאינו. וכן אם היה צריך לפרנסה, יבקש על כך בברכת השנים, וכן אם היה לו קרוב משפחה או חבר שאינו הולך בדרך התורה, יבקש מהקב״ה בברכת השיבנו אבינו לתורתך, שיערה עליו רוח ממרום ויחזירו בתשובה שלימה. [וכמבואר לעיל בסימן קטז]. וכשהוא מוסיף יתחיל בברכה שבתפלה ואחר כך יוסיף. ואם שכח ולא הוסיף מעין הברכה, יכול לשאול צרכיו בשומע תפלה, קודם ״כי אתה שומע תפלת כל פה״. וממדת חסידות נכון לבקש צרכיו רק בברכת שומע תפלה. ולכתחלה לא ישאל יחיד את צרכיו אלא בלשון הקודש, ורק אם אינו יודע לבקש בלשון הקודש, יכול לבקש בכל לשון שירצה. [שארית יוסף חלק ג עמוד קז. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיט הערה א׳, עמו׳ קיב].

ב אף על פי שאמרו בברכות יכול אדם להוסיף מעין כל ברכה וברכה, ובשומע תפלה אפילו כל מה שירצה, מכל מקום זה דוקא דרך עראי לפי שעה מה שצריך, אבל אין לעשות כן בקביעות ולהוסיף בכל ברכה בכל יום. ובכל אופן יזהר שלא להרבות בשאלות, רק אחת כוללת, כמו זרע אנשים. אולם מה שנזכר בזוהר והאר״י ז״ל שצריך להתוודות בתפלה ולשאול על פרנסתו, זה מותר לעשות בקביעות, ומצוה נמי איכא. [ואם על ידי כך שמרבה בבקשות מפסיד עניית אמן וקדושה, יש לו למעט בהם כדי להרויח עניית אמן וקדושה]. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיט הערה ב, עמוד קיד].

ג חולה מסוכן שהרופאים נתייאשו מלרפאותו, והוא שוכב מחוסר הכרה זמן ממושך כצמח, אף על פי שבודאי שאסור לנתק אותו מהמכשירים שהוא מחובר אליהם, מכל מקום מותר להתפלל עליו שימות וייגאל מיסוריו. ומכל מקום אין לעשות כן אלא בעצת חכם, שידון בכל מקרה לגופו. [וייש שכתבו שרק לאנשים זרים מותר להתפלל על החולה מסוכן שימות, אבל לבנים ושאר קרובים אין לעשות כן]. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיט הערה ג, עמוד קטז].

ד המבקש צרכיו בתפלה, יש לו לבאר דבריו ולבקש את רצונו באופן ברור. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיט הערה ד׳, עמוד קיח].

ה יחיד שטעה בתעניות צבור, וחתם העונה לעמו ישראל בעת צרה, במקום לחתום שומע תפלה, יצא ידי חובה בדיעבד. ואם נזכר באמצע רצה או מודים, צריך להמשיך בתפלתו ולא יחזור לשמע קולינו, דהוי כברכה שאינה צריכה. ואם כבר סיים תפלתו, מהיות טוב שיחזור להתפלל בתנאי דנדבה, ויאמר: אם אני חייב לחזור ולהתפלל הריני מתפלל לשם חובה. ואם לאו תהיה תפלתי זו תפלת נדבה. [שארית יוסף חלק ג׳ עמוד קיא. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קיט הערה ה, עמוד קיט].

סימן קכ – שראוי לומר רצה בכל תפלה

א אומרים רצה בכל התפלות, ודלא כאותם שנוהגים שלא לאומרו במנחה. [דהיינו שמתחילים מ״ואשי ישראל ותפלתם״, ואין אומרים רצה]. וכן המנהג. ותפלה זו נסמכת על הפסוק (במדבר י, י): ״וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם, והיו לכם לזכרון לפני אלוהיכם״. וכיון שאין לנו בימינו את החצוצרות שיעלו את זכרונינו לפני ה׳, אנו מקוים שתפילתינו תשיג זאת. ומתפללים שזכרונינו וזכרון האבות כאילו יפרוץ בכוח דרך כל הח׳ רקיעים כדי להגיע למעלה אל מחיצת ה׳ ולפייס אותו, שהרי בגלל חטאינו נתרחק מאתנו. ולכן יש לכוין לבקש מהשי״ת שתקובל תפלתינו במקום עבודת הקרבנות, ושתחזור עטרה ליושנה. ואיתא במדרש שוחר טוב: כל אותן אלפים שנפלו בימי דוד, לא נפלו אלא על שלא תבעו בנין בית המקדש. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכ הערה א, עמוד קכ].

ב מי שטעה במנחה ולא אמר נוסח רצה, אלא התחיל ואשי ישראל וכו׳, יש אומרים שצריך לחזור, דהוי בכלל משנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות. ויש חולקים ואומרים שאין צריך לחזור. ועל כל פנים אם סיים תפלתו, יחזור להתפלל בתנאי של נדבה. [ילקו״י שם תפלה כרך ב, סי׳ קכ הערה ב, עמו׳ קכב].

סימן קכא – דיני מודים

א שוחין במודים, ובברכת הטוב שמך ולך נאה להודות. ובעודו כורע יכוין שיש לו פחד ויראה מלפניו יתברך, ומקבל אדנותו ומלכותו כעבד הכורע לאדונו. וכשזוקף יכוין להראות הבטחון, שבוטח בו בכל ענייניו שייטיב אליו. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכא הערה א׳, עמוד קכב].

ב האומר מודים מודים משתקין אותו. ואין הבדל בזה בין אומר כן בצבור לבין אם אומר כן ביחיד. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכא הערה ב׳, עמוד קכג].

ג צריך שיכרע במודים [ובכל מקום שתיקנו לכרוע] עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה. ולא יכרע באמצע מותניו וראשו ישאר זקוף, אלא יכוף גם את ראשו כאגמון. ויכרע במודים ויזקוף בשם. וב ״מודים דרבנן״ ישוח מעט, ובהרכנת ראשו סגי. [ילקו״י, תפלה כרך ב, סימן קכא הערה ג׳, עמוד קכג].

ד העומד באמצע תפלת שמונה עשרה, והשליח צבור הגיע למודים, צריך להשתחוות עם כל הצבור האומרים מודים דרבנן, אך אין לו לומר עמהם נוסח מודים כלל, אלא שוחה בשתיקה, שלא יהיה נראה כופר במי שהצבור משתחוים לו. [ילקוט יוסף, תפלה כרך ב, סימן קכא הערה ד׳, עמוד קכד].

ה ברכת שים שלום היא בקשה מהשי״ת שישכון שלום בעם ישראל, ולא יהיו מחלוקות כלל, כי השלום כולל הכלל. ובאמצעות השלום נזכה לכל, ונתברך מהכל. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכא הערה ה׳, עמוד קכד].

ו בברכת שים שלום צריך לומר ״כולנו כאחד״ ולא יאמר כולנו כאחת, שהרי הכוונה היא לאברהם אבינו ע״ה דכתיב בו, כי אחד קראתיו. ואומר, כי באור פניך, משום דכתיב באור פני מלך חיים, וכתיב, באור פניך יהלכון, ואין אומרים ממאור פניך. והנוסח הוא הוא ״וטוב בעיניך לברכנו״ ואין לומר ״וטוב יהיה בעיניך״. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכא הערה ו].

ז שלמה המלך ע״ה תיקן לומר ברכת כהנים בתפלת שמונה עשרה, אך יחיד אין לו לומר ברכת כהנים בתפלה. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכא הערה ז, עמוד קכה].

סימן קכב – דינים השייכים בין י״ח ליהיו לרצון

א אחר שסיים ברכת שים שלום, ואמר פסוק ״יהיו לרצון״, רשאי להפסיק לעניית דברים שבקדושה, כדרך שמפסיק בקריאת שמע וברכותיה. דהיינו, חמשה אמנים ראשונים של הקדיש, ו״יהא שמיה רבה מברך לעלם ולעלמי עלמיא יתברך״, ולא יותר. ולא יענה אמנים דברכות, ואפילו אמן שאחר ברכת האל הקדוש ושומע תפלה שאומר השליח צבור. ובקדושה עונה קדוש וברוך בלבד, ולא שאר נוסח הקדושה. וכל שכן שאין לו לענות ״ברוך הוא וברוך שמו״. ואם עדיין לא אמר פסוק יהיו לרצון [הראשון], אינו רשאי להפסיק כלל אפילו לקדיש וקדושה וברכו, שפסוק יהיו לרצון הוא מכלל התפלה עצמה. ואם סיים פסוק יהיו לרצון אמרי פי השני, אף על פי שעדיין לא עקר רגליו, רשאי להפסיק ולענות כל דבר שבקדושה, ואפילו ״ברוך הוא וברוך שמו״. [שארית יוסף חלק ג עמוד קיב. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכב הערה א׳, עמוד קכו].

ב מי שעומד בתפלתו באמצע ״אלהי נצור״, ונזכר ששכח לשאול ״טל ומטר״, שצריך לחזור לברכת השנים, או שאמר בעשרת ימי תשובה ״מלך אוהב צדקה ומשפט״, במקום ״המלך המשפט״, שצריך לחזור לברכת השיבה, או ששכח לומר ״יעלה ויבא״ בראש חודש, שדינו לחזור לברכת רצה, ולפני שהספיק לחזור, שמע קדיש או קדושה, לא יענה עם הצבור, שמכיון שהוא חייב לחזור לברכת השנים, או השיבה, או רצה, הרי הוא כעומד באמצע התפלה שאסור לו להפסיק לדברים שבקדושה. ועוד שאם יפסיק ויענה עם הצבור נמצא שגילה דעתו שסיים תפלתו, ואז יצטרך לחזור לראש התפלה כדי לשאול טל ומטר, ולומר המלך המשפט, ולהזכיר יעלה ויבוא. לפיכך שתיקתו יפה לו, ויכוין להשליח צבור, ואחר כך יחזור למקום שטעה. [שארית יוסף חלק ג עמוד קיב. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכב הערה ג׳, עמוד קל].

ג אין נכון לומר תחנונים קודם יהיו לרצון, אלא אחר שיסיים שמונה עשרה, יאמר יהיו לרצון, ואלהי נצור, ואחר כך יאמר התחנונים שרוצה לומר. ואם בא לחזור ולומר יהיו לרצון פעם נוספת, אחר התחנונים, הרשות בידו. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכב הערה ד׳, עמוד קלא].

ד הרגיל לומר ד׳ דברים אלו זוכה ומקבל פני שכינה, עשה למען שמך, עשה למען ימינך, עשה למען תורתך, עשה למען קדושתך. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכב הערה ה׳, עמוד קלא].

ה נוהגים לומר בסיום התפלה, אחר ״אלהי נצור״, פסוק מהתנ״ך שפותח ומסיים באות ראשונה ואחרונה של שמו של המתפלל, ואומרים אותו קודם פסוק יהיו לרצון (האחרון). [שארית יוסף חלק ג עמוד קיא. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכב הערה ו׳, עמוד קלב].

ו אע״פ שהלכה רווחת (בגיטין ס:) שדברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם בעל פה, מ״מ מותר לומר הפסוק שעל שמו בעל פה, הואיל והוא שגור בפיו. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכב הערה ז, עמוד קלג].

ז קודם אמירת אלהי נצור יש נוהגים לומר שיר למעלות אשא עיני וגו׳, ואז יהיה אהוב למעלה ונחמד למטה, ויאמרנו ביראה גדולה ולא יצפה לשום טובה חלילה, ואולם אם הוא חכם הקהלה שהצבור ממתין שיסיים התפלה, או שיש שם מנין מצומצם וממתינים לו שיסיים תפלתו, הנכון הוא שיפסע ג׳ פסיעות. ואם ירצה לומר הפרק הנז׳ יאמרנו קודם אמירת עושה שלום. [ואמנם מעיקר ההלכה מותר להתחיל בחזרת הש״צ כל שרוב המנין כבר סיימו את תפלתם, ואין לגרום לטורח צבור להמתין לעשירי שיסיים התפלה, שהרי אפילו ישן מצטרף לעשרה]. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכב הערה ח, עמוד קלד].

סימן קכג – דיני הכריעות בסיום שמונה עשרה

א קודם שיפסע שלש פסיעות לאחוריו בסיום התפלה, צריך לכרוע ולהשתחוות. ואין די בכך שיכרע מעט, אלא צריך לכרוע עד שיתפקקו כל י״ח חוליות שבשדרה. אבל לא יכרע כל כך עד שיהיה פיו כנגד חגור של המכנסיים, שנראה כיוהרא. [שארית יוסף חלק ג עמוד קיג. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכג הערה א, עמוד קלד].

ב ובעודו כורע פוסע שלש פסיעות לאחוריו, ועוקר רגל שמאל תחלה, ומניחה באופן שהגודל של רגל שמאל יהיה בצד העקב של רגל ימין, ואחר כך עוקר רגל ימין ומניחה באופן שהאגודל של רגל ימין יהיה בצד העקב של רגל שמאל, ושוב עוקר רגל שמאל, ומשוה אותה לרגל ימין, באופן שיהיו שתי רגליו מכוונות יחדיו, כמו שהיו בתפלה, על שם ורגליהם רגל ישרה. ולכתחלה לא יפסע פסיעות גדולות יותר מגודל בצד עקב, ועקב בצד גודל. והמוסיף על שלש פסיעות אלו הוי יוהרא. ומנהגינו שבסיום ג׳ פסיעות שתי הרגלים שוות ומכוונות. והשליח צבור לא יפסע ג׳ פסיעות בסוף החזרה, אלא ממתין עד סוף קדיש תתקבל שאחר התפלה, ואז יפסע שלש פסיעות על דרך הנ״ל. [שארית יוסף חלק ג עמוד קיג. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכג הערה ב׳, עמוד קלו].

ג לאחר שפסע ג׳ פסיעות, בעודו כורע, קודם שיזקוף, הופך פניו תחלה לצד שמאלו, שהוא צד הימין של השכינה, שהמתפלל רואה עצמו כאילו שכינה למול פניו, שנאמר: שויתי ה׳ לנגדי תמיד. ואומר ״עושה שלום במרומיו״. והופך פניו לצד ימינו ואומר: ״הוא ברחמיו יעשה שלום עלינו״, ונהגו שלאחר מכן משתחוה כנגד פניו, כעבד הנפטר מלפני רבו, ואומר: ״ועל כל עמו ישראל ואמרו אמן״. ויזקוף. ואפילו כשמתפלל ביחיד יסיים ואמרו אמן, שאומר כן למלאכים המלוים אותו. [שארית יוסף חלק ג עמוד קיד. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סי׳ קכג הערה ג׳, עמ׳ קלח].

ד אחר שפסע בעושה שלום, במקום שכלו ג׳ פסיעות אלו ישאר עומד על עומדו, ולא יחזור למקומו עד שיגיע שליח צבור לקדושה, ולפחות עד שיתחיל שליח צבור החזרה. וסמוך לקדושה יחזור למקום שעמד שם עמידה, ואחר שהשליח צבור יחתום האל הקדוש רשאי לחזור למקומו הקבוע, לישב או לעמוד. [ראה להלן סימן קכד אם מותר לישב בחזרה]. ומי שיש לו חולשה, או זקן וחולה, וקשה לו להמתין לחזרה כשהוא עומד, יכול לשבת במקום שכלו ג׳ הפסיעות. ואם מיד כשסיים היחיד את תפלתו ופסע, הגיע השליח צבור לקדושה, רשאי לפסוע מיד ולחזור למקומו לומר הקדושה במקום שהתפלל שמונה עשרה. [שארית יוסף חלק ג עמוד קטו. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכג הערה ד׳, עמוד קמ].

ה כשעומד במקום שכלו הפסיעות יעמוד בכיוון רגליו זה אצל זה כמו בתפלה. ובין לחש לחזרה לא יחזיר פניו לצבור, ולא יהפוך פניו אנה ואנה. [שארית יוסף חלק ג עמוד קטו. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכג הערה ה׳, עמוד קמב].

ו בתפלת ערבית אחר שסיים העמידה ופסע ג׳ פסיעות, לא יחזור למקומו מיד, ונכון להמתין עד שהשליח צבור יתחיל בקדיש תתקבל. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכג הערה ו׳, עמוד קמג].

ז גם השליח צבור צריך לפסוע ג׳ פסיעות כשמתפלל בלחש, אבל כשיחזור להתפלל בקול רם אין צריך לחזור ולפסוע ג׳ פסיעות. אבל אם היה אדם עומד אחריו באמצע תפלת י״ח של לחש, ולא יכל לפסוע, והתחיל בחזרה, צריך לפסוע מיד אחר החזרה. [שארית יוסף חלק ג עמוד קטו. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכג הערה ז׳, עמוד קמג].

ח מנהגינו שגם השליח צבור אומר אחר ברכת המברך את עמו ישראל וכו׳, הפסוק יהיו לרצון אמרי פי וגו׳. ויש מאחינו האשכנזים שנוהגים שאין השליח צבור אומר פסוק, אלא סומך על קדיש תתקבל שאומר לבסוף. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכג הערה ח]

ט בסוף תפלת שמונה עשרה אחר שגמר לפסוע, אומר: יהי רצון שתבנה בית המקדש וכו׳, והטעם הוא שהרי בשביל ג׳ פסיעות של נבוכדנצאר, באגרת ששלח מרודך לחזקיהו, גרם חורבן בית המקדש, לכן על ידי אלו שלש פסיעות אנו מבטלין אותן הפסיעות, ואם כן אנו מתפללים שתבנה בית המקדש. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכג הערה ט׳, עמוד קמד].

י יחיד מהקהל שסיים תפלת שמונה עשרה, אסור לו לדבר בין תפלת הלחש לחזרת השליח צבור, וטוב שיעיין בספר בהרהור הלב, ולא ישב בטל. אך טוב שלא יוציא בשפתיו. ובפרט במקומות שמאריכים בתפלת הלחש, והשליח צבור ממתין להם עד שיסיימו, שראוי ליחיד מהקהל שסיים תפלתו לעיין בספר, ולא יעמוד בטל מדברי תורה. וגם השליח צבור עצמו אף על פי שאינו רשאי לומר פסוקים ודברי תורה, כדי שלא יפסיק בין הלחש לחזרה,

מכל מקום בעיון בספר בהרהור הלב בלבד שפיר דמי. ובשעה שהשליח צבור חוזר התפלה, אסור ללמוד אפילו בהרהור או בעיון בעלמא, אלא יקשיבו לברכות השליח צבור, ויענו אחריו ברוך הוא וברוך שמו ואמן. [ראה להלן בדיני החזרה בסימן קכד]. [שארית יוסף ח״ג עמוד קטז. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סי׳ קכג הערה י׳].

סימן קכד – דיני החזרה וענית אמן

א תיקנו חכמים שהשליח ציבור חוזר תפלת שמונה עשרה בקול רם, כדי להוציא ידי חובה את מי שאינו בקי. ואפילו הציבור כולם בקיאים, והתפללו תפלת לחש, אף על פי כן חוזר השליח ציבור התפלה, שכלל הוא בידינו שאף על פי שבטל הטעם, לא בטלה תקנת חכמים. וכל שכן שאפשר שגם בזמן הזה ישנם עמי הארץ שאינם בקיאים להתפלל, ובפרט בעלי תשובה שלא למדו בבתי ספר דתיים. ועוד, שאפשר שרבים מן הציבור לא כיוונו בתפלת לחש בברכת ״אבות״, ולא יצאו ידי חובת תפלה מן הדין, והשליח ציבור שהוא בקי, ומכוין כראוי בתפלת החזרה, מוציאם ידי חובת תפלה. ומכאן יש ללמוד שעל הגבאים של בית הכנסת להזהר מאוד למנות שליח ציבור ירא ה׳ מרבים, שתהיה דעתו על כוונת התפלה, ובפרט באבות ובהודאה, ולא תהיה כל מחשבתו על הניגון. ומכאן אזהרה גם לשליח ציבור שידע גודל אחריותו, שהוא מוציא את הרבים ידי חובה, ועליו לכוין היטב להוציא את הקהל ידי חובה, כי קהל עדתינו עליו יסמוכו. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה א׳, עמוד קמז].

ב כשחוזר שליח צבור תפלת שמונה עשרה, יש לו לומר פסוק״ה׳ שפתי תפתח״ בקול רם. וכן פשט המנהג אצלינו, ובפרט בעה״ק ירושלים ת״ו. ויש מאחינו האשכנזים שנוהגים שהשליח צבור אומר הפסוק הנ״ל בלחש, ומתחיל החזרה בקול רם ברוך אתה ה׳ וכו׳. ונהרא נהרא ופשטיה. וקודם שיתחיל החזרה ימתין בין לחש לחזרה לכל הפחות שיעור כדי הילוך ד׳ אמות, קודם שחוזר למקומו לומר החזרה. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה ב, עמוד קנב].

ג שליח צבור שלא התפלל עדיין תפלת לחש, ועבר לפני התיבה להתפלל שמונה עשרה בקול רם, כשיסיים המברך את עמו ישראל בשלום, אמן, ופסוק יהיו לרצון אמרי פי, יפסע מיד שלש פסיעות, ויאמר עושה שלום במרומיו וכו׳, ולא יסמוך על שלש פסיעות שעושה בסיום קדיש תתקבל. [שארית יוסף חלק ג עמוד קטז. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה ג, עמוד קנג].

ד בית כנסת שיש שם מתפללים שאינם יודעים לקרוא, והשליח צבור מתפלל תפלת לחש של שחרית או מנחה בקול רם כדי שהצבור יאמרו עמו מלה במלה בלחש, ואחר כך אומר תפלת החזרה עם קדושה וברכת כהנים, יש אומרים שבימים טובים שאין הכל בקיאים בתפלה מותר לעשות כן, אבל בימי חול שהכל בקיאים להתפלל אין לנהוג כן. ויש חולקים ואומרים, דאין לשליח צבור להתפלל ב׳ פעמים בקול רם גם בימים טובים ובימים הנוראים. ולכן באופן כזה כל היודע להתפלל בעצמו יתפלל תפלת הלחש, ואחר כך בעת שהשליח צבור אומר תפלת החזרה אותם שאינם בקיאים להתפלל בעצמם יכוונו לצאת ידי חובה, והשליח צבור מוציאם ידי חובתם בתפלת החזרה. [שארית יוסף חלק ג עמוד קיז. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סי׳ קכד הערה ד, עמוד קנג].

ה כשהזמן מצומצם והשליח צבור אומר תפלה אחת בלבד בקול רם, עד ברוך אתה ה׳ האל הקדוש, נכון שכל הקהל יתפללו תפלת העמידה מלה במלה עם השליח צבור, וכשיגיע לקדושה יאמרו עמו כל הקדושה, נקדישך ונעריצך וכו׳, ביחד. ואחר כך ימשיכו התפלה בלחש. ואף על פי שבאופן כזה אין אף אחד שעונה אמן אחר ברכות השליח צבור, אין בכך כלום, שאין עניית אמן מעכבת בזה כלל. וזה יותר נכון ממה שיש נוהגים להמתין מלהתפלל, עד לאחר שמסיים השליח צבור ברכת האל הקדוש, כדי לענות אמן אחר ברכותיו, ואחר כך מתחילים להתפלל שמונה עשרה. וכן המנהג כסברא ראשונה. [שארית יוסף חלק ג עמוד קיח. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה ה, עמוד קנה].

ו מנהג יפה לומר על כל ברכה שאדם שומע, אחר הזכרת שם ה׳ ״ברוך הוא וברוך שמו״, ובפרט בברכות התפלה של חזרת השליח צבור, על דרך שאמר משה רבינו: ״כי שם ה׳ אקרא הבו גודל לאלהינו״. והרי אפילו כשמזכירים צדיק בשר ודם, צריך לברכו, כמו שנאמר: ״זכר צדיק לברכה״. ולכן על השליח צבור כשמסיים הברכות בתפלת החזרה, ואומר ברוך אתה ה׳, להמתין ולשהות קצת, כדי שיספיקו השומעים לענות ״ברוך הוא וברוך שמו״, ורק לאחר מכן יחתום הברכה, ויענו אחריו אמן. אך אם השליח צבור ממהר מאוד בתפלתו, ואחר שאומר ברוך אתה ה׳ מסיים תיכף ומיד חתימת הברכה, שאז קיים חשש שהשומעים שעונים ״ברוך הוא וברוך שמו״ לא ישמעו חתימת הברכה כראוי, מוטב לא לענות ״ברוך הוא וברוך שמו״, שעיקרו מתורת מנהג, כדי להעדיף שמיעת חתימת הברכה כראוי, ויענו אחריו אמן, שענייתו חובה גמורה מן הדין. ואמנם בברכות שיוצאים בהם ידי חובה מדין שומע כעונה, כמו השומע קידוש או הבדלה, או ברכת המגילה וברכת שופר, וכדומה, ומתכוין לצאת ידי חובה, אין לו לענות ברוך הוא וברוך שמו, ושב ואל תעשה עדיף. [שארית יוסף חלק ג עמוד קיח. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה ו׳, עמוד קנח].

ז וכן מי שנמצא באמצע קריאת שמע וברכותיה, או אפילו בפסוקי דזמרה, ושומע חזרת השליח צבור ממנין סמוך, לא יענה ״ברוך הוא וברוך שמו״, שבכל מקום שאינו רשאי להפסיק בדיבור אסור לענות ״ברוך הוא וברוך שמו״, כיון שאינו חיוב כלל אלא מנהג ממדת חסידות, ובמקום שיש איסור

להפסיק לא שייך מנהג להקל. [ולענין אמנים של חזרת השליח צבור, בקריאת שמע וברכותיה אין לענות אמנים דברכות, אבל בפסוקי דזמרה יש לענות אמנים דברכות, וכמו שנתבאר לעיל]. [שארית יוסף חלק ג עמוד קיט. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה ז׳, עמוד קסב].

ח אסור לענות ״אמן יתומה״. והיינו שעונה אמן אחר ברכה שהוא חייב בה, ושליח ציבור מברך אותה, והוא אינו שומעה, אף על פי שיודע איזו ברכה מברך השליח ציבור, כיון שלא שמע הברכה אינו רשאי לענות אמן. ויש מרבותינו הראשונים שסוברים ש״אמן יתומה״ היינו אפילו בברכה שאינו חייב בה, אלא שאינו יודע איזו ברכה מברך השליח ציבור. ויש לחוש לדבריהם. ולכן אפילו כבר התפלל שמונה עשרה, ואינו צריך לצאת ידי חובה בחזרת השליח ציבור, אם אינו יודע איזו ברכה מברך השליח ציבור, לא יענה אחריו אמן. והוא הדין בברכות הנהנין וברכות ספר תורה, שאם אינו יודע מה היא הברכה, לא יענה ״אמן״. אבל אם יודע איזו ברכה מברך, אף על פי שאינו שומעה מתחלתה ועד סופה, רשאי לענות ״אמן״, בין בחזרת השליח ציבור (כשהתפלל כבר ויצא ידי חובת תפלה בעצמו), ובין בברכות הנהנין וברכות קריאת ספר תורה. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה ח, עמוד קסג].

ט אם השליח צבור לא המתין לאחר ברכת מגן אברהם, אלא מיד התחיל בברכת אתה גבור, אין הצבור עונה אמן, שכל שהתחיל בברכה שאחריה כבר עברה ברכה ראשונה, ואין על מה לענות אמן, והוה ליה אמן יתומה. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה ח, עמוד קסה].

י העונה אמן לא יגביה קולו יותר מהמברך. אך אם כוונתו כדי לעורר את הקהל לענות אמן, מותר לו להגביה קולו. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה י׳ עמוד קסה].

יא בכל מקום שיש ספק לענין הברכה אם יש לברך אותה אם לאו, המברך את הברכה אין עונים אחריו ״אמן״, שכשם שספק ברכות להקל, כך ספק ״אמן״ להקל. ולכן ספרדי ששומע אשכנזי שמברך על תפילין של ראש ברכת ״על מצות תפילין״, לא יענה אחריו ״אמן״. וכן ספרדי ששומע אשכנזי שמברך על ההלל בראש חודש, לא יענה אחריו ״אמן״. וכן ספרדי ששומע אשה מעדות האשכנזים שמברכת על מצות עשה שהזמן גרמא, לא יענה אחריה ״אמן״. וכן ספרדי ששומע אשכנזי שמברך ״על מקרא מגילה״ על מגילות איכה ורות וקהלת ושיר השירים, לא יענה אחריו ״אמן״, שבכל אלו דעת מרן השלחן ערוך שקבלנו הוראותיו שאין לברך כלל, ולכן יש להחמיר גם שלא לענות ״אמן״. אולם ספרדי השומע אשכנזי המברך נפשות אחר שתיית תה חם, יענה אחריו אמן, כיון שיש כאן ספק ספיקא. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סי׳ קכד הער׳ יא עמוד קסה].

יב מותר לקהל לשבת בחזרת השליח צבור, לאחר הקדושה וברכת האל הקדוש, ובלבד שלא ישבו בתוך ארבע אמות של השליח צבור שמתפלל, אלא אם כן היושב זקן או חלש. וכשיגיע השליח צבור למודים צריכים לעמוד ולהשתחוות כשאומרים מודים דרבנן, וישארו עומדים עד שיסיימו מודים דרבנן. והמחמיר לעמוד בכל תפלת החזרה תבוא עליו ברכה. ואותם העומדים בכל החזרה, ולבסוף פוסעים ג׳ פסיעות, אין נכון לנהוג כן, דמחזי כיוהרא, הואיל ואינם חייבים לפסוע. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה יב עמוד קסז].

יג יש נוהגים שבברכת ברך עלינו שאומר השליח צבור בתפלת החזרה, ומגיע ל״שמרה והצילה שנה זו מכל דבר רע״, עונים אחריו ״אמן״, וכשאומר ״ומכל מיני משחית״, עונים שוב ״אמן״, וכשאומר ״ומכל מיני פורענות״ עונים שוב ״אמן״. וכן בהזכרת יעלה ויבוא בראש חודש, כשמגיע ל״זכרנו ה׳ אלקינו בו לטובה״, עונים אמן, וכשאומר ״ופקדנו בו לברכה״, עונים שוב אמן, וכשאומר ״והושיענו בו לחיים טובים״, עונים שוב אמן. ומנהג זה יש לו על מה שיסמוך, ואין בזה איסור משום אמן יתומה, אלא שאין בזה סרך חיוב כלל, ולכן מי שנמצא באמצע פסוקי דזמרה, לא יענה אמנים אלו משום הפסק. והוא הדין לעניית אמן אחר מי שבירך שאומר החזן בעת פתיחת ההיכל ואחר העליות. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה יג].

יד כשהשליח צבור חוזר התפלה בקול רם, על הקהל לשתוק ולהקשיב ולכוין היטב לברכות השליח צבור, ולענות אמן אחר ברכותיו, שאם אין תשעה מכוונים לברכות השליח צבור, קרוב הדבר להיות כאילו ברכותיו לבטלה. ולכן כל אדם מהקהל יחשוב עצמו כאילו אין תשעה זולתו, ויכוין היטב לחזרת השליח צבור. [הרא״ש בתשובה כלל ד׳ סימן יט. ומרן השלחן ערוך סימן קכד סעיף ד׳]. ולכן אין לעסוק בלימוד תורה באמצע חזרת השליח צבור, והמקילים בזה שלא ברצון חכמים עושים, ואם אפשר להוכיחם בלשון רכה תבא עליהם ברכה. [ויש אומרים שטוב שהשליח צבור יכוין קודם החזרה שאם לא יענו אמן תשעה עונים, תהיה זו תפלת נדבה]. ובכל אופן יש להזהר שלא להעליב ברבים אדם מסויים המדבר באמצע החזרה. אלא יש להשתיק את המדברים באופן כללי. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה יד עמוד קע].

טו ראוי ונכון שגבאי הצדקה ימנעו מלגבות צדקה מהצבור בעת שקוראים קריאת שמע וברכותיה, או בשעת החזרה, או קריאת התורה בשני וחמישי, כדי שהמתפללים לא יסיחו דעתם מהתפלה. ואמנם בשחרית של שבועות, או הושענא רבה, וכן במנחה של יום הכפורים, מה שנוהגים לחלק לקהל טבק הרחה באמצע החזרה כדי לעוררם לתפלה, יש להם על מה לסמוך אם עושים כן כדי לעורר את הצבור, אולם אם הדבר גורם לדיבורים בקרב הקהל, ולהפרעה, בודאי שיש להמנע מלחלק הטבק באמצע החזרה. [ילקוט יוסף, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה טו עמוד קפא].

טז ומכל מקום אם אחד מהעשרה מאריך בתפלתו, או שבא לבית הכנסת באיחור, והוא נמצא באמצע תפלת שמונה עשרה, אף על פי שאינו יכול לענות עמהם, מצטרף לעשרה, ומעיקר הדין רשאי השליח צבור להתחיל בחזרת התפלה, ואינו צריך להמתין לו עד שיסיים תפלתו, דכל בי עשרה שכינתא שריא (סנהדרין לט.). וכל שכן לענין קדיש, שאפשר לומר קדיש גם אם שלשה ארבע מתוך העשרה עדיין לא סיימו את תפלת שמונה עשרה. [ויש חולקים ואומרים שדוקא לענין קדיש וברכו מצטרף לעשרה אף על פי שאינו יכול לענות עמהם, אבל לגבי חזרת השליח צבור אין להקל כלל, אלא צריך שיהיו תשעה עונים. והעיקר כסברא ראשונה]. ומכל מקום היכא דאפשר ואין הדבר גורם לטורח צבור כל כך, טוב להמתין לו, ולא יתחיל השליח צבור בחזרת התפלה עד שיסיים את תפלתו. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה טז עמוד קפג].

יז ראוי ונכון שיחזור השליח ציבור התפלה אפילו כשמתפללים מנחה סמוך לשקיעת החמה. ובמקום שנהגו לבטל החזרה ולעשות תפלה אחת, ואומר השליח ציבור בקול רם עד אחר הקדושה וברכת ״אתה קדוש״, ראוי להם לבטל מנהגם, ולעשות מנחה עם חזרת השליח ציבור. ומכל מקום אם אין בבית הכנסת אלא מנין בצמצום, ומתוכם ישנם אנשים שמשוחחים זה עם זה בחזרת השליח ציבור, ואינם נזהרים לענות אמן אחר ברכותיו, עדיף יותר להתפלל תפלה אחת בקול רם, כדי לומר קדושה, בין בשחרית ובין במנחה. ואף במקום שיש ספק בדבר אם התשעה מכוונים ועונים אמן, עדיף שיתפללו תפלה אחת, ולא יכנסו בחשש ברכות לבטלה. אבל בסתם אין לחוש שמא חלק מהמנין לא יענו אמן אחר ברכות השליח צבור, שהכל בחזקת כשרים, ואפילו אם המנין בצמצום יאמר השליח צבור חזרה כדת וכדין. [ילקוט יוסף שם, תפלה כרך ב, סי׳ קכד הע׳ יז עמוד קפה].

יח שליח צבור המתפלל תפלת החזרה, ומקצת מהעשרה ישנים או משוחחים ביניהם, ואי אפשר לעוררם או להשתיקם, על השליח צבור להמשיך בתפלת החזרה, ולא יפסיק באמצע החזרה, אף על פי שהללו חוטאים. ואף על פי כן אומרים ברכת כהנים [בשחרית] בחזרה כזו, וכן אומרים עננו בתעניות צבור ברכה בפני עצמה בין גואל לרופא. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה יח עמוד קפח].

יט מי שהתפלל בביתו ביחיד, ואחר שסיים תפלת שמונה עשרה הגיע לבית הכנסת, ומצא שהצבור ממתינים בין לחש לחזרה, ורוצה לעמוד כשליח צבור לומר החזרה, אף שלכתחלה אין ראוי לעשות כן, מכל מקום מעיקר הדין רשאי לעשות כן אף אם עבר זמן מאז שסיים תפלתו בביתו. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה יט עמוד קפט].

כ מי שנכנס לבית הכנסת ומצא הצבור שהתפללו כבר תפלת הלחש של מנחה, והוא רוצה להתפלל תפלת החזרה ולהסדיר תפלתו לאלתר, רשאי לעבור לפני התיבה ולהתפלל בקול רם, וגם יוצא בזה ידי חובתו, ואינו צריך לחזור ולהתפלל אחר כך בלחש. וכל זה אם עושה כן בשעת הדחק ומפני צורך הצבור. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן רכד הערה כ].

כא כשמסיים החזרה יאמר בקול רם הפסוק ״יהיו לרצון אמרי פי וגו׳״. ועל השליח צבור להקפיד לומר את כל תפלת החזרה בקול רם, ולא בלחש. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה כא עמוד קצא].

כב כבר נתבאר לעיל [סימן צב] ששליח צבור הנצרך לנקביו בין לחש לחזרה, מותר לו להמשיך בתפלת החזרה מפני כבוד הבריות. וכן הדין בקראוהו לעלות לתורה והוא נצרך לנקביו, שמותר לו לעלות לתורה ואחר כך ילך ויפנה לצרכיו. וכל זה כשיכול להעמיד עצמו עד פרסה, אבל אם אינו יכול להעמיד עצמו עד פרסה יש להסתפק אם רשאי להתפלל לכתחלה כשליח צבור. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה כב עמוד קצא].

כג שליח צבור המתפלל ובאמצע החזרה נעשה במקום ריח רע, ימתין מעט עד שיעבור הריח רע. ואם הריח רע אינו עובר, ירמוז לאחד מהצבור שידליק חתיכת בד כדי שריח השריפה יגבור על הריח רע, ואז יוכל להמשיך בתפלת החזרה. אבל ריח רע של נפט וכדומה, אינו מעכב. [שארית יוסף חלק ג עמוד קלד. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה כג עמוד קצג].

כד יש לשליח צבור ליזהר שלא לסמוך עצמו לתיבה או לסטנדר בעת החזרה, כי בעת שהוא סומך עצמו לא נקרא עומד. אך מותר להשען קצת באופן שאם יינטל אותו דבר שנשען עליו לא יפול. [שארית יוסף חלק ג עמוד קלד. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה כד עמוד קצג].

כה עמודי התפלה של השליח צבור שיש בהם זכוכית, וכאשר השליח צבור משתחוה נראית הבבואה שלו, או לוח שויתי עם זכוכית, אפילו הכי אין בזה איסור, ומותר להתפלל כנגדה. [שארית יוסף חלק ג עמוד קלד. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה כה עמוד קצג].

כו אם היו עשרה והתחיל השליח צבור לומר את החזרה, ויצאו מקצתן, ימשיך לומר את החזרה כולה אפילו שאין שם מנין. ואפילו אם יצאו מקצתן קודם הקדושה, ימשיך באמירת החזרה והקדושה. אבל קדיש תתקבל אינו אומר. [ולדעת הרמ״א יש להם לומר גם קדיש תתקבל]. והוא שישאר רוב מנין. ומכל מקום עבירה היא לצאת, ועליהם נאמר ועוזבי ה׳ יכלו אבל אם נשארו עשרה מותר לצאת. ואם יצאו מקצת מהעשרה אחר שהתחילו יוצר, לא יאמרו חזרה. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה כו עמוד קצג].

כז מי שטעה בתפלת הלחש שלו ובמקום נוסח המודים הרגיל אמר מודים דרבנן, או שליח צבור שטעה ואמר נוסח מודים דרבנן, יצא. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכד הערה כז עמוד קצד].

כח עמד להתפלל מוסף או מנחה, או תפלת תשלומין, ואמר ה׳ שפתי תפתח, ושמע קדיש או קדושה, יענה. ואחר כך יחזור לומר שוב הפסוק ה׳ שפתי תפתח וגו׳. [ילקוט יוסף על הלכות תפלה, מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב׳ עמוד קצה].

כט השומע חזרת השליח צבור ומנין אחר הגיעו לאמן יהא שמיה רבא, נראה שיענה אמן יהא שמיה רבא וכו׳. [ילקוט יוסף שם עמוד קצה].

סימן קכה – הלכות קדושה

א יש אומרים שקודם הקדושה יש לכוין לקיים מצות עשה של ״ונקדשתי בתוך בני ישראל״. וכן דעת כמה מהרבנים המקובלים. אולם לדעת רבותינו הראשונים, אין מצות הקדושה אלא מדרבנן, והביאו חכמים אסמכתא למצוה זו מפסוק ״ונקדשתי בתוך בני ישראל״. והעיקר להלכה כדעת רבותינו הראשונים. וטוב שיכוין לקיים מצות קדושה, בלי לחשוב בדעתו אם היא מן התורה, או מדרבנן, והקב״ה יודע תעלומה יצטרף מחשבתו כפי הדין. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכה הערה א עמוד קצה].

ב מה שנוהגים שכל הקהל אומר בקול רם ובניגון את נוסח הקדושה ״נקדישך ונעריצך״, ועונים קדוש קדוש אחר השליח צבור, יש למנהג זה על מה לסמוך, וכן פשט המנהג בכל המקומות. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכה הערה ב עמוד קצו].

ג כאשר השליח צבור מגיע לקדוש קדוש קדוש, אם כל הצבור סיימו את תפלת הלחש, הנכון הוא שהשליח צבור יאמר פסוק זה עם כל הצבור ביחד, ואפילו אם קולו אינו נשמע. אך ישתדל להגביה את קולו מעט יותר מכל הקהל. אבל אם יש חלק מהצבור שעדיין מתפלל בתפלת שמונה עשרה, ומאזין לשליח צבור, על השליח צבור לומר פסוק זה, ופסוק ברוך כבוד ה׳, בקול רם, באופן שקולו יגבר על הקהל, והכל ישמעו את קולו. ואם קולו חלש, יאמר פסוק זה אחר שהצבור יסיים לאומרו, ובכל אופן צריך שיכוין להוציא ידי חובה את אותם שאינם יכולים לומר בעצמם את הקדושה. ומותר לומר קדושה ברם קול, כל שהרם קול בא רק להגברת הקול, אבל קול השליח צבור היה נשמע גם בלא הרם קול. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכה הערה ג׳].

ד ראוי לעצום את עיניו בעת אמירת הקדושה, ולישא עיניו כלפי מעלה. [שארית יוסף חלק ג עמוד קלו. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכה הערה ד עמוד קצט].

ה טוב לכוין רגליו זו אצל זו שיהיו כעין רגל אחת, גם בשעה שאומר קדושה עם השליח צבור. וטוב להחמיר לעמוד כך כשרגליו סמוכות זו לזו עד שהשליח צבור יסיים ברוכת האל הקדוש. [שארית יוסף חלק ג עמוד קלז. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכה הערה ה עמוד ר].

ו נוהגים לדלג מעט ולהרים עקבו מן הקרקע כשאומר פסוק ״קדוש״ ופסוק ״ברוך״ ופסוק ״ימלוך״ בקדושה. וכשאומר פסוק ״קדוש״, ידלג שלש פעמים בכל פעם שאומר ״קדוש״. ויהיו כל שלשת הדילוגים שוים זה לזה, ולא ידלג באחד יותר מהשני. והדילוג היינו שירים מעט עקביו וגופו כלפי מעלה, וישא עיניו למרום. אבל לא יקפוץ ולא ידלג יותר מדי. [שארית יוסף חלק ג עמוד קלז. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכה הערה ו עמוד ר].

ז כשהשליח צבור אומר לעומתם משבחים ואומרים, או ובדברי קדשך כתוב לאמר, אל יאריך בהם, אלא ימהר לאומרם, שאם ימשוך בהם יש לחוש שהקהל יאמרו ברוך כבוד, וימלוך, קודם שיגמור. והוי כעין אמן יתומה. [שארית יוסף חלק ג עמוד קלז. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכה הערה ז עמוד רב].

ח מנהגינו פשוט לומר ״נקדישךָ ונעריצךָ״ הכ״ף סופית בניקוד שו״א, ולא בקמ״ץ. ואין לשנות לומר נקדישָׁךְ ונעריצָךְ הכ״ף סופית בקמ״ץ. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סי׳ קכה הע׳ ח עמ׳ רב].

ט המתפלל תפלת שמונה עשרה, והגיעו הציבור לקדושה, אינו רשאי לענות עמהם, אלא שותק ומכוין דעתו אל השליח ציבור, ויוצא ידי חובה, שהשומע כעונה. ונכון יותר שלא ידלג ברגליו עם הציבור כשאומרים פסוקי הקדושה. ומכל מקום היינו דוקא כשהשליח ציבור קבוע, ויודע שצריך לכוין להוציאם ידי חובתם בכל דבר שבקדושה, אבל השומע מפי שליח ציבור שעומד באקראי, ואינו בקי לכוין להוציא את אחרים ידי חובתם, אין תועלת בכך שיכוין לצאת ידי חובה, אלא ימשיך בתפלתו. ולכן נראה שאם השליח ציבור אומר הקדושה ביחד עם הקהל, וקולו לא ישמע, כי קולו נבלע עם הקהל, אין כל טעם שהיחיד ישתוק ויכוין לקדושה. ורק אם קול השליח ציבור גבוה, ונשמע מתחלה ועד סוף, ישתוק ויכוין אל השליח ציבור. [שארית יוסף חלק ג עמוד קלה. ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכה הערה ט עמוד רב].

סימן קכו – שליח צבור שטעה [ראה עוד לעיל עמוד ריד]

א שליח צבור שטעה בתפלת החזרה, ונבהל, עד שאינו יכול להמשיך בתפלת החזרה, וכן מי שקולו נצרד באמצע החזרה, יעמוד אחר תחתיו, ויתחיל מתחלת הברכה שטעה הראשון, אם היה זה בברכות האמצעיות. אבל אם היה בשתי ברכות ראשונות, חוזר לראש, ואם היה אחר סדר קדושה, כגון שטעה בברכת אתה קדוש, זה שעומד במקומו מתחיל מברכת אתה קדוש, שכיון שענו כל הקהל קדושה, ברכת אתה קדוש נחשבת כתחלת הברכה. ואם טעה בשלש ברכות אחרונות, מתחיל מברכת רצה. והוא הדין אם נתעלף השליח צבור או נשתתק, זה שעומד תחתיו מתחיל להתפלל על הדרך **שביארנו**. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכו הע׳ ד עמוד רו].

ב שליח צבור שטעה בתפלת החזרה ושכח לומר קדושה, אם נזכר באמצע אתה קדוש, חוזר לומר קדושה, וממשיך אתה קדוש וכו׳. ואם לא נזכר עד שחתם ברכת האל הקדוש, יאמר שם קדושה בלי חתימה, וימשיך אתה חונן וכו׳. ואם לא נזכר עד שהתחיל ברכת חונן הדעת, צריך לחזור לראש התפלה ולומר הקדושה. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכו הערה ה׳ עמוד רז].

ג שליח צבור שטעה בתפלת החזרה, שלאחר שאמר קדושה עם הצבור, דילג אתה קדוש, והתחיל אתה חונן, אפילו אם סיים ברכת חונן הדעת, חוזר לברכת אתה קדוש, ואחר כך יאמר ברכת אתה חונן, וממשיך על הסדר. וכן אם טעה בתפלת שחרית של שבת, וכשסיים קדושה שכח לומר אתה קדוש והתחיל ישמח משה, או שטעה בתפלת מוסף של שבת, וכשסיים קדושת כתר שכח לומר אתה קדוש והתחיל תכנת שבת, חוזר לאתה קדוש, וממשיך משם והלאה, שכיון שאמרו סדר קדושה כתחלת ברכה דמי. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכו הערה ו. עמוד רז].

ד שליח צבור שטעה בעשרת ימי תשובה וחתם האל הקדוש, ולא נזכר אלא אחר שעבר זמן של תוך כדי דיבור, חוזר לברכת אתה קדוש, שכיון שהצבור אמר קדושה אין לו לחזור לראש התפלה. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכו הערה ז׳ עמוד רח].

סימן קכז – דיני מודים דרבנן

א כשמגיע השליח צבור למודים, גם הצבור צריכים לשחות עמו ולומר מודים דרבנן, וכבר נתבאר לעיל שאף מי שיושב בחזרת השליח צבור צריך לעמוד ולשחות במודים דרבנן, כי אין השתחויה אלא מעומד ולא מיושב. ולא ישחו יותר מדאי, אלא די בהרכנת הראש. ואומרים מודים אנחנו לך שאתה ה׳ אלהינו אלהי כל בשר וכו׳ וחותם ברוך אל ההודאות, בלא הזכרת השם. ואף על פי שיש מי שכתב שצריך לשחות גם בסוף מודים דרבנן, כשאומרים ברוך אל ההודאות, לא נהגו העם לשחות אלא בתחלת מודים דרבנן, ויש להם על מה שיסמוכו. ושב ואל תעשה עדיף. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכז הערה א עמוד רי].

ב אם אין שם כהנים אומר השליח צבור אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו בברכה המשולשת וכו׳, ואני אברכם. ואם לא אמרו, אין מחזירין אותו. ואין אומרים נוסח זה אלא כשאין כהנים, ובזמן שראוי לנשיאת כפים [כמו בשחרית ומוסף ובנעילה, ובמנחה של תעניות, וכיו״ב]. ומנהג הספרדים שאין אומרים אלהינו ואלהי אבותינו כשיש כהן הנושא את כפיו. [ילקו״י שם סימן קכז הערה ב עמוד ריב].

ג כשאין כהנים ואומר השליח צבור אלוקינו ואלוקי אבותינו וכו׳, צריך החזן לסיים בסוף: ושמו את שמי וכו׳, שפסוק זה הבטחה שהקדוש ברוך הוא מסכים לברכת הכהנים. ופירוש ואני אברכם חוזר על ישראל. וקצת שליחי צבור אינם אומרים אותו, מפני שראו כן אצל האשכנזים הנוהגים כמו שכתב הרמ״א בדרכי משה שלא לאומרו, ואינם אלא טועים. וצריך להסביר להם שאנו נוהגים כדברי רבותינו הגאונים והרמב״ם ומרן שקבלנו הוראותיו. [ילקו״י סימן קכז הערה ג׳ עמוד ריג].

ד אין העם עונים אמן אחר ברכת כהנים של השליח צבור [כשאין שם כהנים], אלא כן יהי רצון. והמנהג לומר כן אחר כל פסוק ופסוק, ולא רק בסוף. [ילקוט יוסף מהדורת תשס״ד, תפלה כרך ב, סימן קכז הערה ד עמוד ריג].